

magazin istoric

Apare din aprilie 1967

SEPTEMBRIE 2021

magazin istoric

Apare din aprilie 1967

SEPTEMBRIE 2021

SUMAR

septembrie

2021

4 Școala la distanță,
pentru profesori
V.P. NICOLAU

5 Dacia medievală
de dinainte
de Mihai Viteazul
I.-A. POP

9 O breșă
în Cortina de Fier
Cum a ajuns România
la Festivalul
de la Edinburgh,
acum 50 ani
R. VARIA

13 Diplomați
între coperte de dosare
Ale Securității
C. NIȚULESCU

18 Preliminariile
ultimatumului sovietic
din 1940
V. BUGA

ISTORIE ȘI FILM

23 Star Trek
îi pregătește
pe americani
pentru aventura cosmică
T. STĂNESCU-
STANCIU

EXCLUSIVITATE

28 Cu aparatul
de fotografiat
prin România Mare
Kurt Hielscher
E.H. LATHAM Jr.

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

33 Aventuri
cu „Radio Fermecătorul”
și prințesa Ileana
S. IONESCU,
A.-S. IONESCU

37 Un falx
și un gladius
îngemănate la Visciri
Z.-K. PINTER

41 Chirurg al trupului,
păstor al sufletelor
Valentin Voino-Iasenești
ȘT. COLCERIU

45 Pe vremuri oamenii
își trimiteau scrisori
„Treburile ardelenesti”
după 1918

G. FILITTI

magazin istoric

Anul LIV – serie nouă – nr. 9 (654)
septembrie 2021

www.magazinistoric.ro

e-mail: mistoric1967@yahoo.com; mistoric@gmail.com

Revista figurează în baza de date EBSCO, din S.U.A.

In Evul Mediu, singurele mijloace vizuale de comunicare în masă erau icoanele, picturile murale din biserici și miniaturile ce împodobeau manuscrisele. Ele puteau grăi și pentru cei care nu știau citi. Scenele cu vrăjitoare torturate sau arse pe rug erau menite să combată practica. La fel erau stigmatizate și alte proaste obiceiuri, precum avariția, ca în această miniatură dintr-un manuscris francez de la sfârșitul secolului al XIII-lea, păstrat la British Library

2 Honoré-Gabriel Riquetti, conte de Mirabeau (portret aflat la Muzeul de Arte Frumoase din Bordeaux, semnat de François-Louis Lonsing, contemporan lui), avea 40 de ani când a izbucnit Revoluția Franceză. Perpetuu rebel, genial orator, deputat și președinte al Adunării Naționale, cu o viață amoroasă sulfuroasă, a jucat politic atât de duble între monarhie și revoluție, încât atunci când a murit, prematur, în aprilie 1791, a fost dus glorios la Panthéon, pentru ca un an mai târziu să fie exhumat

3 Băile lui Caracalla erau a doua construcție de acest gen ca mărime din Roma. Începute încă din vremea împăratului Septimius Severus, au fost inaugurate în anul 216 și au rămas în funcțiune până în jurul anului 530. Interesant este faptul că arhitectura lor a influențat, peste secole, construcții precum: bazilica lui Maxentius, gara Pennsylvania din New York sau clădirea Senatului canadian. Astăzi se mai păstrează doar aceste ruine

4 Regină a Franței din 1725, anul căsătoriei cu Ludovic al XV-lea, până în 1768, când i s-a încheiat viața, poloneza Maria Leszczyńska, fiica lui Stanisław I, având zece copii, a fost bunica a trei monarhi francezi; în timpul ei la Curte au răsunat săptămânal concerte de muzică poloneză (tablou de un pictor necunoscut, de la Muzeul din Leszno, vestul Poloniei)

Revistă editată de
**FUNDAȚIA CULTURALĂ
MAGAZIN ISTORIC**

Președinte fondator
CRISTIAN POPIȘTEANU
(1932 – 1999)

Președinte de onoare
DIMITRIE G. STURDZA

Consiliul științific:
academician **DAN BERINDEI**,
academician
IOAN-AUREL POP,
academician
VICTOR SPINEI

Redactor-șef
Dorin Matei

Consilier editorial
Florentina Dolghin

Redactori:
Andrei Oprea,
Alexandru Pițigoi,
Theo Stănescu-Stanciu

Corectura
Georgeta Apreotessei
Machetare
Monica Șerban

Difuzare
Gheorghita Puiu Anghel

Consilieri:
Ioana Ursu,
Radu Ion Popescu,
Haralambie Voicilaș

București, Piața Valter Măcăineanu, nr. 1 – 3,
sau strada Victor Eftimiu, nr. 2, etaj III,
camerele 11–14, Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 15,
Căsuța poștală 15 – 702, Cod 010155, Telefon:
021.312.68.77

PREGĂTIREA PEDAGOGICĂ PE CALEA UNDELOR

VASILE P. NICOLAU

Radiofonia, pe lângă serviciile ce le poate aduce pentru educarea tinerimii școlare, poate aduce un imens serviciu profesorimii, pregătirii pedagogice a dascălilor.

Ministerul Instrucțiunii a dovedit că nu poate oferi profesorilor cursuri de perfecționare, spre a-i ține la curent cu ultimele noutăți pedagogice, din lipsă de fonduri și timp. La armată există cursuri de informații, cursuri speciale ș.a.m.d., care au ca scop ca ofițerul să fie ținut neconținut la curent cu noile metode de luptă. Pe domeniul școlar, lucrurile se întâmplă cu totul altfel: profesorul și învățătorul odată ce au trecut examenul de capacitate și și-au luat și definitivatul nu mai au nevoie să citească nimic. Nu mai e chemat la niciun curs de informare. Toată știința lui se poate reduce la stăpânirea materiei de predat. Problemele pedagogice, ultimele descoperiri pe domeniul științei ce predau nu mai ajung la cunoștința profesorilor și mai ales a învățătorilor. Toate acestea duc la o scădere a nivelului intelectual al profesorimii și școlii. E aproape imposibilă aplicarea de măsuri pedagogice noi, pentru că profesorii nu știu cum s-o facă; nu s-ținută la curent cu noile descoperiri științifice și pedagogice.

În această privință e tipic ce s-a petrecut cu introducerea educației morale – principiul disciplinei libere – în școală. S-au dat ordine, s-au votat legi, prin care se impune introducerea disciplinei libere și, cu toate acestea, câte școli au aplicat cum trebuie și aplică acest principiu? Cine cunoaște viața din școală va răspunde că rezultatele sunt mai mult decât nesatisfăcătoare. Cauzele? E principiul disciplinei libere fals? Nu, disciplina liberă e un mijloc educativ admirabil, dar profesorii sunt lipsiți de cunoștințele pedagogice necesare aplicării principiului.

Exemple de acest fel sunt nenumărate. Învățătorul din fundul unui sat n-are cum să se țină la curent. Autoritatea școlară nu-i oferă mijloacele și el, copleșit fiind de nevoile materiale zilnice,

uită să se mai pună la curent și cu știința.

Lipsurile acestea ar fi ușor de înlăturat, dacă autoritatea școlară ar face uz de radiofonic, dacă fiecare școală primară, fiecare liceu ar fi înzestrat cu aparate de radio bune și dacă s-ar organiza cicluri de conferințe cu scopul de a informa profesorimea asupra problemelor pedagogice și descoperirilor științifice. În felul acesta școala ar fi neconținut în pas cu vremea. [...]

Conducătorii societății de radiodifuziune au procedat adesea ca și conducătorii altor instituții de cultură (universități libere, atenee populare), subordonând programul de activitate persoanelor de care dispuneau, în loc să le subordoneze pe acestea unui scop și unei programe bine determinate. Între diferitele conferințe nu a existat – cu excepția ciclurilor privitoare la muzică – unitate, coordonare.

Pentru ca școala să poată profita, ar trebui ca audițiile radiofonice privitoare la școală, la pregătirea pedagogică a învățătorilor și profesorilor să fie sub conducerea unei persoane cu o temeinică cultură pedagogică, să cunoască problemele științifice ale pedagogiei moderne, căci numai astfel problemele tratate la microfon vor putea fi utile școlii.

(Radiofonia și școala,
în Revista generală a învățământului,
anul XIX, nr. 7, septembrie 1931)

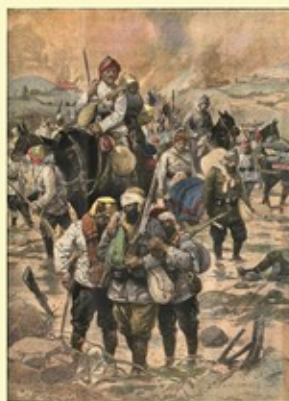
CITITORII ÎNTREABĂ, AUTORII RĂSPUND

49 De ce a fost scos
Mirabeau din Panthéon
M. MIHAILIDE

53 Contrabandă...
de război
A. SPÂNU

58 Cum a căzut
fortăreața Erzurum
cu 5 minute întârziere
B. MORAR

63 Istorie, în joacă
G. GÎRMACEA

65 Milenii, secole
și o lună într-o pagină

66 O boare din vremuri
de demult
F. DOLGHIN

70 Părintele
Mihail Avramescu
și Rugul Aprins
M. VASILEANU

ADDENDA ET CORRIGENDA

74 Doamna
din fotografie
Z. MIHAIL

AȘA VĂ PLACE ISTORIA?

76 De la baia publică
la piscina personală
D. MIHALCEA

HOOVER INSTITUTION

81 Corespondență
nearhivată

RUBRICI

64 Pentru biblioteca
dumneavoastră

75 Telex

73; 82; 83
Blitz... Concurs;
Rebus; Dialog

AL XXIX-LEA SIMPOZION DE ISTORIE ȘI CIVILIZAȚIE BANCARĂ „CRISTIAN POPIȘTEANU“

84 Banca Națională
a României
acum 140 ani.
Evenimentele anului 1881

– Succava), I (2005). Această scriere a fost copiată după vreo două decenii de raguzanul Felix Petančić, fără indicarea sursei, ceea ce era un lucru curent și chiar de laudă pe atunci.

Evident, textul ridică anumite întrebări. Despre care rege și despre ce fel de Dacie poate să fie vorba la 1476–1477? Cum se poate ca Dacia să aibă un rege în fruntea ei, ca pe timpurile lui Decebal? Un cunosător al Evului Mediu occidental ar spune repede că este vorba cu siguranță despre Danemarca, aceasta având în fruntea sa un rege. Tendința autorilor medievali și, cu precădere, renaștători de a arhaiza denumirile geografico-politice și etnonimele a făcut ca multe țări și popoare apărute după căderea Imperiului Roman să fie cheamate în documente și în izvoare narative în forme arhaizante, antice. Astfel, Franța era Gallia, Bulgaria și Serbia erau Moesia, Ungaria era Pannonia, Austria și Slovenia erau Noricum, Elveția și Austria erau Rætia, Țările Române erau Dacia etc. Ca urmare a unor asemănări fonetice și grafice, dar și din cauza lipsei de suficiente cunoștințe geografice, s-au produs uneori erori și confuzii în aceste metamorfoze onomastice. O astfel de confuzie a cunoscut, pentru o vreme, și denumirea de „Dacia”.

In acest context, în Evul Mediu, din punct de vedere politic-statal și confesional, denumirea de Dacia se aplica, în primul rând, Regatului Danemarcei, deși numele curent, latinizat, al acestui regat era, totuși, „Dania”, în izvoarele epocii menționate. În raport cu subiectul de față, nu

Matia Corvin,
miniatură din manuscrisul
în limba germană al Cronicii
lui Ioannes de Thurocz

este lipsit de interes nici faptul că regiunea Danemarcei a fost denumită încă de la începutul Evului Mediu și *Gothia*, ceea ce a dus la o serie de discuții privitoare la identitatea goților și geților din sursele post-romane și medievale. Ne referim aici mai ales la celebra *Getica* a lui Iordanes, de la mijlocul secolului al VI-lea. Unii exegeți consideră că menționata confu-

Papa Pius al II-lea,
pictură de Pinturicchio (1435–1513)

zie între geți și goți, făcută de Iordanes, a fost intenționată, pentru a le crea goților o ascendență cât mai veche. În spiritul celeilalte confuzii, a Daniei cu Dacia, secole la rând, în registrele papale arhidiocesa Danemarcei era numită a „Dacici”, iar suveranul Danemarcei era numit „regele Dacici”.

Totuși, în textul lui Segono apare explicit o lămurire care nu lasă nicio îndoială despre care Dacie nicio este vorba: regele Dacici era din familia Basarab și domnea peste o națiune vecină cu Dunărea și cu Ungaria; mai mult, în scrierea menționată apar Dacia Mare și Dacia Mică. Acestea două sunt, fără nicio îndoială, „Țara Românească cea Mare” (*Valachia Maior*) și „Țara Românească cea Mică” (*Valachia Minor*), adică Țara Românească și, respectiv, Moldova. De altminteri, familia Basarab nu avea unde să domnească decât în Țara Românească propriu-zisă.

Care „rege” va fi murit atunci și va fi fost înlocuit cu un alt suveran Basarab? Nu este foarte greu de răspuns. În toamna anului 1476, muria Vlad Drăgulea, poreclit Țepeș, după cea de-a treia (efemeră) domnie, derulată preț de câteva luni. Tot atunci revenea la putere un Basarab, mai exact Laiotă Basarab (numit și Basarab cel Bătrân). În vremea luptelor dintre domnii Țării Românești și Ștefan cel Mare, acest din urmă „rege” era o prezență constantă și autoritară în voievodatul dintre Dunăre și Carpați, numit de prelatul menționat „Dacia Mare”. De aceea, Ștefan cel Mare avea să fie socotit mai apoi de cronicile Țării Românești drept domn

DACIA MEDIEVALĂ ȘI REGELE EI

Academician IOAN-AUREL POP

Un autor numit Martin Segono, dintr-o margine a Peninsulei Balcanice, consemna o seamă de întâmplări din iarna anului 1476 – 1477, petrecute în sud-estul Europei: „După aceste lucruri, Mahomed, auzind de moartea regelui Daciei, trecu îndată Dunărea cu armata, ca să pună în loc, în fruntea acelei națiuni, pe unul din familia Basarabilor și ca să răzbune jignirea primită de la ei un pic mai înainte. Dar, liniștind Dacia Mare și pregătindu-se să meargă spre cea [Dacia] Mică, fu chemat de cei din Semendria [Smederevo], care se temeau de venirea regelui Ungariei.” (Dopo queste cose, Maometto, udita la morte del re de Dacia, subito con l'essercito passò il Danubio acciò facesse surrogare

di quella nazione uno della famiglia Bassaranban e la ingiuria da loro poco prima ricevuta vendicasse. Ma havendo Dacia Maggiore quietata et apparecchiandosi per ire alla Minore, fu chiamato dai Samandrini, i quali temevano della venuta del re d'Ungheria).

În tablourile votive domnii români apar înfățișați cu coroană până în secolul al XVII-lea; Laiotă Basarab, frescă de secol XVII, Biserica Mândăstirii Hurezi

Cel care scria aceste lucruri și altele – care pot fi puse în legătură cu domnii Țării Românești (Basarabii Drăgulești/Drăculești), cu Huniazii (Hunedorești), cu Ștefan cel Mare și cu Dacia – este o față bisericească înaltă din lu-

mea catolică. Este vorba despre un text antiotoman, elaborat pe la 1480 – 1481, aparținând umanistului (de origine sârbească) Martin Segono, născut la Novo Brdo (Novamonte, Novus Mons, azi în Kosovo) și ajuns episcop de Dulcigno (azi

Ulcinj, pe coasta Muntenegrului). Excursul este dedicat papei Sixt al IV-lea și a fost trimis regelui Matia Corvin. Textul citat a fost adus în atenție de Andrei Pippidi în selecția sa din *Lucruri noi despre Ștefan cel Mare*, în *Analele Putnei* (Putna

mari puteri creștine din prima linie, Ungaria și Polonia, listă completată mai apoi și cu Croația. Astfel, Ungaria, Polonia, Dacia și Croația erau entitățile politice est și sud-est europene angrenate în rezistența antiotomană. „Detaliul” a scăpat inclusiv istoricilor români până în primii ani ai secolului al XXI-lea.

Titulul de „rege”, dat domnilor Țării Românești și Moldovei, poate să surprindă și el la prima vedere. De regulă, domnii (voievozii) români sunt chemați în documentele latine duci, principii sau chiar *vaivoda*. Dar, în

anumite cercuri occidentale, se știa că ei sunt sau se consideră pe sine principii suverani și că nu erau cucerii de otomani, chiar dacă, de la un timp, acceptaseră să fie tributari sultanului. Și astfel, denumirea de „rege” venea uneori de la sine. Pe de altă parte, perioada de la finele Evului Mediu nu excelează prin preciziunea termenilor, mai ales că titlurile date în lumea romano-bizantină nu aveau echivalențe precise în lumea latină occidentală și viceversa. Ștefan cel Mare este numit la un moment dat, exact ca Matia Corvin, „regisor al românilor” (*Valachorum regulus*) tocmai în aceeași perioadă evocată mai sus, anume după jumătatea secolului al XV-lea. Când Vlad Țepeș era numit „regele Daciei” (1475 – 1476), Ștefan cel Mare, îndată după răsunătoarea lui victorie de la Vaslui, era considerat „ducele Ștefan voievod”,

Papa Sixt al IV-lea,
pictură de Melozzo da Forlì (1438 – 1494)

care venea la Roma (în 1475) spre a fi încoronat drept „regele Bosnicii” de papa Sixt al IV-lea. Evident, este vorba despre o confuzie, dar, dincolo de asta, nimeni nu se mira atunci că Ștefan, victorios contra otomanilor, ar fi urmat să fie încoronat rege. Un voievod din Răsărit – regiune a cărei geografie era aproximativă în Occident – pu-

tea foarte bine să fie rege la Roma (în atmosfera de după unirea de la Florența, din 1439, când Apusul și Răsăritul păreau că ar fi eradicat schisma, Creștinătatea apărând drept reunită). Un mitropolit ortodox român apare, de regulă, în surse vestice catolice drept „arhiepiscop” (*archiepiscopus*), abia după crearea iezuiților și prin ei impunându-se numele de *metropolita*.

In ambianța acelor ani, domnii (voievozii) români care au luptat contra otomanilor, care au intrat în ligi conduse sau inițiate de papalitate, care

s-au impus în „cruciadele” organizate de la un timp periodic (la fiecare patru ani) erau echivalenții regilor, ba unii chiar „atleți ai lui Hristos” (cazul lui Ștefan cel Mare). Nu trebuie să uităm nicio clipă faptul că ne situăm în deceniile de după unirea de la Florența. Astfel, în ochii unor cercuri diplomatice, politice și confesionale din Occidentul latin, conducătorii

creștini din regiunile bizantine nu mai erau disprețuiți, fiind priviți ca egali suveranilor apuseni.

Astfel, titlul de „crai” și cel de „restaurator al Daciei” (*restitutor Daciae*), conferite lui Mihai Viteazul pe la 1600, au antecedente nu doar în planurile principilor din familia Báthory – cum s-a crezut și s-a afirmat multă vreme –, ci cu mult înainte, într-o perioadă în care Dacia dancă era părăsită în chip firesc în favoarea Daciei dunărene. ■

Conciliul de la Florența, miniatură germană

Vlad Țepeș,
tablou păstrat
în Galeria familiei Esterhazy
de la Castelul Forchtenstein

cu același Pius al II-lea, a încercat să-l trădeze în noiembrie 1462, la nici nouă luni după raportul lui de Carretto (din 11 martie 1462), în care apărea pentru întâia oară un „rege și al Ungariei și al Daciei”. Pentru Matia, regele cu sensibilitate umanistă și care se pretindea și urmaș al romanilor, *Dacia* putea să fi fost un plan de rezervă, în cazul în care ar fi pierdut definitiv Sfânta Coroană a

Ungariei (ținută în custodie, până la sfârșitul anului 1463, de împăratul romano-german Frederic al III-lea de Habsburg).

Este interesantă formularea din raportul solu-lui milanez, care spune nu că Matia era regele Ungariei și Daciei, ci că Matia „se chema” (adică se auto-descemna) „regele Ungariei, Daciei etc.”. Dar *Dacia* putea să vină încă din vremea sângeroaselor ambiții ale lui Iancu de Hunedoara și Vlad al II-lea Dracul, părinții lui Matia și, respectiv, Vlad al III-lea Țepeș.

Ce se constată pe scena politică, diplomatică și crudă a Europei celei de-a doua jumătăți a secolului al XV-lea? Se vede declanșarea clară a procesului de înlocuire a Daciei fictive din nord (Danemarca) cu *Dacia* reală din sud-estul Europei, de la Dunăre și de la Carpați (Țările Române). Românii sunt tot mai des numiți geți, dar mai

ales daci, iar suveranii care stăpâneau Moldova și Țara Românească și Transilvania încep să apară denumiți drept conducători (duci, regi) ai Daciei. A fost un timp de câteva decenii în care denumirile de daci și de *Dacia* s-au suprapus, fiind atribuite deopotrivă danezilor și românilor, respectiv Danemarcei și Țărilor Române. Această *translatio Daciae* era deplin înfăptuită spre jumătatea secolului al XVI-lea, când nimeni nu mai chema Danemarca drept *Dacia*.

In cazul de față, Vlad Drăgulea (Țepeș) este numit prin anii 1480 „rege al Daciei”. Matia fusese chemat astfel fiindcă stăpâna Transilvania și era (se prezenta ca atare) suzeran al Moldovei și Țării Românești. Nu peste mult timp (1492), Ștefan cel Mare avea să fie numit „regele Daciei” (*re de Dacia*), într-un înscris milanez, Veneția investea bani în el, adică în acela numit la 1502 de către Marino Sanudo „dacul” (*el dacho*). Republica serenă, la 1496, adăuga și *Dacia* la lista tradiționalelor

Ștefan cel Mare, miniatură
din Evangheliarul de la Humor

al ei vreme de 17 ani (adică exact de la prima sa intervenție majoră în Țara Românească în toamna anului 1473 și până la moartea lui Matia în primăvara lui 1490). Domnii transalpini de atunci, Radu al III-lea cel Frumos, Basarab al III-lea Laiotă și Basarab al IV-lea Țepeluș, au intrat în acei ani '70 ai secolului al XV-lea în conflict și cu Matia Corvin al Ungariei, aliatul cruciat din 1473 al lui Ștefan al Moldovei.

Prin urmare, un episcop catolic dintr-o regiune apropiată de coastele Mării Adriatice, referindu-se la anii '70 ai secolului al XV-lea, îl numește pe un domn al Țării Românești „rege al Daciei” din dinastia Basarab. Cu peste un deceniu în urmă, prin martie 1462, pentru papa Pius al II-lea și pentru milanezul Otto de Carretto, „regele Daciei” era Matia Corvin. Pe acesta din urmă, Vlad Drăgulea/Dracula, în conformitate

1971. VISUL UNEI NOPTI DE VARĂ DEVENIT REALITATE

RADU VARIA

La 6 mai 2019, în Cuvântul inaugural la marea expoziție a Arhivelor Richard Demarco de la Scuola Grande di San Marco din Veneția, venerabilă instituție frecventată cândva de însuși Leonardo da Vinci, spuneam că „în numele Puterii Artei, Richard Demarco a creat spontan o Uniune Europeană genuină în spirit, bazată pe aspirațiile noastre comune, pe tradițiile noastre, pe libertate“.

Eram mândru să fac o asemenea declarație, ca martor privilegiat și actor în acea bătălie glorioasă, unică de altfel în acei ani teribili ai Războiului Rece. Ani în care Richard Demarco a traversat de aproape 50 de ori Cortina de Fier, alegând artiști pe care-i invita la Edinburgh să-și prezinte operele. Așa ne-am și întâlnit de fapt la București în 1968, la prima sa vizită în România, devenind pe loc *fratelli per sempre*, frați pentru totdeauna, după cum avea să spună adesea.

Datorită lui, nici Parisul nu mai era pentru noi capitala mondială a artelor, nici New Yorkul, ci Edinburghul. În acel context un eveniment excepțional era programat de Galeria Demarco în vara lui 1971: expoziția „Romanian Art Today“ (Arta românească azi). Am pregătit-o împreună încă din primăvară și totul mergea cum nu se poate mai bine. Iată însă că în ultimul moment a intervenit o situație de neimaginat: expoziția a fost anulată

de puterea politică de la București.

Și atunci, când totul părea pierdut, destinul a vrut să salveze expoziția și poate existența însăși a Galeriei Demarco, provocând o fisură majoră în teribila Cortină de Fier în favoarea atâtor artiști români și din alte țări rupte de lume ca și noi.

La jumătate de veac de la acel moment crucial în istoria artei românești și europene, m-am bucurat să-l aud pe Richard Demarco spunând la Scuola Grande di San Marco, în aplauzele tuturor: „Fără Radu n-am fi fost astăzi aici.“

La rândul meu mărturisesc la Veneția că e o datorie sacră pentru mine aceea de-a evoca în detaliu aventura noastră de necrezut, reamintind acele momente atât de dramatice ale existenței noastre.

Iată-le, dragă Ricky:

Actul I: Miercuri 4 august 1971, într-o franciză desăvârșită, Miranda Villiers, distinsa soție aristocrată a lui John Villiers, consilierul cultural

În Sala degli Angeli, Richard Demarco prezintă asistenței broșura pe care i-a dedicat-o Radu Varia, intitulată 50 de ani de conștiință europeană

Richard Demarco invită universul întreg să-i vadă colecția și să-i consulte arhivele

La ceas aniversar, Richard Demarco împreună cu Arthur Watson, fost președinte al Royal Scottish Academy, ne salută amical din grădinile Castelului Fingask, prezentându-ne cu mândrie Manifestul marcând acest eveniment și cei 50 de ani de când, în 1971, Radu Varia izbutea să anuleze decizia care interzicea prezența artiștilor români la expoziția „Romanian Art Today” la Edinburgh. În fotografia de pe Manifest: Richard Demarco și Radu Varia la Veneția, în 2019, într-o convorbire despre „Puterea Artei”, filmată de BBC

La cei 90 de ani + 1 ai lui Richard Demarco – sărbătorit recent cu mare fast la Castelul Fingask din apropierea orașului Edinburgh în prezența a numeroase personalități, printre care Fiona Hyslop, ministru al Culturii în guvernul scoțian – a fost lansat un splendid volum omagial de 64 de pagini format A3, închinat prodigioasei activități a acestuia și numeroșilor artiști est-europeni cărora le-a oferit, ca nimeni altul, o șansă de afirmare.

Unul dintre primele texte din acest volum este semnat de Radu Varia, cel care în 1971 a jucat un rol decisiv în istoria artei contemporane românești și europene, străpungând cu abilitate Cortina de Fier și asta, așa cum spunea cu umor Arthur Watson, fostul Președinte al Academiei Regale a Scoției, „făcând șah-mat un dictator!”.

Autoritate mondial recunoscută în domeniul Brâncuși, așa cum au amintit distinșii oratori la Fingask Castle, Laureat al Medaliei de Argint a Academiei Regale a Scoției (atribuită de numai 12 ori în 185 de ani), Membru de Onoare al acesteia, Radu Varia e legat de o prietenie de peste jumătate de veac cu Richard Demarco, omul care a favorizat contactul cu lumea și recunoașterea internațională a unora dintre cei mai talentați artiști din Estul Europei. Printre aceștia, pictorii români Paul Neagu, Horia Bernea, Ion Bitzan, Ilie Pavel, Vladimir Șetran, Radu Stoica, Șerban Epure, Radu Dragomirescu, Sorin Dumitrescu, Grupul Sigma, sculptorul Ovidiu Maitec, regizorul Liviu Ciulei, poetul Marin Sorescu sau balerinii Miriam Răducanu și Gigi Căciuleanu.

Publicăm în acest număr textul lui Radu Varia din volumul amintit, text dramatic având un titlu cu parfum shakespearian: A Midsummer Dream which became Reality, mărturie unică a unui moment crucial în istoria artei și culturii noastre.

Continua zicându-mi că din păcate nu aveau pe nimeni în măsură să răspundă acelor atacuri în cea de-a doua parte a Simpozionului, care avea loc în marele amfiteatru al Universității din Sofia chiar în aceea după-amiază. „N-ai vrea să luați dumneavoastră cuvântul?” – mă întrebă. „Nu sunt pregătit, n-am fost acolo ieri” – îi răspund. „Avem aici un text pe care tocmai l-am primit de la București” – adăuga el, înmânându-mi o foaie peste care arunc o privire rapidă și zic: „Dată fiind situația neplăcută și imperativul unui răspuns, trebuie să fiu cât se poate de sincer și să vă spun că cele scrise aici și limbajul acesta de lemn nu vor convinge pe nimeni.” Și continuam: „Dacă pot vorbi liber, voi încerca...” A acceptat pe loc.

Nu-am dus împreună la Universitate și – surpriză – m-am văzut dintr-odată copreședinte al reuniunii și ultimul prevăzut să ia cuvântul.

Nu-mi amintesc nimic din cele ce am rostit, dar timp de două-trei minute trebuie să fi fost într-o stare hipnotică, să mă fi adresat celor prezenți pe un plan neconflictual, emotiv, uman și aceea stare, har Domnului, a contaminat audiența de vreme ce sesiunea s-a încheiat cu aplauze total neașteptate.

Inoarea României a fost salvată și mai ales poziția înaltului demnitar. Era oare acum, în 1971, rândul lui să salveze viețile noastre?

Nu ți-am spus un cuvânt la Poiana Brașov, dragă Ricky, dar a doua zi, luni 9 august, i-am telefonat – din fericire era încă în funcție! – și m-a primit în modul cel mai cordial chiar în aceea dimineață. I-am spus cât de multe ai făcut tu pentru artiștii români în anii precedenți, că în numai câteva zile începea Festivalul de la Edinburgh și că

marele eveniment în domeniul artelor vizuale din cadrul acestuia era expoziția dedicată de Galeria Richard Demarco avangardei artistice românești. Menționam de asemenea faptul că

Scrisoarea
Mirandei Villiers

Radu Varia îl întâmpină pe Liviu Ciulei la inaugurarea expoziției

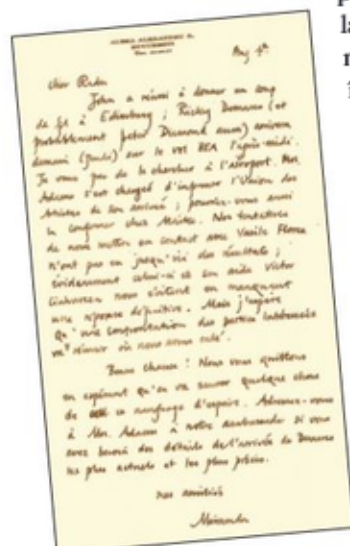
articolul meu prezentându-i pe artiștii noștri și arta lor apăruse deja în prestigioasa revistă *Studio International* la Londra.

Și iată momentul cheie. „Dată fiind responsabilitatea pe care o aveți privind imaginea țării noastre în lume – îi spun – m-am gândit că este extrem de important să știți că Festivalul e așezat sub Înaltul Patronaj al Majestății Sale Regina, care de altfel își petrece vacanțele la Castelul Balmoral, la Nord de Edinburgh.” Apoi adăugam: „Anularea expoziției va declanșa desigur un uriaș scandal de presă și, mai ales, va fi considerată drept o ofensă adusă Coroanei.”

Actul III: Nu știa cum să-mi mai mulțumescă și pleca pe loc spre vila prezidențială de la Neptun, pe țărmul Mării Negre, pentru a se întoarce rapid cu răspunsul care, așa cum spui, dragă Ricky, ne-a salvat viața. Artiști și opere erau în Galeria Demarco la ora prevăzută a vernisajului.

Partea nostimă e că în România anului 1971 nimeni nu știa, și nici cu bineînțeles, dacă Festivalul de la Edinburgh era sau nu așezat sub Înaltul Patronaj al Reginei. Și, mai mult, cum mi-aș fi putut imagina că visul dictatorului era acela de-a se plimba prin Londra în Calcașca Regală alături de Majestatea Sa?!

Astfel, în loc de acel *naufnage d'espoir* de care vorbea Miranda în scrisoarea ei, am trăit un *midsummer dream* devenit realitate. ■

*Richard Demarco și Radu Varia la București,
în primăvara lui 1971,
pregătind expoziția „Romanian Art Today“*

al Ambasadei Britanice la București, îmi adresa o scrisoare de un interes extraordinar, mai mult ca sigur, pentru Arhivele Demarco.

Expoziția noastră era anulată de Guvernul României după vizita dictatorului local în Coreea de Nord, noul său model. Toate relațiile cu Vestul „decadent“ erau pur și simplu blocate. În aceea situație disperată, John telefonase la Edinburgh cu o zi înainte ca Miranda să-mi scrie și aflase că veneai la București pe 5 august, cu un zbor British Airways, împreună poate cu Peter Diamond, prietenul meu de la Paris mai mulți ani după aceea și director pe atunci al Festivalului de la Edinburgh. Dar nici Șeful Departamentului Artelor din Comitetul de Stat pentru Cultură, nici șeful Protocolului, nici conducerea Uniunii Artiștilor Plastici nu răspundeau apelurilor sale.

Actul II: Bonne chance! – îmi scria Miranda, care împreună cu John plecau în vacanță în chiar ziua în care urma să ajungi în București. Ne trebuia într-adevăr *mult noroc*, dar oficialitățile românești, pe care ai încercat să le contactezi toată ziua de vineri, nu au răspuns la telefon. Duminică ne-am dus împreună la Poiana Brașov, acel loc minunat din Carpați, și parcă te văd și acum lungit la soare, cu pieptul gol, pe cale de-a stabili un record de necrezut al existenței tale: n-ai scos o vorbă timp de o oră!

Am făcut același lucru. Și, ca prin minune, mi-am amintit de un personaj din înalta ierarhie politică a țării, pe care-l întâlnisem în 1968.

Eram la Sofia unde, cu prilejul Festivalului Mondial al Tineretului, Uniunea Artiștilor Plastici îmi ceruse să instalez o expoziție, total lipsită de interes pentru mine. Persoana la care mă refer avea obligația de-a superviza totul, inclusiv tablourile pe care aveam să i le prezint. Dar viața e ceea ce e.

Eram pe atunci redactor la săptămânalul de politică externă *Lumea*. Cum de am aterizat în aceea redacție? Fiind pedepsit, căci terminând cu brio, cum se spune, studiile universitare în 1964, în loc să mă prezint cu o teză tratând despre „marca“ literatură propagandistică a momentului, am scris o lucrare în care glorificam ideea de geniu, departe de materialismul și determinismul pe care regimul le predica zi și noapte: *Tudor Arghezi și critica poetică!* Exemplu negativ pentru studenți, nu mai puteam fi numit asistent universitar, cum era prevăzut. Însă directorul revistei *Lumea*, profesor la Universitate el însuși, mi-a oferit imediat o poziție extrem de confortabilă, bine remunerată, și mai ales posibilitatea de-a consulta zilnic presa occidentală, inaccesibilă altora.

Vizitatorul micii noastre expoziții – care știa numele meu de critic și istoric de artă, colaborator la *Contemporanul*, dar și că eram redactor la revista *Lumea* – îmi spune dintr-odată că în ziua precedentă România fusese obiectul unor atacuri teribile venite din partea discipolilor Moscovei, și asta în legătură cu poziția pe care țara noastră o adoptase față de războiul de șase zile israeliano-egiptean din 1967.

*În amintirea „popasului“ din 1971 în Poiana Brașov,
Richard Demarco primește,
la împlinirea a 80 de ani, în 2010,
celebrați ca și acum la Fingask Castle (în planul secund),
o machetă a Castelului Bran, amintindu-l pe Vlad Țepeș.
Omăgiindu-l pe tânărul său prieten octogenar,
Radu Varia surâde azi,
povestind cum în Salonul de Onoare al Castelului
a evocat pe scurt
relațiile profunde dintre români și scoțieni,
încheind cu aceste cuvinte
care au amuzat pe toată lumea:
Așa cum vedeți, dragii mei,
îi avem în comun pe celți, pe romani,
pe Conte Dracula și pe Richard Demarco!
Evident, distinsa asistență știa prea bine
și dintotdeauna că Bram Stoker și-a scris celebrul roman
la Aberdeen, nu departe de Edinburgh*

Eduard Mezincescu
și a doua sa soție, Alexa

de Departamentul de Stat al S.U.A. (ca răspuns față de politica R.P.R.), într-o vreme când „conducătorii de fapt” ai acestuia (cum transmitea M. Ralea – telegramă din 2 mai 1948) erau sovietologii G. Kennan (1904 – 2005) și C. Bohlen (1904 – 1973); locțiitor al subsecretarului de Stat pentru probleme politice în 1968 – 1969).

În ianuarie 1967 lui Al. Lăzăreanu i se deschidea dosar de verificare, urmărind să se stabilească dacă a fost recrutat ca agent de spionaj englez, fiind considerat „un element suspect”. La 21 iulie 1962 organele sovietice informau autoritățile române că serviciul de spionaj englez luase măsuri pentru a stabili ce posibilități existau pentru a-l determina pe ministrul R.P.R. la Londra să nu se mai înapoieze în țară după expirarea mandatului. Se ținea cont și de lipsa de popularitate a acestuia printre diplomații români (potrivit unei note semnate de I.M. Pacepa, la 12 august 1966). Această informație era coroborată cu faptul că Lăzăreanu era

prieten cu un ziarist de origine română, cunoscut dinainte de război, Remy Hefter (plecat la studii în 1935 și stabilit în Anglia, proprietar al revistei *The Diplomatist*). Acesta era cunoscut ca agent, iar diplomatul român ținuse legătura cu el sub diverse pretexte pe toată perioada șederii la Londra. Se mai preciza că atât el, cât și soția aveau rude în străinătate (Franța, S.U.A., Israel). Acțiunea de verificare (închisă în decembrie 1968) a constat în instalare de tehnică operativă (T.O.) la domiciliu, dirijare de informatori, percheziție secretă în fișetul său, filaj. În ianuarie 1982 era menținut în evidențe.

Eduard Mezincescu. Născut la 24 iulie 1909 în Bacău, era fiul lui Gheorghe și Lucia, absolvent al Facultății de Medicină din Cluj (1930 – 1936), doctor în medicină (Cluj, 1939). Membru U.T.C. din 1933 și membru PCdR din 1934, participă ca delegat la Congresul antifascist de la Bruxelles (decembrie 1934). Între 1938 – 1945 a fost asistent la Facultatea de Medicină din București (în 1945 era șef de secție la Insti-

tutul Chimico-Farmaceutic), urmând studii de fiziologie a sistemului nervos sub conducerea acad. D. Danielopolu. Și-a început activitatea ca redactor traducător la *Bursa* din București (1929 – 1930); în 1937 era redactor pentru Ardeal al ziarului *Lumea românească*, iar după război a activat la Apărarea Patriotică (fostul Ajutorul Roșu Internațional) ca secretar general, comisar al Guvernului pe lângă Liga Operelor Sociale, cu grad de subsecretar de Stat (martie 1945 – 1946); secretar general al Comitetului pentru Ajutorarea Regiunilor Secetoase (C.A.R.S., 1945 – 1947).

A fost încadrat director politic în Ministerul de Externe în noiembrie 1947. A fost secretar general al M.A.E. (mai – august 1948, 1955 – 1956), deținând apoi portofoliul Artelor (august 1948 – 1952), vicepreședinte al Societății pentru Răspândirea Științei și Culturii (S.R.S.C., 1952 – 1956) și vicepreședinte al Institutului pentru Relații Culturale cu Străinătatea (I.R.R.C.S., 1955), ministru adjunct de Externe (1956 – 1966), ambasador în Suedia, Norvegia și Danemarca (1966 – 1973). Potrivit unei Note a U.M. 0920 din mai 1973, în perioada petrecută la Stockholm a încercat să publice sau să pună în scenă piesa *Creon sau ceea ce rămâne*, lucrare cu caracter politic, principalele personaje fiind foști membri ai conducerii de partid din anii 1945 – 1952. A dat spre lectură piesa regizorului Andrei Șerban cu dorința de a-l convinge s-o monteze în străinătate, iar ulterior a trimis-o editurii Sohrkamp Verlag din Frankfurt/Main,

DIPLOMATI ROMÂNI ÎN ATENȚIA SECURITĂȚII (1964 – 1978)

CIPRIAN NIȚULESCU

Schimbările de personal din Ministerul de Externe de la începutul anilor '60 (anterioare Declarației de independență a P.M.R. din aprilie 1964) nu au afectat cariera unor diplomați – ambascadori aflați în misiune permanentă și în anii '70 (în general, cu funcții în M.A.E. încă de când acesta era condus de Ana Pauker) – precum Eduard Mezincescu, Alexandru Lăzăreanu, Mircea Bălănescu, Pavel Silard, Corneliu Bogdan, Constantin Stănescu, Iacob Ionașcu sau a vechilor consilieri juridici șefi ai ministerului, Edwin Glaser și Adrian Iosipescu, menținuți și după 1963.

Potrivit documentelor de arhivă, s-au aflat la un moment dat în atenția operativă a Securității în anii 1964 – 1978. Motivele verificării lor, precum relații cu oficiali străini ce depășeau cadrul legal, deținerea unui cont bancar în străinătate, aspecte necorespunzătoare în legătură cu un membru al familiei etc. aveau ca temă centrală posibilitatea unei activități de spionaj în favoarea unei puteri străine sau semnalau intenția de compromitere a lor de către un serviciu secret străin. Au avut și restricții, au fost la un pas sau chiar excluși din M.A.E., însă suspiciunile nu s-au confirmat.

Alexandru Lăzăreanu. Născut la 18 februarie 1913 în București, nume real Lazarovici, era fiul Sarei și al viitorului academician Barbu Lăzăreanu. În dosar se precizează că a fost

ziarist în anii 1930 – 1938 (în 1934 primind „vot de blam” din partea PCdR pentru ușurință în muncă) și 1944 – 1946 (inclusiv redactor-șef la organul de presă al U.T.C.). A făcut studii de filologie la Londra în 1938 – 1939, perioadă în care a fost și corespondent al ziarului *Lumea Românească*. A fost consilier cultural și de presă la Legația din Washington (1946 – 1948), director adjunct (1949 – 1951) și director al Direcției Tratatate (1953 – 1956), însărcinat cu afaceri a.i. la Paris (1951 – 1953), adjunct al ministrului de Externe (1956 – 1961), ambascador în Marea

Britanie (1961 – 1966), director al Direcției Politice de Sinteză (1966 – 1968), ambascador în Belgia (1968 – 1978).

În decembrie 1948 a fost declarat *persona non grata*

Alexandru Lăzăreanu

Ana Pauker și alături de ea Avram Bunaciu

unele documente ale P.C.R., reacționa afirmând că „a ajuns în postura de informator”. Cu ocazia rămânerii în străinătate a fostului ambasador Victor Dimitriu (n. 1915, medic, prefect al județului Prahova între ianuarie 1945 – ianuarie 1948; ministru adjunct al Sănătății în 1952 – 1956, ministru plenipotențiar în Argentina și Uruguay în 1957 – 1959, în Austria în 1960 – 1963, ministru plenipotențiar, apoi ambasador în Franța între martie 1963 – februarie 1968, rămas ilegal în Franța în decembrie 1970, unde a cerut azil politic și a declarat că dorește să renunțe la cetățenia română), și-a exprimat acordul față de actul acestuia, afirmând că „a fost un om care a slujit țara cu credință și nu trebuie condamnat dacă acum la bătrânețe și-a găsit liniștea în altă parte a lumii”.

Existau indicii că în perioada consultărilor multilaterale de la Helsinki, M. Bălănescu și-a intensificat contactele cu diplomații ambasadelor Israelului și Marii Britanii, cu care ar fi vorbit

despre unele directive privind poziția delegației României în problema C.S.C.E. Era acuzat și de încălcarea normelor privind păstrarea secretului de stat: a citit la telefon membrilor delegației României conduse de V. Lipatti (care erau cazați în oraș) textul unor telegrame cifrate cu indicații deosebit de importante primite din țară. A fost urmărit prin D.U.I. (443 file) de Direcția Contraspionaj în perioada octombrie 1974 – februarie 1980. A decedat în septembrie 2001.

Edwin Glaser. Născut la 27 august 1904 în Brașov, era fiul lui Karol și Antoaneta. A urmat liceul la Viena (1914 – 1922), apoi Facultatea de Drept din București (1922 – 1925), doctor în Drept (1928). A practicat avocatura, iar în 1941 – 1944 a efectuat muncă obligatorie la cazarma Malmaison. A lucrat apoi ca șef al secției Traduceri la Institutul Central de Statistică. În 1945 – 1947 a lucrat la ARLUS (șef al Contenciosului), apoi la Institutul de Studii Româno-Sovietic. Cunosător al limbilor germană, franceză,

engleză, rusă, italiană, în 1961 fiind înscris la cursurile de limbă spaniolă organizate de M.A.E. La 31 martie 1948 a fost încadrat în M.A.E., devenind ulterior director al Direcției Tratatate, fiind transferat în anii 1949 – 1952 la Ministerul Justiției. A revenit în M.A.E. din 1957 în calitate de consilier juridic șef la Direcția Organizații Internaționale.

A fost urmărit de Direcția Contraspionaj în perioadele 8 noiembrie 1960 – 19 februarie 1964 și 10 mai 1966 – 30 septembrie 1968. Se avea în vedere că tatăl său (decedat în 1931) fusese reprezentant al companiei A.E.G. din Germania și al companiei austriece de navigație Donau Gesellschaft (timp de 40 ani), iar familia soției (Henriette, născută Jacobsohn) fusese influentă în lumea financiară bucureșteană. E. Glaser deținea peste 15.000 de acțiuni la Banca Italo-Română în anii '30, dar și la Banca Marmorosch-Blank (până în 1947). În autobiografia sa din 24 februarie 1960 E. Glaser menționa că nu își amintea să fi fost acționar la banca italiană (unde un văr era director) și nici că ar fi fost cenzor la „Sarcex”, deși acest lucru era uzual pentru un avocat comercial.

Un fapt ce a atras atenția se petrecuse în 1952, când E. Glaser împreună cu alți consilieri juridici au fost scoși din Ministerul de Justiție în legătură cu devierea ideologică de dreapta, însă a fost singurul care și-a păstrat calitatea de membru P.M.R., dar și pe cea de profesor la Facultatea de Drept (catedra de Drept internațional public), la Institutul de Relații Internaționale (din

care i-a restituit manuscrisul spunându-i că nu găsește ecou la regizorii vest-germani. În aprilie 1973 manuscrisul era trimis în țară. Pe de altă parte, se preciza că a căutat pe diverse căi să facă soției sale Alexa (balerină) un angajament în străinătate, aceasta susținând de altfel unele programe. A deținut un cont la Scandina-viska Bank, fapt interzis cetățenilor români trimiși în misiuni în exterior. În 1988 – 1989, E. Mezincescu a fost urmărit de către Direcția a III-a Contraspionaj pentru contacte cu diplomați americani. La 29 noiembrie 1989 se întocmea un Plan de măsuri care includea percheziția secretă la domiciliu și instalarea de tehnică operativă, dirijarea unui informator și interceptarea corespondenței. Se afla în relații apropiate cu Leonte Răutu, cu scriitorul Victor Bârlădeanu, unul dintre cei doi fii ai săi din prima căsătorie, cu Florica Mezincescu, absolventă a Facultății de Biologie, ministru adjunct al Învățământului din 1949, de care divorțase în 1956. În februarie 1988 fostului ambasador i se acordase viza de 6 luni pentru a călători în S.U.A., R.F.G., Franța, Italia, Suedia, Austria. După Revoluție, Mezincescu a fost membru al Consiliului Provizoriu de Uniune Națională (C.P.U.N.).

Mircea Bălănescu. Născut la 29 aprilie 1910 la Roman, județul Neamț, nume real Bendel Eugen, era fiul lui Jean și Nelly. A absolvit Facultatea de Farmacie (a urmat și studii de medicină la Paris în 1929 – 1931). A fost redactor-șef adjunct al ziarului *Scânteia* (1946 – 1949). A intrat în M.A.E. ca

Victor Dimitriu

director al Direcției III Relații (Țări occidentale) în 1949 (având-o ca director adjunct pe Hortensia Roman), șef al oficiului diplomatic din R.D.G. (1950), ministru plenipotențiar în Franța (1956 – 1960), ambasador în Grecia (1960 – 1967), director al Direcției III Relații (1967 – 1968), ambasador în Finlanda (iulie 1968 – iunie 1973). A fost pensionat din M.A.E. la 1 octombrie 1973. O Notă a D.I.E. din martie 1973 semnală o serie de aspecte, printre care menționăm: relații apropiate cu ambasadorii Israelului la Helsinki, fără a

raporta la M.A.E. natura acestora sau informațiile obținute, deși întâlnirile erau relativ dese (numai cu ambasadorul Moshe Avidan a avut în 1968, într-o lună și jumătate, opt întâlniri). De asemenea, în 1969 – 1972 s-a aflat în relații apropiate cu ambasadorul Marii Britanii la Helsinki, Bernard Ledwidge. Nu mergea însoțit de șofer, conducând singur. Avea și relații cu evrei originari din România (dr. Manole Negrea, stabilit în Finlanda în 1960, care scria articole „calomnioase” la adresa României).

Avea atitudini și poziții incompatibile cu funcția sa: declara că „el nu a fost trimis în Finlanda să cerșească ajutoare” atunci când i s-a cerut să intervină pe lângă Guvernul finlandez pentru acordarea de ajutoare materiale sinistraților în urma inundațiilor din țară sau pentru includerea României pe lista țărilor beneficiare de preferințe vamale. Când i se solicita de Secția Relații internaționale a C.C. al P.C.R. să prezinte informări conducătorilor unor partide politice, inclusiv partidului comunist finlandez, privind lucrările plenarelor sau

Edwin Glaser (primul din stânga), fotografie realizată de filaj

PRELIMINARIILE ULTIMATUMULUI SOVIETIC DIN 26 Iunie 1940. NOI ASPECTE

VASILE BUGA

În acest an, când s-au împlinit 80 de ani de la declanșarea de către Germania nazistă a războiului împotriva U.R.S.S., au fost evocate, în studii și articole publicate în România și Federația Rusă, împrejurările care au determinat intrarea în acest război a României alături de puterile Axei.

Una dintre temele aduse în discuție a fost și cea a opțiunilor pe care le avea atunci România în materie de politică și ce ar fi putut face în raporturile cu U.R.S.S.

Volumul istoricului rus Mihail Meltiuhov, Upușcennîi șans Stalina. Shvatka za Evropu. 1939 – 1941 gg – Dokumentî, Faktî, Sujdenia (**Șansa irosită a lui Stalin. Încleștarea pentru Europa. 1939 – 1941 – Documente, Fapte, Judecăți**), apărut la Moscova, în editura Vece, în anul 2008, dezvăluie o serie de aspecte mai puțin sau deloc cunoscute cititorului român referitoare la evoluția evenimentelor după încheierea, la 23 august 1939, a Pactului sovieto-german și a protocolului adițional la acesta.

Autorul citează declarația din 29 martie 1940 a lui V.M. Molotov, comisarul poporului pentru Afaceri Străine, în cadrul sesiunii a VI-a a Sovietului Suprem al U.R.S.S., potrivit căreia Uniunea Sovietică nu avea un Pact de neagresiune cu România din cauza „problemei divergente nerezolvate a Basarabiei, a cărei cotoire de către România nu a fost recunoscută niciodată, deși tot niciodată nu s-a pus problema restituirii Basarabiei pe cale militară”. Șeful diplomației sovietice preciza, totodată, că nu existau „niciun fel de temeiuri

În august 1939 la Moscova (de la stânga la dreapta):
V.M. Molotov, I.V. Stalin, von der Schulenburg, dr. Gauss
(consilier juridic al M.A.E. german, co-autor al protocolului secret),
Joachim von Ribbentrop

1947), având și o jumătate de normă la Institutul de Cercetări Juridice (unde șef de sector era un apropiat al său, M. Ghelmegeanu, membru în guvernele din anii '30, inclusiv ministru de Interne în 1939 – 1940).

Un alt fapt surprinzător s-a petrecut în 1958. Delegația română ce participase la sesiunea O.N.U. de la New York a îmbarcat pe vaporul ce-o ducea în Franța și câteva valize (pe numele lui Glaser), însă una a fost uitată la Cherbourg. A ajuns apoi la Centrul de informații din Londra, deschisă, fiind anunțat M.A.E. român după două luni. S-a dovedit că această valiză conținea documente secrete importante. Ministrul de Externe Avram Bunaciu a propus ca E. Mezincescu (ministru adjunct de Externe) și Bazil Șerban (director M.A.E.) să fie excluși din Colegiul M.A.E., Mihai Magheru, șeful Misiunii permanente a R.P.R. la O.N.U., să fie schimbat (în 1961 era ambasador în Cuba), iar Adrian Dumitru (director adjunct M.A.E.) să primească avertisment scris. Prim-ministrul Chivu Stoica a fost de acord.

E. Glaser fusese apropiat din copilărie de Nora Samuelli (arestată în 1949 pentru spionaj), dar și de Raul Vișan (fugit în S.U.A.) sau A. Ginsbruner (fost consilier la Românoexport, în 1963 era arestat). Într-o Notă nedată, întocmită de locotenent-colonel I. Ungureanu (loțiitor al șefului Direcției a II-a), E. Glaser apărea pe o listă de funcționari superiori ai M.A.E. ce trebuia verificați dacă au depus actele pentru a emigra în Israel (alături de E. Mantu, G. Kelemen, N. Șerban/

Adrian Iosipescu

Herșcovici, Bazil Șerban, îndepărtați din M.A.E. la începutul anilor '60).

În mai 1960 ministrul de Interne Al. Drăghici ordona ca E. Glaser să nu părăsească țara (la indicația D.G.I.E., Notă din 10 februarie 1961, fiind semnalat ca „un om avid după bani și are foarte multe relații în S.U.A.”), iar într-o Notă a Direcției a II-a (posibil din 1961) se propunea să i se interzică accesul la școala M.A.I. nr. 1, unde ținea conferințe pe teme internaționale. La 16 aprilie 1961, 29 august 1962 și 5 ianuarie 1967 colonelul Neagu Cosma (loțiitor al comandantului, apoi comandant al Direcției Contraspionaj) propunea îndepărtarea din M.A.E. a lui E. Glaser. O însemnare marginală din aprilie 1961 menționa: „Asta este cel mai ușor. Urmăriți-l acolo unde este.”

Securitatea semnala că în vara anului 1966, la Comitetul pentru dezarmare de la Geneva, E. Glaser fusese „punctul de atracție al diplomaților occidentali”, fiind invitat de W. Foster, șeful delegației americane, F. Cavalletti, ambasadorul Italiei, generalul Burns din Canada ș.a., contrar uzanțelor protocolare, având

un grad diplomatic inferior. În septembrie 1966 Comisia de vize și pașapoarte aviza negativ cererea ca Glaser să plece la sesiunea O.N.U. de la New York. La 12 aprilie 1968 se propunea contactarea sa pe linia comportării cu cetățenii străini la New York (făcea parte din grupul de consilieri ai președintelui Adunării Generale a O.N.U., Corneliu Mănescu). Amplele verificări (primele trei volume însumează aproape 1.000 file, iar volumele patru – șapte conțineau rapoarte de T.O.) s-au încheiat la 30 septembrie 1968 prin neconfirmarea suspiciunilor de spionaj, fiind menținut în evidența operativă. A fost pensionat la 1 aprilie 1973.

Adrian Iosipescu, un alt consilier juridic cu o vastă experiență în M.A.E., a avut de asemenea unele interdicții din partea Securității. Născut la 1 noiembrie 1908 la Piatra-Neamț, nume anterior Avram Iosobovici, era absolvent al Facultății de Drept (1932). A lucrat ca avocat în Baroul Ilfov până în 1947, când era încadrat în M.A.E. De la 1 februarie 1949 era director adjunct, iar între 1956 – 1961 director la Direcția Juridică și a Tratatelor. De la 1 noiembrie 1961 este menționat consilier juridic șef în M.A.E. A făcut parte și din comisia de gestionare a crizei de după atentatul de la Berna din 1955, alături de N. Gonda și Corneliu Bogdan. La 3 noiembrie 1966 Direcția a II-a aviza negativ accesul său la documente strict-secrete. A fost pensionat pe caz de boală la 11 mai 1967, decedând în 1984.

(Va urma)

aceiași zi comandant al trupelor Districtului Militar Special Kiev și trimis a doua zi la Kiev.

Istoricul rus aduce, de asemenea, în atenție consfătuirea conducerii politico-militare desfășurată la Kremlin, la 13 iunie 1940, la care au participat I.V. Stalin, V.M. Molotov, S.K. Timoșenko, mareșalul B.M. Șapoșnikov, șeful Marelui Stat Major, L.H. Mehliș, șeful Direcției Politice a Armatei Roșii, comandanți militari și membri ai Consiliilor militare ale Districtului Militar Special Kiev. „Din păcate – scrie Meltiuhov –, materialele acestei consfătuiri sunt încă secrete, însă este perfect evident că la aceasta a fost vorba despre pregătirea operațiunii împotriva României.” În orice caz – conchide istoricul rus – la 20 iunie, orele 21.45, generalului de armată Jukov, comandantul Districtului Militar Special Kiev, i-a fost înmănată directiva comisarului poporului pentru Apărare și a șefului Marelui Stat Major prin care se cerea „să se treacă la concentrarea trupelor și să fie gata la 24 iunie, orele 22.00, pentru

ofensiva hotărâtoare, cu scopul de a zdrobi armata română și a ocupa Basarabia”.

În continuare, autorul prezintă măsurile de pregătire militară a operațiunii de concentrare a forțelor armate sovietice de pe Frontul de Sud, inclusiv în planul pregătirii propagandistice a trupelor. În legătură cu acest al doilea aspect, autorul reține atenția asupra ordinelor transmise de Direcția Politică a Armatei Roșii organelor politice din armată, cărora li se cerea „să explice politica externă a U.R.S.S., să demaște România, care a cotopt hotărâște pământul nostru sovietic [...] Eliberând Basarabia sovietică de sub jugul capitaliștilor și moșierilor români, apărăm și întărim granițele noastre de Sud”. În mod expres se sublinia ca acest mesaj să fie transmis „scara, înaintea atacului”.

Referindu-se la ecul acestui apel, M. Meltiuhov evidențiază faptul că organele politice militare au sesizat nu numai o înțelegere „corectă” a evenimentelor de către militarii sovietici, dar și

stări de spirit negative. În acest sens citează declarații ale unor soldați: „Iar război, iar întindem o mână de ajutor frățesc. Și noi înșine spunem că nu avem o politică imperialistă de cotoptire”; „La noi se vorbește doar împotriva războiului, dar noi luptăm și, drept urmare, au picrit deja până la 200.000 de oameni și mai și pregătim un război pentru a ucide oameni, acesta este un lucru criminal”; „Dacă vom lupta împotriva României vom

La început de iunie,
la Moscova se coace
o primă
operațiune militară
pentru lichidarea României

duce o politică de cotoptire, și apoi de ce să ucidem poporul?”

În egală măsură, M. Meltiuhov se referă și la demersurile diplomatice ale Guvernului sovietic în vederea atingerii scopului urmărit. În acest sens, evocă întâlnirea din 20 iunie a ambasadorului Italian la Moscova, A. Rosso, cu V. Molotov, în cadrul căreia diplomatul italian l-a asigurat pe demnitarul sovietic de dorința guvernului său de a dezvolta colaborarea cu Uniunea Sovietică și a ajuta la reglementarea problemelor divergente în Balcani „pe cale pașnică”. În răspunsul său, Molotov a declarat că se situează pe poziția reglementării chestiunii Basarabiei „pe cale pașnică, dacă, desigur, aceasta nu se va târăgăna fără sfârșit”.

„Această discuție – scrie Meltiuhov – a fost prima aluzie pentru Ambasada germană de la Moscova privind posibilele acțiuni ale U.R.S.S. în privința României.” La 23 iunie, V.

*Pregătiri sovietice de război, sub supravegherea
comisarului poporului pentru Apărare,
Semion Konstantinovi Timoșenko (1895 – 1970)*

Generalul Nikolai Feodorovici Vatutin (1901 – aprilie 1944), șeful Statului Major al Districtului Militar Special Kiev, rănit mortal în luptele cu naționaliștii ucraineni

pentru vreo înrăutățire a relațiilor sovieto-române“.

Așa cum notează istoricul rus, declarația a fost de natură să provoace o anumită neliniște în România, motiv pentru care premierul Gheorghe Tătărescu a înștiințat Germania în legătură cu necesitatea reînarmării în continuare a armatei și a rugat-o să „influențeze Moscova, pentru ca aceasta să nu pretindă Basarabia“. Răspunsul părții germane, potrivit căruia relațiile României cu Germania vor depinde de îndeplinirea de către aceasta a obligațiilor sale economice, este considerat de autor drept un indiciu că „la Berlin nu credeau în posibilitatea unei inițiative sovietice rapide în soluționarea problemei teritoriale“.

„Războiul din Europa Occidentală – scrie M. Meltiuhov – a reclamat din partea României revizuirea politicii externe în favoarea unei mai mari apropieri de singurul adversar posibil în acea vreme al U.R.S.S., Germania.“ În acest sens, istoricul rus menționează semnarea, la 27 mai 1940, a unui nou acord comercial româno-german, în

care se prevedea o creștere cu 30% a livrărilor de petrol către Germania, precum și propunerile insistente ale părții române de colaborare cu Germania în orice domeniu, „la dorința ei“. Acesta scrie, totodată, că la noile cereri românești referitoare la acțiunile Germaniei în cazul unei „agresiuni a Rusiei sovietice“, la 1 iunie 1940 a urmat răspunsul părții germane, potrivit căruia „problema Basarabiei nu interesează Germania“ și că aceasta „este o chestiune strict a României“.

În egală măsură autorul se referă și la situația de la frontiera de Est a României, unde începuse o concentrare de forțe sovietice. „Ca alte state de frontieră cu U.R.S.S. – scrie acesta –, România era socotită la Moscova un potențial adversar și comandamentul sovietic pregătea periodic planuri în cazul unui război pe direcția Sud-Vest.“ „Schimbarea situației internaționale din Europa în luna mai

1940 – continuă istoricul rus – a necesitat din partea conducerii sovietice pregătiri concrete în scopul rezolvării problemei basarabene.“ În acest sens, notează că la 3 iunie 1940, N.F. Vatutin, șeful Statului Major al Districtului Militar Special Kiev, a elaborat și i-a trimis comisarului poporului pentru Apărare al U.R.S.S., S.K. Timošenko, o notă strict secretă, de importanță deosebită, care cuprindea „scurte considerații privind bazele organizării și desfășurării primei operațiuni de front împotriva României“. Cel mai apropiat scop strategic al frontului era „încercuirea și distrugerea forțelor armate ale României pe teritoriul cuprins la Est de linia Munții Carpați, Focșani, Galați, fluviul Dunărea, cu interzicerea completă a retragerii românilor la Vest de linia indicată“. În opinia lui Vatutin, „în condițiile desfășurării cu succes a primei operațiuni de front, principalele forțe urma să fie concentrate împotriva Porților Focșanilor, pentru efectuarea loviturii principale asupra Bucureștilor, în scopul lichidării definitive a României, cuceririi Dobrogei și cuceririi în continuare a Turciei Europene și a Dardanelor“.

M. Meltiuhov menționează că activitatea principală de elaborare a planului operațiunii se efectua la Direcția Operativă a Marelui Stat Major al Armatei Roșii, precizând că până la 7 iunie 1940 la această activitate a participat nemijlocit și generalul de armată G.K. Jukov, numit în

Din proprie inițiativă,
România crește cu 30% livrările de petrol
către Germania, care declara Moscovei
că problema Basarabiei nu o interesează

Moscovei: „1. Guvernul german recunoaște în întregime drepturile Uniunii Sovietice asupra Basarabiei și oportunitatea ridicării acestei chestiuni în fața României. 2. Germania, având în România mari interese economice, este extrem de interesată în soluționarea chestiunii Basarabiei pe cale pașnică și este gata să sprijine Guvernul sovietic pe această cale, exercitând, în ceea ce o privește, influența asupra României. 3. Chestiunea Bucovinei este nouă și Germania consideră că fără ridicarea acestei probleme s-ar înlesni soluționarea pașnică a problemei Basarabiei. 4. Guvernul german, fiind interesat de numeroșii nemți care locu-

Ambasadorul german propune Moscovei să returneze Tezaurul B.N.R., pentru o soluționare mai ușoară a problemei Basarabiei

iesc în Basarabia și Bucovina, speră că problema strămutării lor va fi soluționată de către Guvernul sovietic, în spiritul acordului privind strămutarea nemților din Volinia.“ Istoricul rus adaugă că Germania era, de asemenea, interesată să nu se admită „transformarea României în teatru de acțiuni militare“.

Referindu-se la răspunsul părții sovietice, M. Meltiuhov menționează că V.M. Molotov a exprimat recunoștință Guvernului german pentru înțelegere și sprijinirea cererilor sovietice și a declarat că U.R.S.S. dorea rezolvarea pe cale pașnică a „problemei Basarabiei și Bucovinei, dar neîntârziat“, întrucât „Guvernul sovietic consideră că

Ministrul plenipotențiar la Moscova, Gheorghe Davidescu, cel care a primit nota ultimativă

această problemă nu mai poate fi tergiversată“. A asigurat, totodată, că interesele nemților care locuiau în aceste teritorii vor fi luate în considerare, ca și interesele economice ale Reichului. În chestiunea Bucovinei, scrie Meltiuhov, demnitarul sovietic a declarat că aceasta era „ultima parte care lipsea a Ucrainei unitare și că din această pricină Guvernul sovietic acordă importanță acestei chestiuni, concomitent cu cea basarabească“.

Istoricul rus adaugă, totodată, că în telegrama transmisă la Berlin, ambasadorul Schulenburg a menționat că „este pe deplin posibilă o oarecare schimbare a cererilor sovietice“, precizând că, în aceeași zi, într-o nouă discuție cu ambasadorul german, V. Molotov a declarat că cererile sovietice „se limitează la partea de nord a Bucovinei cu orașul Cernăuți“, adăugând că Guvernul sovietic aștepta ca Germania să sprijine aceste cereri. Autorul notează, de asemenea, că „atunci când Schulenburg a menționat că chestiunea ar fi fost rezolvată mai ușor dacă U.R.S.S. ar fi restituit Tezaurul de aur al Băncii Naționale a României transportat

la Moscova în anul 1915 (sic!)“, Molotov a răspuns că „nu poate fi vorba despre așa ceva, întrucât România a exploatat destul de mult timp Basarabia“.

Cu același prilej, V. Molotov l-a informat pe ambasadorul german că foarte curând va comunica cererile U.R.S.S. ministrului plenipotențiar al României la Moscova și că aștepta din partea Germaniei sprijin în satisfacerea acestor cereri, „dacă România nu dorește război“.

În seara zilei de 26 iunie 1940, V. Molotov l-a convocat la Kremlin pe ministrul plenipotențiar Gheorghe Davidescu, căruia i-a prezentat nota ultimativă prin care se solicita cedarea Basarabiei și a Nordului Bucovinei, exprimând speranța că România „va accepta propunerea de față a U.R.S.S. și în felul acesta va fi soluționat pe cale pașnică conflictul prelungit“.

Evoluția evenimentelor după primirea notei ultimative din partea Guvernului sovietic este bine cunoscută de cititorul român din materialele apărute în revista *Magazin istoric*, precum și din alte publicații. ■

Molotov i-a comunicat ambasadorului german la Moscova, contele von der Schulenburg, hotărârea Guvernului sovietic de a rezolva problema Basarabiei, precizând că partea sovietică dorea soluționarea acesteia „pe cale pașnică”. A subliniat, totodată, că dorea să pună din nou în fața României problema Basarabiei, precizând că Bucovina, „populată de ucraineni, este, de asemenea, inclusă în soluționarea chestiunii basarabene”. „România – a continuat acesta – va proceda înțelept dacă va ceda Basarabia și Bucovina în mod pașnic”, adăugând: „Dacă România nu va accepta rezolvarea pașnică a chestiunii basarabene, Uniunea Sovietică o va rezolva pe cale militară. Uniunea Sovietică a așteptat mult timp și răbdător soluționarea acestei probleme, dar acum nu mai poate aștepta.” În replică, ambasadorul german a arătat importanța pe care o reprezentau pentru Germania livrările economice din România și a adresat rugămintea ca Guvernul sovietic să nu întreprindă niciun fel de măsuri ferme până nu va fi definită poziția Germaniei.

La rândul său, V. Molotov „a subliniat încă o dată urgența problemei și a declarat că Guvernul sovietic așteaptă un sprijin din partea Germaniei”, precizând, totodată, că „U.R.S.S. va asigura apărarea intereselor economice ale Germaniei în România”.

M. Meltiuhov menționează, de asemenea, că la 25 iunie 1940 Uniunea Sovietică a sondat și poziția Italiei. În acest sens, notează că Molotov i-a

Boris Mihailovici Șapoșnikov, șeful Marelui Stat Major, participant și el la consfătuirea de la Kremlin

declarat ambasadorului italian la Moscova, răspunzând unei întrebări anterioare a acestuia, că U.R.S.S. „nu are niciun fel de pretenții față de Ungaria” și „consideră pretențiile Ungariei față de România ca întemeiate. Relațiile U.R.S.S. cu Bulgaria sunt bune, de bună vecinătate. Acestea au temei să devină mai apropiate. Pretențiile Bulgariei față de România, ca și față de Grecia, sunt întemeiate. Principalele pretenții ale U.R.S.S. față de România sunt cunoscute, U.R.S.S. ar dori să primească de la România ceea ce îi aparține de drept, fără folosirea forței, dar acest lucru va fi inevitabil dacă România nu se va dovedi

înțelegătoare. În ceea ce privește alte raioane ale României, U.R.S.S. ține seama de interesele Italiei și ale Germaniei și este gata să se înțeleagă cu ea în această chestiune”.

Istoricul rus scrie că la 26 iunie, ministrul de Externe italian, G. Ciano, i-a declarat reprezentantului diplomatic sovietic la Roma că Italia „recunoaște în întregime drepturile U.R.S.S.

asupra Basarabiei”, dar că este interesată în rezolvarea acestei chestiuni pe cale pașnică. Totodată, ministrul italian a dat asigurări că era gata ca împreună

**„Vorbim
numai despre pace,
dar luptăm”,
se plâneau
soldații sovietici**

nă cu Germania „să sfătuiască România să accepte propunerile sovietice”.

M. Meltiuhov notează, de asemenea, că, în seara zilei de 25 iunie, Schulenburg i-a transmis lui Molotov următorul răspuns al Berlinului la comunicarea

Ambasadorul Italiei la Moscova, A. Rosso, omul lui Mussolini (stânga; aici într-un dialog relaxat, când era în misiune în S.U.A.)

Gene Roddenberry
și Majel Barrett

Se pare însă că tot din aceea perioadă a descoperit și o nouă pasiune: aceea de a mânui cu-vântul. Și-a petrecut în patrulare doar puțin peste un an și jumătate, deoarece superiorii, recunoscându-i talentul, l-au transferat, oferindu-i o poziție importantă la Departamentul Purtătorului de cuvânt al poliției metropolitane. Următorii ani și-a impus numele prin semnarea de scenarii pentru serii de televiziune de succes, precum *Highway Patrol* (Patrula autostrăzii; 1955 – 1959) sau westernul *Have Gun, Will Travel* (Ai arme, poți călători; 1957 – 1963).

DIFERENȚA DINTRE UN MARȚIAN ȘI UN REPUBLICAN SAU UN DEMOCRAT

America traversa însă vremuri extrem de dificile. Tensiunile sociale și politice se acutizau. Societatea funcționa în continuare după principiile segregacioniste, blocând accesul populației de culoare sau al femeilor chiar și la cele mai elementare drepturi.

În exterior, războiul din Vietnam începea să fie din ce în ce mai blamat, în special de tineretul studios din S.U.A.

Multe dintre subiectele zilei erau considerate prea sensibile pentru a fi prezentate prin intermediul obișnuitelor producții de televiziune. Serialele științifico-fantastice s-au dovedit, astfel, mijlocul perfect pentru a le aborda într-o altă manieră. După cum avea să observe creatorul unciă dintre seriile populare SF din acei ani, *The Twilight Zone* (Zona crepusculară; 1959 – 1964), Rod Serling, „un marțian putea să vorbească despre mult mai multe lucruri decât un... republican sau un democrat”, chiar dacă era vorba despre probleme controversate precum: comunismul, mccarthy-ismul, rasismul sau anxietatea crei post-atomice.

Gene Roddenberry împărțase, la rândul-i, aceea credință. Când i-a venit pentru prima oară ideea de a crea fantastica lume din veacul al XXIII-lea, s-a gândit să se folosească de al său *Star Trek* ca de un gen de „vehicul”, de promotor de mesaje progresiste, „un spațiu nou, ce se ghidează după noi reguli, în care, prin intermediul persona-

jelor, pot să îmi dau cu părerea despre sex, religie, Vietnam, sindicate, politică sau rachetele intercontinentale”.

PRIMUL EPISOD NU A FOST... PRIMUL!

Episodul transmis în seara zilei de 8 septembrie 1966, *The Man Trap* (Capcana umană), nu a fost însă gândit de Roddenberry să fie și primul. El l-a propus celor de la NBC *The Cage* (Cușca), produs între noiembrie 1964 – ianuarie 1965. În aceea formă pilot, aproape niciunul dintre personajele cu care ne-am obișnuit astăzi nu apărea, cu excepția lui Mister Spock (Leonard Nimoy), dar ca simplu ofițer al echipajului USS „Enterprise” care răspunde unui apel S.O.S. provenit de pe o planetă din grupul stelar Talos. Eroul principal era căpitanul Christopher Pike (interpretat de Jeffrey Hunter), iar primul ofițer la comandă – o femeie – Number One (interpretată de Majel Barrett). În ciuda costurilor excesive – peste 600.000 de dolari (mai mult decât oricare dintre episoadele următoare, echivalentul astăzi a aproape 5 milioane!), compania de televiziune nu s-a

Secvență din episodul pilot, nedifuzat: *The Cage* (Cușca)

ACUM 55 DE ANI „STAR TREK“ – UN DEBUT SUB SEMNUL PROBLEMELOR

THEO STĂNESCU-STANCIU

Afișul primei serii a serialului (dreapta)
și cel al „Generației următoare”

Joi, 8 septembrie 1966, ora 20.30: aparent o seară obișnuită, pe care americanul de rând începuse de câțiva ani să o petreacă urmărind, de pe canapeaua de acasă, programele de televiziune preferate. Căci, dacă în 1950, cifrele oficiale arătau că erau doar puțin sub patru milioane de posesori de aparate de televiziune, în primii ani ai deceniului următor s-a înregistrat o creștere de-a dreptul spectaculoasă – aproximativ 50 de milioane, la o populație de 200 de milioane, conform celui de-al 19-lea recensământ, din 1970.

Unul dintre canalele TV cele mai cunoscute – NBC – lansa primul episod dintr-una dintre seriile ce vor scrie, de atunci, istorie: Star Trek, produs de Gene Roddenberry.

După ani și ani în care și-a tot căutat calea, texanul din El Paso, Gene Roddenberry, părea să o fi găsit în lumea filmului. Adolescent, atras de tenacitatea și abilitatea forțelor de poliție și ale FBI în luptă cu infractorii, a urmat

cursuri în domeniu. Pe fundalul celui de Al Doilea Război Mondial, a schimbat direcția, îndreptându-se spre ingineria aeronautică, obținând și licența de pilot. A servit apoi în teatrul din Pacific, la bordul unei „Fortărețe

Zburătoare”, un Boeing B-17. Lăsat la vatră, a devenit pilot la una dintre companiile mari (Pan Am), pentru ca, din 1949, să se reîntoarcă la vechea iubire: munca de polițist în Los Angeles, inițial la divizia circulație.

Patru personaje reprezentative pentru „Generația următoare” (de la stânga): căpitanul Picard, locotenentul Data, consilierul Deanna Troi și ofițerul Worf

solvent puternic. Chiar și cauciucul utilizat a ridicat probleme. Laboratorul de machiaj a trebuit să arunce pereche după pereche, până când s-a obținut un set bun.”

Acceptarea proiectului de către NBC l-a confruntat pe Roddenberry cu o altă provocare: găsirea scenariștilor perfecți, care să se pună pe treabă imediat și să livreze, la foc continuu, povești adaptate la universul sci-fi imaginat de producătorul texan. A căutat peste tot: s-a adresat inițial veteranilor din domeniu, dar ei, neobișnuiți cu S.F.-ul, i-au trimis texte nepotrivite. A apelat apoi la tinerii autori de povestiri științifico-fantastice. Dar aceștia nu stăpâneau stilul cerut. Chiar și membrii echipei de filmare au devenit posibili candidați. Secretara sa, Dorothy Fontana, s-a dovedit una dintre cele mai talentate, semnând multe dintre scenariile seriei inițiale *Star Trek*. Însă Roddenberry a fost foarte greu de mulțumit: ajunsese aproape să rescrie poveștile primite, proces ce îngreuna și întârzia cu mult producția.

La rândul ei, nici primirea seriei de către critica de specialitate nu a fost, inițial, una favorabilă. Conform unei analize realizate de *Television Magazine*, dintre 24 de critici, doar cinci au considerat-o bună, opt – proastă, iar pentru restul *Star Trek* a părut ca o producție ce nu le stârnea

reacție. Una dintre cele mai entuziaste cronici a apărut în *The Philadelphia Inquirer*, gazetarul Harry Harris considerând primul episod „plin de suspans, intrigant și provocator pentru imaginație.”

La polul opus, s-a aflat o publicație din Memphis, care a descris *Star Trek* drept „cea mai mare dezamăgire a sezonului. Producătorul Gene Roddenberry ne-a promis un adevărat show de televiziune în care știința să ocupe un loc important și ne-am trezit cu o ficțiune bizară”.

Însă, în ciuda tuturor provocărilor, eroii din *Star Trek* și-au continuat aventurile încă două sezoane. După doi ani de producție, NBC a decis că venise vremea unor schimbări radicale. În martie 1968, postul a decis să mute serialul la orele 22.00, într-un interval considerat de critică mort prin definiție și care nu se preta la publicul tânăr, sursa aproape integrală a fanilor SF. Dezamăgit, Roddenberry avea să declare: „Dacă NBC voia să ne omoare, n-ar fi putut găsi o soluție mai bună.” A hotărât să facă un pas în spate, reducându-și implicarea. Înainte de începerea celui de-al treilea sezon, a fost până la urmă înlocuit de Fred Freiberger. Și loviturile au continuat să cadă: bugetul serialului a fost redus de la un episod la altul, fiind consecința firească a scăderii banilor încasați la minu-

tul de publicitate, în comparație cu sezonul anterior. Ultima zi de filmare a fost 9 ianuarie 1969. În februarie, după 79 de episoade, NBC a anulat producția, în ciuda încercărilor disperate ale fanilor (coordonată, în secret, se pare de Roddenberry), care au bombardat compania, la propriu, cu scrisori menite a schimba deznodământul (în perioada decembrie 1967 – martie 1968, după spusele unui fost director NBC, postul ar fi primit peste 1.000.000 de scrisori, făcând însă publică doar cifra de 116.000!). Decizia postului a fost clasată, ani mai târziu, pe locul patru într-un top al celor mai mari gafe din televiziune.

În 1987, Roddenberry avea să își vadă din nou visul materializându-se – aventurile intergalactice ale unui nou echipaj „Enterprise” au prins iar viață. De astă dată, datorită popularității pe care a stârnit-o încă de la început, *Star Trek: Generația următoare* s-a transformat într-o adevărată *Generație de aur* a universului imaginat de producătorul texan, impunând alți eroi, ce vor deveni rapid legendari: căpitanul Jean-Luc Picard (Patrick Stewart), secundul William Riker (Jonathan Frakes), locotenentul android Data (Brent Spiner), consilierul Deanna Troi (Marina Sirtis), ofițerul klingonian Worf (Michael Dorn) sau navigatorul

arătat încântată și a refuzat să îl difuzeze.

Motive ar fi fost destule! În primul rând, l-a considerat „prea cerebral” și lipsit de acțiune, într-o lume dominată să urmărească producții televizate în special pentru amuzament. Dar, totodată și... prea sexy, din cauza personajului Vina (seducătoarea blondă cu ochi albaștri Susan Oliver) – o tânără cercetătoare de care se îndrăgostește căpitanul Pike. O importantă sursă de nemulțumire a fost și faptul că primul ofițer la comandă nu numai că era o femeie, ci mai era interpretată – destul de șters, a considerat NBC! – de Majel Barrett, a cărei legătură amoroasă cu producătorul texan nu constituia un secret (cei doi ajungând să se căsătorească, până la urmă, în 1969).

Un lucru care nu se întâmpla aproape niciodată în lumea televiziunii, Roddenberry a primit o nouă șansă din partea NBC. Reușise să îi convingă că, în ciuda eșecului inițial, conceptul în sine era unul de succes. Așa a apărut *Where No Man Has Gone Before* (Acolo unde nimeni nu a îndrăznit...). De astă dată, „Enterprise” încearcă să traverseze galaxia, într-o misiune de explorare, în timpul căreia unii dintre membrii echipajului capătă puteri supraomenești și devin surse de amenințare pentru colegi. Lui Roddenberry i s-a cerut să concedieze aproape întreaga echipă de actori, rămânând în cărți doar L. Nimoy și J. Hunter. Ultimul însă nu și-a mai dorit colaborarea. Și-a trimis soția să îl informeze pe Roddenberry că rolul oferit nu se ridica la standardele sale de super-vedetă. Și astfel, s-a ajuns la angajarea canadianului William Shatner. Un nou interpret principal, dar, totodată, și un nou erou:

Urechile lungi și ascuțite ale personajului Mister Spock i s-au părut actorului Leonard Nimoy hidoase și s-a temut că rolul caraghios îi va distruge cariera

căpitanul James T. Kirk.

Cu toate că episodul a fost apreciat de NBC, până la urmă s-a decis ca abia cel de-al treilea filmat să devină primul difuzat la televizor: *The Man Trap*. Acesta conținea, se pare, toate ingredientele care l-ar fi transformat pe loc în showul perfect: acțiune, suspans, femei mortale. În timpul unei inspecții, USS „Enterprise” ajunge pe îndepărtata planetă M-113, unde descoperă că o creatură monstruoasă a pus stăpânire pe una dintre femeile întâlnite

Vina, un personaj considerat prea sexy

acolo și amenință atât viața echipajului, cât și pe cea a locuitorilor de pe M-113.

PE DE O PARTE, PROBLEME...

Întregul proiect *Star Trek* a fost o adevărată provocare pentru Gene Roddenberry. Probleme au fost la toate capitolele, nu numai în relația cu NBC-ul...

Dintre actori, nu doar Hunter și-a arătat nemulțumirea. Nimoy, care, aparent n-ar fi avut motive să o facă, a fost la un pas de a părăsi echipa. Cauza: urechile lungi și ascuțite, care defineau personajul pe care îl interpreta, Mister Spock, jumătate creatură de pe planeta Vulcan, jumătate om. Lui Nimoy i se păreau de-a dreptul hidoase și ajunseser să creadă că rolul caraghios îi va distruge cariera. Roddenberry a fost nevoit să ducă multă muncă de lămurire, ajungând chiar să îi promită actorului că, dacă apăreau reacții negative legate de înfățișarea lui Spock, va decide o schimbare totală de înfățișare.

Difficil a fost nu numai să îl convingă pe Nimoy să poarte respectivelor urechi, ci și să le realizeze. Unul dintre colaboratori, producătorul asociat Bob Justman, își amintea într-un interviu: „Teoria era că, odată realizate matrițele, urechile duplicate puteau fi scoase și lipite pe urechile lui Leonard. Ușor de zis, greu de făcut! Odată ce o pereche era atașată cu grijă și colorată, pentru a se potrivi cu restul tenului gălbui al lui Spock, ea nu mai putea fi reutilizată. Zi nouă, urechi noi. La rândul ei, îndepărtarea reprezenta un proces dureros și îndelungat: urechile erau atașate cu un gen de lipici ce nu putea fi îndepărtat decât cu ajutorul unui

KURT HIELSCHER UN ARTIST FOTOGRAF ÎN ROMÂNIA

ERNEST H. LATHAM JR.
(S.U.A.)

Originea unor arte precum pictura și sculptura se pierde în negura legendară a umanității. Altele, cum sunt tiparul și artele grafice în general, au avut de așteptat progresele științei și tehnologiei. Întemeierea lor se leagă, aproximativ, de un anume secol.

Fotografia și cinematografia au date de naștere specifice, recunoscute. La 7 ianuarie 1839, Louis-Jacques-Mandé Daguerre (1787 – 1851) își prezenta, la Academia de științe din Paris, tehnica nou descoperită a fotografiei. În același an, la 19 august, a reușit să repete convingător demonstrația, în fața aceleiași academii, la care acum s-a alăturat și Academia de Belle-Arte. Invenția se arăta atât de palpitantă și de utilă, încât nu putea fi limitată la o singură țară; au hotărât de la început să nu o patenteze – și astfel s-a răspândit rapid în lumea întreagă.

Inițial, fotografia trata aceleași teme ca și pictura: peisaje și portrete, care se pretau la timpul lung de expunere necesar la începuturi. Legenda spune că, într-o zi când Daguerre era plecat, ucenicul lui a invitat o prietenă să pozeze nud pentru câteva fotografii. Poate că astfel erotica ar trebui și ea adăugată la lista subiectelor timpurii.

O CARTE DE SUCCES

Curând tematica s-a extins la știrile de actualitate. Fotografiile lui Roger Fenton din Războiul Crimeii și mai ales reportajul fotografic al lui Matthew Brady din Războiul Civil American reprezintă importante surse în studiul acestor conflicte. Până la vremea când

Hielscher (*Magazin istoric*, nr. 1 – 2/2019) s-a dedicat profesiei de fotograf, în Primul Război Mondial, fotografia își dobândise o poziție solidă ca formă artistică și instrument de documentare de o acuratețe științifică.

Kurt Hielscher s-a născut cu circa trei decenii înainte de Marele Război – la 7 ianuarie

Nyota Uhura, interpretată de Nichelle Nichols, sfătuită de Martin Luther King Jr. să nu renunțe la rol, pentru comunitatea afro-americană

Geordi La Forge (LeVar Burton).

... PE DE ALTA, DESCHIZĂTOR DE DRUMURI

Pentru Roddenberry fusese simplă imaginație, pentru președinții S.U.A. a devenit politică de stat. Americanii doreau să câștige cursa spațială cu sovieticii și pentru asta nu precupețeau niciun efort. Este adevărat că Sputnik a fost primul satelit artificial (4 octombrie 1957), însă S.U.A. au răspuns provocării U.R.S.S. și au lansat mai complexul Explorer 1 (1 februarie 1958), iar, după câteva luni, președinte Dwight D. Eisenhower semna legea de înființare a unei agenții spațiale: NASA (29 iulie 1958). Trei ani mai târziu, John F. Kennedy avea să promită că, în noul deceniu, nimic nu îi va opri pe americani să-și trimită primul om pe Lună!

Prin intermediul aventurilor celor trei sezoane de *Star Trek*, americanului de rând călătoria către stele nu îi mai părea atât de imposibilă. Căpitanul Kirk și echipajul „Enterprise” îl dusesse departe, până la urmă mereu victorios, în galaxii ciudate, locuite de temuți și înfricoșători romulani, klingonieni sau vulcanieni.

Și, cu trecerea vremii, în ciuda faptului că seria originală nu mai rula la televiziune, numărul fanilor a continuat să crească. Decizia președintelui Gerald Ford

de a boteza „Enterprise” prima navetă spațială americană OV-101 (care, din păcate, ulterior nu a fost folosită decât pentru teste atmosferice și nu a mai zburat în spațiu!), în detrimentul propunerii inițiale de „Constitution”, a pornit, se pare, de la lobby-ul făcut de fanii *Star Trek*. Conform unui memorandum prezentat președintelui, aceștia s-ar ridica la „câteva milioane de cetățeni care s-au arătat profund interesați de programul nostru spațial”. Chiar dacă unuia dintre consilieri soluția nu i s-a părut deloc acceptabilă, John Marsh declarând că nu e posibil să se acorde atâta credit unui grup anume, pornind de la un „moft TV”, la 8 septembrie 1976 Ford își puna inițialele în dreptul căsuței de aprobare pentru numele „Enterprise”.

Într-o societate extrem de polarizată în ceea ce privea și politica inter-rasială, pe un fundal al escaladării tensiunilor în special legate de populația de culoare, echipa de actori a seriei originale i-a demonstrat societății americane că puteau să existe coabitarea și cooperarea chiar și între personaje atât de diferite ca rasă, sex sau culoare a pielii. Exemple perfecte au fost atât Mister Spock, jumătate vulcanian – jumătate om, cât, mai ales, locotenentii Nyota Uhura (interpretată de exotica actriță afro-americană

Nichelle Nichols) și Hikaru Sulu (interpretat de George Takei, un actor cu origini nipone).

Când, la un moment dat, Nichols s-a gândit să se retragă din proiect, o intervenție neașteptată a făcut-o să se răzgândească. Participa la o strângere de fonduri pentru susținerea cauzei persoanelor

de culoare, când s-a întâlnit cu Martin Luther King Jr., care nu s-a sfiit să îi declare că este un fan al serialului. Mai mult, acesta i-a spus actriței că rolul lui Uhura reprezintă un pas important atât în propria-i carieră, cât, mai ales, în ochii afro-americanilor, care pot vedea, astfel, că orice este posibil și pentru ei.

Din aceeași categorie a deschizătorului de drumuri face parte și o scenă din episodul 65 (seria a III-a), *Copiii vitregi ai lui Platon*: celebrul sărut între Kirk și locotenentul Uhura. Chiar dacă astăzi a fost considerat primul sărut interracial prezentat la televizor, istoricii de film au demonstrat contrariul, recordul aparținându-i unui extrem de longeviv serial britanic (*Emergency Ward*, difuzat între 1957 și 1967).

Motto-ul cu care se deschidea fiecare aventură – „Spațiul: ultima frontieră. Acestea sunt călătoriile navei stelare «Enterprise». Misiunea ei pe cinci ani: să exploreze lumi noi și străni, să caute noi forme de viață și noi civilizații, să meargă cu curaj acolo unde niciun om nu a mai fost vreodată” – a devenit, peste ani, un adevărat manifest, o declarație perfectă în favoarea unei existențe fără niciun fel de bariere; pentru libertate și pentru visuri care, oricât de imposibile ar părea, pot prinde viață... ■

Flăcău din Altân Tepe

renunțe la cariera didactică. În următoarele două decenii el a publicat noi volume, la intervale regulate: 1924 Germania, 1925 Roma, 1925 Italia, 1926 Iugoslavia, 1929 Austria, 1932 Scandinavia (și albume individuale mai mici Danemarca, Norvegia și Suedia), 1933 România, 1936 Transilvania, Banat și Maramureș. Răspunzând unor diverse comenzi, în același interval i-au apărut noi ediții, în diferite limbi, mai ales franceză, germană și engleză, multe și în italiană, ca și în limbile țărilor reprezentate. Aceste ediții în variate limbi erau ușor de produs, fiindcă materialul fotografic rămânea același și doar textul introductiv trebuia tradus.

Spre sfârșitul anilor 1930 și începutul anilor 1940, noile ediții încep să reflecte noua geografică politică a Europei. Albumele lui Hielscher aveau dimensiunea standard (31,5 x 24,5 cm) și erau legate într-un mod unitar. Cuprinsul urma și el un format prestabilit: o dedicație, cel mai adesea șefului de stat sau de guvern, ceea ce dădea volumelor un aspect semi-ofi-

cial, o introducere semnată de un reprezentant de marcă al țării de referință – în cazul albumului România acesta a fost Octavian Goga –, un comentariu succint al lui Hielscher însuși, cu descrierea filmului fotografic, aparatului de fotografiat și tehnicii utilizate, precum și o scurtă prezentare a experienței concrete și a sentimentelor pe care țara respectivă i le-a inspirat. Fiecare fotografie este însoțită de o legendă care menționează subiectul și locul. Pe o hartă a țării sunt marcate zonele unde

Familie de secui din Tomești

au fost făcute fotografiile. În fine, veneau fotografiile înseși, care sunt aproximativ 300 în cazul albumelor mai mari, cum este albumul România, sau mai puține, în volumele Banat, Transilvania ori țările scandinave, considerate separat.

În cursul unui sfert de secol de carieră fotografică profesionistă, Hielscher a făcut evidente progrese tehnice. Aparatul voluminos, greoi, Ideal ICA 9x12 cm, cu plăcile de sticlă și dispozitivul de dezvoltat, pe care a trebuit să-l ducă după el

prin toată Spania, a fost depășit de ICA asociat cu Zeiss Ikon în 1926, iar apoi Contax 35 mm, apărut în 1932. Hielscher a adoptat aparatele mai mici, mai ușor de manevrat. Odată stabilit statutul său artistic de profesionist al fotografiei, companiile „temeinic verificate”, după spusele lui Hielscher, Zeiss Ikon cu lentilele Zeiss „excelente” și Agfa cu filmul „de prima calitate”, au început să-i ofere echipament ca reclamă pentru produsele lor, sperând să-și sporească vânzările. Din câte se știe, Hielscher a realizat întotdeauna el însuși dezvoltarea și operațiunile de laborator.

Până spre 1931, frustrările și pasiunile provocate de Marele Război în Europa s-au mai potolit. Călătoriile, turismul începeau din nou să stimuleze imaginația și năzuințele clasice de mijloc, ceea ce se reflectă în vânzările extraordinare ale albumelor lui Hielscher. Publicul avea o deosebită curiozitate să afle despre alte țări și alte culturi, călătoria, turismul fiind calca de a-și satisface dorința de cunoaștere a lumii.

Unguroaică în port de duminică, din Vălișoara

*Troițe
din Făgăraș*

1881, la Striegau, în Silesia, provincie prusacă a Germaniei Imperiale (azi Strzegom, în Polonia). Striegau era un orașel cu 13.000 de locuitori, având trei biserici romano-catolice și o biserică protestantă. Principalele meșteșuguri practicate erau producerea de trabucuri, malț, aparatură și bunuri din piele. Există aici și o carieră de granit, iar o altă ocupație răspândită era negoțul cu grâne. Localitatea data din anul 1242 și este situată în apropierea câmpului de luptă de la Hohenfriedberg, unde Frederic cel Mare a câștigat marea sa victorie din 1745.

Tatăl lui Hielscher era pădurar, iar mama a murit, se pare, când el era mic copil, așa că l-au dat la orfelinatul din Bunzlau, vreo 65 km distanță spre nord-vest. În tinerețe era mare amator de excursii în natură; a lucrat cu deosebită plăcere ca profesor de

școală secundară în localitatea prusacă Stargard, lângă Danzig (astăzi Gdansk), ceea ce îi oferea vacanțe lungi, în care putea să-și urmeze hobby-urile, incursiunile în natură și fotografia.

În vara lui 1914, la izbucnirea Primului Război Mondial, Hielscher se afla în a doua sa călătorie în Spania. A pornit imediat spre casă, dar prea târziu. Se afla pe mare când nava a primit instrucțiuni prin radio să caute un port în Spania neutră. Cum Germania declarase război, iar Hielscher, la 33 de ani ai lui, era potrivit pentru serviciul militar, a fost reținut pe perioada războiului. Având nevoie să se întrețină, a lucrat ca meditator. Detenția lui n-a fost prea împovăraătoare, de vreme ce a putut călători prin toată Spania, făcând fotografii, din care și-a suplimentat veniturile:

vindea fotografii și susținea conferințe ilustrate. Și-a purtat aparatul de fotografiat ICA 9x12 cm vreo 45.000 km în lungul și latul Spaniei, iar la sfârșitul războiului strânsese circa 2.000 de fotografii.

Când s-a întors în Germania, casa lui se afla în Polonia. S-a stabilit la Berlin, așteptând să primească un post în învățământ. Și-a petrecut din nou timpul și a câștigat ceva bani din conferințe și vânzând fotografii spaniole, ceea ce satisfăcea curiozitatea germanilor pe tema acestei țări neutre. În 1920 a avut o mare expoziție, de 400 de fotografii, la Kunstgewerbemuseum din Berlin, expoziție itinerantă apoi la Leipzig, Stuttgart și München. Succesul expoziției a atras atenția editurii berlineze Ernst Wasmuth, care i-a comandat lui Hielscher prima sa carte, un album fotografic dedicat Spaniei și publicat în noiembrie 1921, pentru a profita de vânzările de Crăciun. Tirajul inițial de 7.000 de exemplare s-a epuizat înainte de Crăciun și în 1922 albumul s-a tipărit din nou, ajungându-se la 19.000 de exemplare. Până în 1928 s-au adăugat încă trei ediții, cu un total de 58.000 de exemplare, un nivel uimitor al vânzărilor, când economia Germaniei încă avea de suferit de pe urma războiului, șomajului, inflației și instabilității politice. În 1924, titlul a fost integrat de editură în seria „Orbis Terrarum” – albume fotografice pe țări.

CALEA CEA MAI ELEGANTĂ

Succesul volumului spaniol l-a determinat pe Hielscher să

*Colibe turcești
la Mangalia*

Primăria din Brașov

trei de aromâni, patru maghiari, doi secui, trei roma, un rucean și un armean. Doar trei fotografii pot fi considerate industriale: un câmp de sonde, cisterne petroliere la Constanța și portul Galați. Această lipsă a fost parțial compensată, în 1940, de albumul lui Al. Bădăuțu, *România al Lavoro*.

Selecția fotografică a lui Hielscher pare să nu ia în seamă comunitățile minoritare numeroase și substanțiale din România Mare, care se aflau în țară în urma extinderii teritoriale, de la aproximativ 137.904 km² în 1914 la circa 294.243 km²

Poarta cetății Alba Iulia

în 1919. Statul național român cuprindea la 1914 o populație destul de omogenă, în jur de 7.600.000 locuitori, minoritățile cele mai numeroase fiind evreii și roma. Recensământul din decembrie 1930 stabilea populația la cel puțin 18.052.896 locuitori – erau probabil peste 19.000.000 –, dintre care etnic români aproximativ 13.800.000 (sub 77%). România Mare era, în fapt, un stat multinațional, cu 1,4 milioane maghiari, 1,1 milioane evreii, 800.000 germani și 900.000 alte naționalități (turci și tătari, bulgari, polonezi, ucraineni, ruși).

Cartea a fost primită foarte bine, inclusiv de cronicarii de specialitate. În cronică se pe tema studiilor române din anul precedent, W.J. Entwistle notează că *Istoria românilor* a lui R.W. Seton-Watson a fost „cea mai valoroasă lucrare a anului”. Imediat după numirea acestei istorii masive, cuprinzătoare, Entwistle afirmă că „Fotografiile lui Herr Kurt Hielscher sunt atât de bune, încât volumul său *La Roumanie* reprezintă, neîndoiește, o contribuție la istoria țării”.

O cronică mai detaliată a albumului a apărut, sub semnătura „G.F.H.”, în revista oficială a Royal Geographic Society din 1934. Autorul cunoștea, evident, subiectul foarte bine. El apreciază „imaginile bine organizate, care sunt toate de înaltă calitate tehnică. Multe dintre ele sunt compoziții realizate excelent și, totodată, cât se poate de reușite în domeniul fotografiei”. În concluzia articolului, semnatarul observă că „autorul albumului slujește într-un mod superior calitatea aparatului fotografic și a filmului german pe care le-a utilizat”. Cronicarul

găsește însă defectul a „două omisiuni serioase. Primăvara și toamna în România sunt scurte, iar vara, perioada când majoritatea acestor fotografii par să fi fost făcute, este de obicei fierbinte. Iarna poate dura între patru și șase luni, anotimp în care țara este în general acoperită de un strat gros de zăpadă. În ciuda acestui fapt, cartea nu conține nici măcar un peisaj de iarnă sau vreo imagine care să illustreze viața în România o treime sau chiar o jumătate de an, când locuitorii sunt siliți să-și schimbe modul de viață [...] autorul a lăsat neatins acest aspect. Apoi, nu există fotografii care să illustreze animalele sălbatice ale țării, vânătoarea, pentru care România este renumită printre statele europene.” Cauza acestor critici rezidă clar în experiența cronicarului, care „s-a bucurat de partide de vânătoare în păduri și la «balta» [...] ca și de excursii și ski prin munții Transilvanici”. Acest gen de „critici” se pot aduce practic tuturor albumelor lui Hielscher – și sunt oarecum nedrepte. Fotografiile au fost făcute vara pur și simplu pentru că el dorea să înregistreze cât mai fidel cu puțință experiența martorului ocular. Iluminatul artificial era dificil, dacă nu chiar imposibil de realizat în zonele îndepărtate pe care le-a căutat, acum un secol – și care iarna erau probabil chiar inaccesibile. Scopul lui asumat era să prindă în imagine unicitatea oamenilor, arhitecturii și artefactelor țării – nu vietățile din sălbăcie.

(Va urma)

**În românește de
Ioana IERONIM**

Observând acest curent în creștere și cu mândria de a fi re-lizat România Mare, prin uni-rea Regatului cu Transilvania, Basarabia, Dobrogea, guvernul țării a făcut un efort sistematic de a atrage oaspeți străini, prin reclame, publicații, încurajări în variate forme – efort răsplătit în mare măsură. Soseau cu diferite mijloace de transport. Cei mai întrepizi veneau cu mașina proprie, pe drumuri dificile, dar care se ameliorau. Alții veneau pe pachetele oferite de Serviciul Maritim Român, care avea săptămânal trei curse de la Istanbul. Cea mai elegantă cale era însă marele tren de lux, Orient Express, cu plecare de la Paris, din Gare de l'Est, cu sosire la București, 46 de ore mai târziu.

OAMENII, NU VIETĂȚILE DIN SĂLBĂTICIE

Printre călătorii anului 1931 în România s-a aflat și Hiel-scher. Ca oaspete al Guvernului din România timp de doi ani, el a parcurs circa 25.000 kilometri, vizitând zone îndepărtate și „nu întotdeauna pe șosele principale netede!” În scurta sa introducere, *Despre fotografiile mele*, el notează că ideea de a veni în România a fost întâmpinată cu oarecare scepticism, ca fiind un subiect neinteresant, cam așa gândind și el la început. Curând însă, ca și alți oaspeți străini sceptici (printre care se numără și autorul rândurilor de față!), el a fost de-a dreptul fermecat de frumusețea priveliștilor carpatine, de tradițiile durabile, atemporale, și arta populară, de oamenii înșiși, cu

La adăpat

deschiderea lor prietenească și ospitalitatea lor. Spune el: „Pe măsură ce timpul trecea, zi de zi, săptămână de săptămână, țara îmi plăcea tot mai mult.” Afecțiunea lui s-a împlinit de-a lungul celor doi ani, 1931 și 1932, iar rezultatul au fost peste 5.000 de fotografii, dintre care 304 au fost selectate, în final, pentru albumul românesc.

Cinci ani mai târziu, în 1938, apărea un nou volum, *Siebenbürgen*, cu 148 de fotografii din Transilvania și Banat, reflectând, poate, interesul crescând al Germaniei pentru ai lor *Volksdeutsche*, germanii locuind în afara Germaniei – în acest caz sașii transilvăneni, stabiliți aici din secolul XII și șvabii veniți în Banat din secolul XVIII.

În nota introductivă, Hiel-scher afirmă că subiectele care

îl interesează sunt peisajele, clădirile și oamenii, mai ales cei din zone izolate, în costume populare, precum și artele decorative țărănești și troițele. Temele se regăsesc, într-adevăr, în albumul românesc, unde imaginile se pot clasifica după cum urmează: 70 fotografii reprezintă biserici și mănăstiri, 24 castele și cetăți, 27 case, cinci clădiri publice și cinci moschei, din totalul de 131 (43%) de clădiri; 19 peisaje de câmp și munte, trei peisaje marine, 20 lacuri și râuri din totalul de 42 (13%) de peisaje. Portretele sunt în majoritate, 78, ale unor români, mai ales în costum popular, și 42 la muncă, în total 120 (39%). Urmează 23 de sași și doi șvabi, ceea ce nu ne surprinde, Hiel-scher fiind german. Dintre celelalte minorități, 11 sunt portrete de turci și tătari,

Drumul spre Păltiniș

Poartă de casă țărănească din Negrești, Vaslui

Negustor de oale

ALBUM ISTORIC

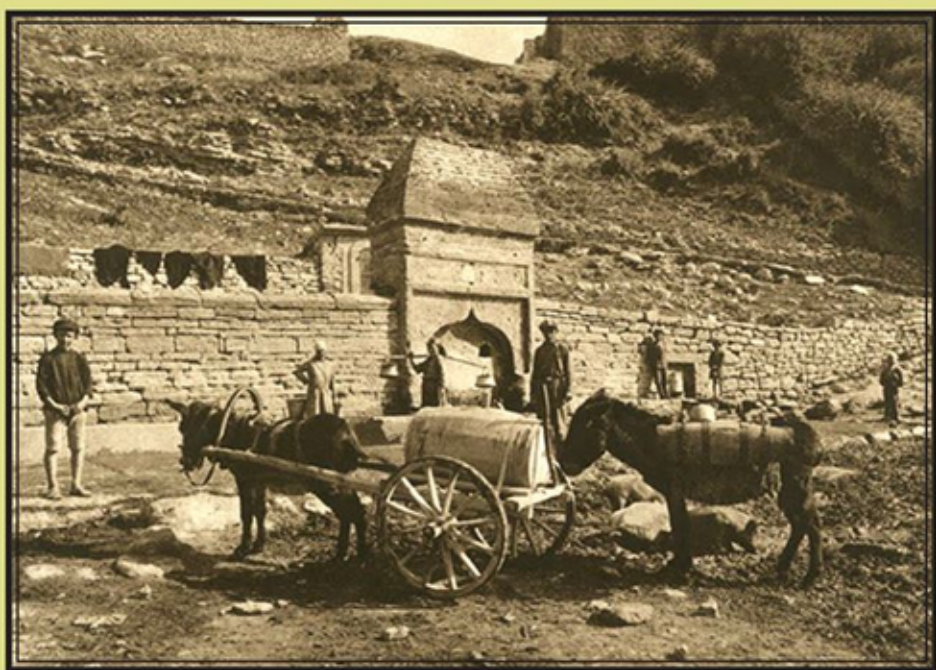
Am ales câteva dintre fotografiile realizate în România de Kurt Hielscher, în anul 1931, în care a căutat să surprindă „unicitatea oamenilor, arhitecturii și artefactelor țării“.

Tropaeum Traiani

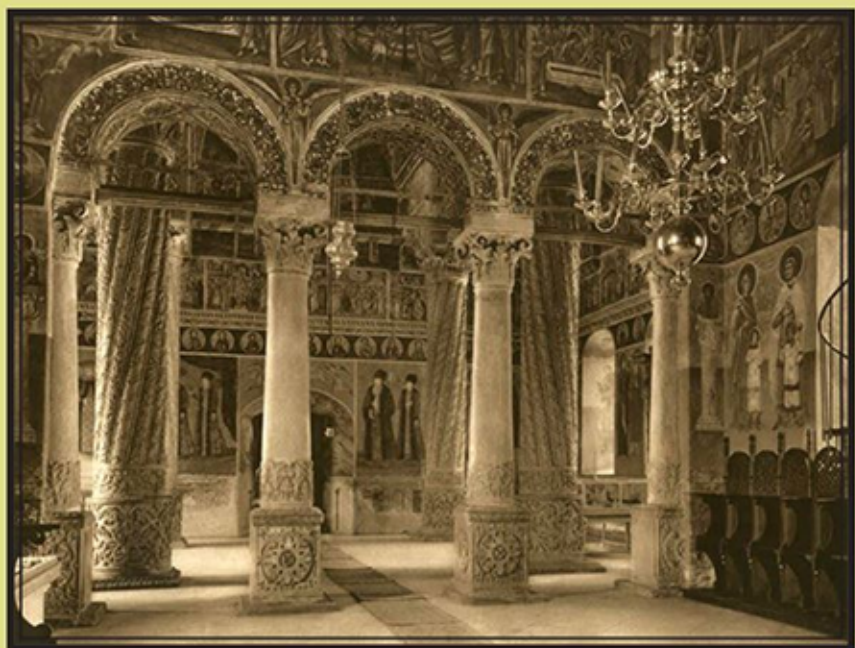
Horă la Rusu Bârgăului

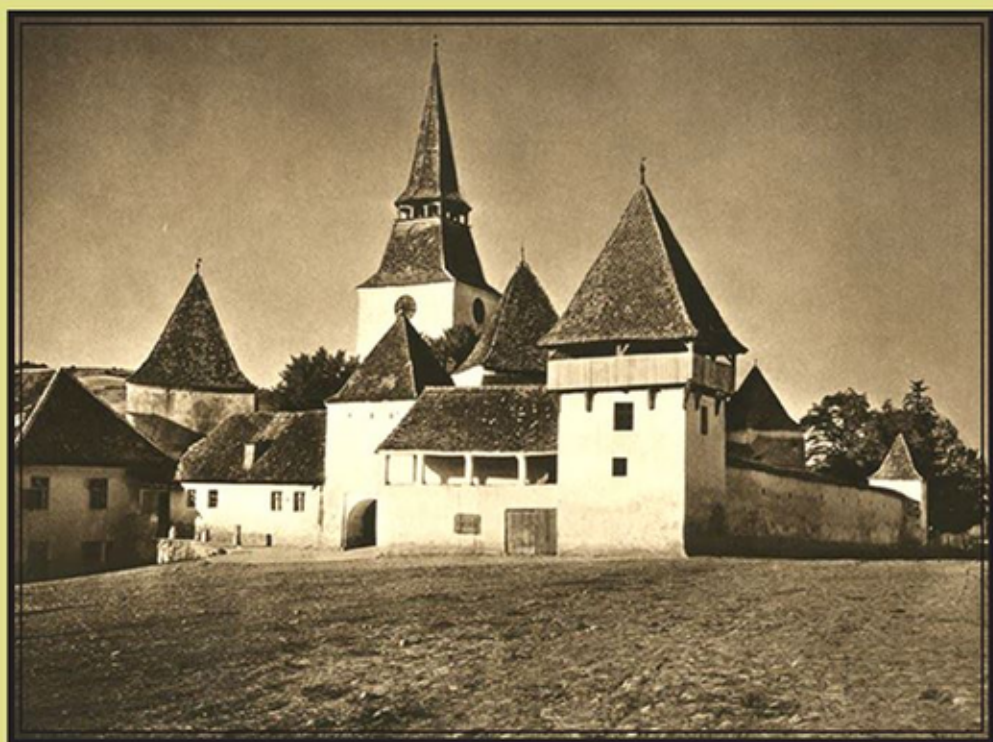
Fântână în Caverna (azi în Bulgaria)

Copii în Biserica din Ghinda, Bistrița Năsăud

Interior din Biserica Mănăstirii Văcărești

Biserica fortificată din Archita

PRIMA AUDIȚIE DE RADIO

Râd și astăzi când mă gândesc ce era să pățim cu prima audiție de radio, anunțată la cinematograful din urbea unde mă aflam acum mai bine de jumătate de secol, ca elev în cursul inferior al liceului local. Frecventarea cinematografulor fiindu-ne interzisă, mi-am scos numărul matricol de la haină și în loc de șapcă mi-am luat o căciulă.

La orele 2 după-amiaza eram înființat la primul spectacol pentru a fi scutit de cei 10 lei, taxă percepută în plus pentru audiția de la orele serii. La cinema veneai când voiai și plecai când te săturai de film. Nu era cu oră fixă. În ziua aceea rula un film plictisitor pe care am fost nevoit să-l vizionez de câteva ori, mai ales că nu puteam noi, cei metamorfozați ca neelevi, să ne jucăm stropindu-ne la robinetul din culoarul alăturat, la ieșire, în caz de pericol. Aici se instalase uzina „Radio – Fermecătorul“, păzită cu strășnicie de un golan antipatic, ascuns după ușă, care ne lovea în cap cu o șipcă la tentativa noastră de a vedea ce se petrece acolo. Dar și nouă situația ne-a făcut plăcere procurându-ne o distracție insolită, trimițând pe noi veniți să vadă și ei „uzina“ și... să primească lovitură de șipcă.

La ora 9 seara s-au scos două rânduri de scaune și s-a acrisit sala prin pulverizare cu o pompă a unui lichid cu miros de rășină, stropit de la balcon. În fine, a apărut, jovial, directorul cinematografului, domnul Emil, în frac și joben. Era în

Silvan Ionescu, elev în clasa a VI-a, la Liceul „Sf. Petru și Pavel“, din Ploiești

ținută de paradă, purta și o mică insignă la butonieră, probabil dorind a fi o distincție de bravură. Cuvântând, încerca să-și fixeze jobenul foarte mic pe capul rotund și lustruit ca o bilă:

– Onorată clientelă! (Ce l-o fi determinat să întrebuințeze acest titlu? Dl. Emil avusese înaintea magazin de stofe.) Peste câteva momente, pentru prima dată în orașul nostru, adus cu mari sacrificii, veți auzi Radio – Fermecătorul, ultima minune a secolului, ultima invenție a lui Edison și Tomson (sic). Părinții vor recunoaște vocea copiilor, copiii vocea părinților. Și muzică. Onor public este

Trei imagini inedite din timpul turnării filmului Visul lui Tănase, în care apare și Silvan Ionescu: în dreapta lui Tănase...

rugat să păstreze liniștea.

Și făcu un semn către ușă, rostind sentențios: „Domnule inginer...”

Au apărut patru inși, după care pe sus o masă de brad pe care erau așezate o lădiță și o pâlnie de ebonită neagră și îndoită ca o cobră. Cu precauție au lăsat masa în mijlocul sălii și s-au postat fiecare în cele patru colțuri. Prezența lor gravă nu era un semn bun. Al cincilea, „inginerul“, veni cu o cască pentru ascultat. „Inginerul“ era mecanicul cinematografului, pe care-l cunoșteam, că ne fugărise adesea, spunând: „Voi îmi furați becurile de la privată!“ (Era o calomnie, căci le înfășurase cu sârmă și ne curentam când puneam mâna pe ele).

Se făcu o liniște totală. „Domnul inginer“, cu casca strânsă puternic la urechi, începu să ne comunice situația, cu o voce atât de tare, de parcă vorbea de pe deal:

– Stai c-o prind... uite că iar o scăpai... Stai așa... Uite, acu... Auziți? Acu e bine?

Și se uita la public, fix. Dar noi nu auzcam nimic și așteptam. După mai multe manevre la butoane, Radio – Fermecătorul scăpă câteva sunete care nu-l

onorau și care au fost imitate, din buze, cu lipsă de pudoare, de unul din păzitorii din colțul mesei. Domnul Emil făcu semn din sprâncene și un plasa-tor pompă pe gura pâlniei un jet de parfum.

Domnul inginer ceru câteva cărămizi și așeză pâlnia, „că undele erau mai sus“. În sală se stinseră luminile și se aprinseră un beculeț lângă aparat. „Liniște, vă rugăm!“ –

AMINTIRILE UNUI CARICATURIST

De la stânga la dreapta: Nicolae, fratele cel mare, tatăl, inginerul Ionescu, fratele cel mic, Achiil-Virgil, mama, Teodora, și Silvan (toate fotografiile provin din arhiva autorului)

Silvan Ionescu s-a născut la 30 iulie 1909, în satul Dobrun, județul Romanați (azi Olt), unde mama sa, Teodora, poseda o moșie.

În Oltenia a urmat primii doi ani de școală, restul claselor primare le-a făcut la Băicoi și Câmpina, unde se mutase familia după revenirea tatălui de pe frontul Primului Război Mondial și reluarea activității ca inginer petrolier, la sondele din Județul Prahova. Și-a desăvârșit educația la celebrul Liceu „Sfinții Petru și Pavel” din Ploiești, unde și-a luat bacalaureatul în anul 1929.

În toamna anului 1929, tatăl, văzând că absolventul era înclinat să se înscrie la Conservatorul de Artă dramatică, să se facă actor sau să urmeze Academia de Belle-Arte, spre a ajunge pictor – considerate de o familie așezată de la

începutul secolului XX ocupații nereserioase și cu scăzut potențial financiar –, l-a trimis în Germania, să studieze, la fel ca și el, la o universitate tehnică. S-a înscris la Technische Hochschule din Berlin-Charlottenburg, secția Arhitectură. La recomandarea profesorului de modelaj de la Politehnică, Hermann Hosaeus – important sculptor german, autor al unor memorabile monumente de for public dedicate Marelui Război –, a fost admis, ca audient, la Kunstakademie din Berlin. Acolo a urmat cursul de anatomie și desenul.

În 1936 a absolvit Politehnica berlineză cu diplomă de inginer-arhitect și a revenit în țară. Au urmat anii în care a împletit activitatea diurnă de arhitect angajat la diferite institute de proiectare cu aceea nocturnă, de plastician, portretist și ilustrator al diverselor periodice de cultură, o existență voioasă și recompensată prin prietenii ce le lega în sânul inteligenței. A continuat-o tot restul vieții, în pofida schimbărilor dramatice din viața politică, socială, economică și culturală a țării, dublând-o cu notații de jurnal. Prezentăm în continuare cititorilor revistei Magazin istoric două momente din însemnările sale.

Dr. Adrian-Silvan IONESCU,
fiul artistului

noasă, vorbea perfect românește, însă cu altfel de accent decât noi românii. Precis n-aș putea să spun cum am cunoscut-o personal. Dar s-a bucurat când a aflat că urmez arhitectura și frecventez și Kunstakademie. Mi-a spus că ei îi place sculptura: „Am făcut un portret mamei mele, foarte reușit. Poate îl știți.“ Mi-a fost rușine că nu-l știu. Dar am completat: „Cunosc un desen făcut în timpul Primului Război Mondial pe care scria «Desenat mamei mele pentru calendarul ostașilor» și apărut în 1917.“ Și mi-a vorbit prințesa Ileana și de alte sculpturi, în așa fel încât lăsa să se înțeleagă că sunt foarte cunoscute. Probabil că în cercul sau anturajul Palatului Regal i se aduseseră laude. Dar nu le întâlnisem publicate în nicio revistă. M-a întrebat care sculptori contemporani germani îmi sunt mai aproape de înțelegerea mea și am spus Georg Kolbe, Torak, iar dintre sculptorițe pe Renée Sintenis. A spus că le cunoaște operele. Am discutat despre arhitectură și am spus că îmi place arhitectura modernă și sunt elevul lui Hans Poelzig, unul dintre marii arhitecți moderni, profesor renumit și pretențios. Însă lasă libertate, fără să te forțeze să-l imiți. „Îmi place la el că se face o proiectare din toate domeniile, și monumente, și fântâni, și cinematografe, nu se limitează numai la construcții de locuințe și blocuri.“

Cred că-i plăcea că găsise pe cineva care să-i vorbească despre artă, ceilalți studenți urmau cursurile „Maschinenbau“, sau „Elektrizität“ sau chimia, care nu păreau c-o interesează.

Când a venit a doua oară la Legație și a avut loc iarăși recepție, prințesa Ileana s-a interesat „unde este domnul student care urmează arhitectura“ și iarăși am discutat despre ce o interesa.

A treia oară a venit cu ocazia premierei filmului *Visul lui Tănase*. După terminarea spectacolului, Tănase a ținut să se fotografieze cu prințesa Ileana,

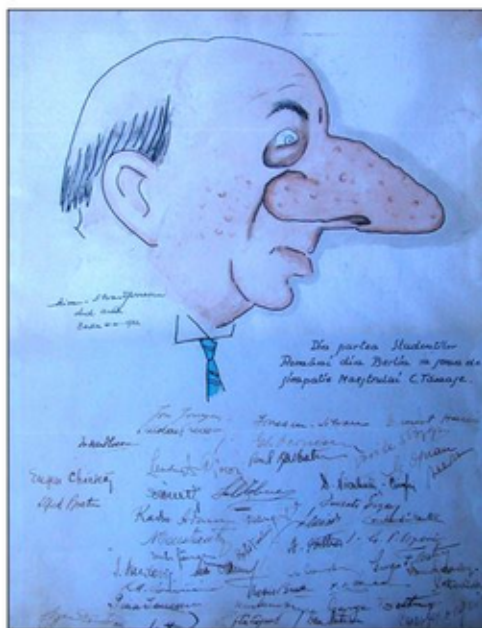
mai trăiau fotografi care ar fi cunoscut pe prințesa Ileana și sigur aș fi avut neplăceri. După un timp am restituit-o lui George Franga, care, după asta, a spus că nu știe unde a pus-o. Mințea, fapt ce m-a făcut să mă îndepărtiez de el și cel puțin 10 – 15 ani n-am mai vorbit cu el. Între timp a fost scos de la Muzeul Teatrului Național.

Anul trecut, 1992, l-am văzut la Muzeul Theodor Aman. Și fiind pe același rând de scaune cu mine i-am trimis un bilet: „D-tră sunteți maestrul George Franga?“ El a râs și s-a mutat pe scaunul liber dintre noi. Întrebat despre fotografia cu prințesa Ileana, mi-a spus: „Este în plicul cu «strict secret» care se găsește la Muzeul Teatrului Național.“ Regreta că spusese pe vremuri că nu știe unde este și n-o găsește.

Acum director al Muzeului Teatrului Național este Ionuț Niculescu, pe care-l cunosc, și el căuta fotografia la „strict secret“, dacă nu s-or fi încurcat lucrurile pe care George Franga le aranjase, cu multă ordine, și după plecarea lui s-au întâmplat atâtea schimbări,

că nimeni nu le mai dă de rost.

Ionuț Niculescu mi-a spus că a căutat plicul „strict secret“, dar nu există așa ceva. Pe de altă parte, cred că fotografia se află în colecția personală a lui George Franga, care se pare că ar fi destul de bogată, dar o ține acasă și n-o arată la nimeni. Bineînțeles că Franga a știut ce să oprească pentru el dintre obiectele obținute cu destinația muzeului din partea moștenitorilor actorilor și oamenilor de teatru. ■

Caricatura pe care Silvan Ionescu i-a făcut-o lui Tănase și pe care apar semnăturile studenților români aflați la Berlin (păstrată la Muzeul din Vaslui)

însă aceasta a spus: „Să vină și domnul Silvan“. Și astfel a luat naștere fotografia în care prințesa Ileana este în mijloc, Tănase într-o parte și în cealaltă sunt eu.

Fotografia nu am văzut-o decât după ani de zile în colecția Muzeului Teatrului Național, alcătuită de George Franga. Mi-a fost împrumutată să o reproduc, dar n-am avut curaj să o duc la un fotograf, fiind în timpul prigoanei exercitate de regimul comunist și era riscant, fiindcă

... primul din stânga...

strigă, din nou, domnul Emil. Atmosfera creă mister și încordare. Cu sufletul la gură, toți priveam spre pâlnia aceea fioroasă și contorsionată ca o cobră gata de atac. Fluierături puternice și prelungi sparseră liniștea: Fiu.... fiiuuuu... apoi Poc! Fiu – poc!... Aparatul funcționa! Publicul începu să se teamă.

Păzitorii mesci, care până atunci aproape că nu clipeau, acum bulbucară ochii spre aparat. Spectatorii din primele rânduri își părăsiră locurile, retrăgându-se spre ieșire, în caz de pericol. Pocniturile stridente anunțau fulgere și trăsnete sau chiar împușcături care, din clipă în clipă, puteau să iasă pe gura pâlniei. Era o confruntare pe viață și pe moarte. Se priveau, față în față, publicul și pâlnia-monstru. Spectatorii se făcuseră mici, monstrul sfida: se vedea că pregătește ceva, ceva de groază.

– Nu e de-a bună! – se auzi o voce feminină. Și-și părăsi locul, în grabă și ostentativ.

Din pâlnie ieși, într-adevăr, deodată un sunet de trăsnet, de

cutremură sala. Și în momentul acela cineva strigă cât îl ținu gura:

– Na! și o rupse la fugă. Acesta a fost semnalul de alarmă. Nu-mi închipuisem până atunci ce însemnează panica. Sala întreagă se repezi spre ieșire: țipete, busculadă, oameni călcați în picioare, pierderi de genți și pantofi... Toată lumea, fără menajamente, căuta să scape cu viață. Bărbații îmbrănceau, femeile țipau, iar noi copiii încurcam pe toată lumea. Nici vorbă de „Salvați întâi femeile și copiii”. Fiecare pentru el, căuta să se salveze cum putea.

Eu am strigat, cu disperare, plângând: „Mi-am pierdut căciula!”, dar parcă de căciula mea le ardea. Torentul m-a învățat, m-a strâns ca într-o menghină; am primit coate în cap și lovituri de picioare care nu se mai terminau, pe de-

... cu pălărie,
cu spatele la ghișeu

desubt. O mână ținea un baston ridicat peste mulțime, ca și când ar fi fost cel mai de preț lucru ce trebuia ocrotit. Pe valurile de capete sărea, în toate felurile, jobenul domnului Emil. El însuși, domnul Emil, se amestecase printre publicul panicat. Un bărbat robust striga „Stați pe loc!”, dar el însuși îmbrăncea în dreapta și în stânga, năvălind ca un sălbatic peste alții.

M-am trezit în stradă, strivit și aproape asfixiat. În cap, mușuroaie de lovituri și slăbit de puteri. Mult timp n-am mai trecut nici prin fața cinematografului. Dar am văzut, din nou, anunțând cu litere mărite: „La cererea generală a onor. publicului, audițiile cu Radio – Fermecătorul continuă în fiecare seară, de la ora 9, la cinematograful nostru. Aer parfumat. Militarii reducere jumătate preț. Copiii n-au acces în sală.”

Eu nu m-aș mai fi dus chiar dacă m-ar fi plătit!

PRINȚESA ILEANA

La Berlin, ministrul Petrescu-Comnen invita și pe studenți la câte un eveniment sau la vreo sărbătoare națională.

Nu știu cu ce ocazie venise și prințesa Ileana cu soțul, Anton de Habsburg. Prințesa era priete-

Tot la Adamclisi, pe metopa XXXIV, sunt înfățișați doi războinici daci care mănuesc câte un falx cu ambele mâini

O ARMĂ DESCOPERITĂ RAR

Din păcate, nici analiza cartografică și a toponimiei istorice nu ne ajută prea mult în acest caz. În prima cartare militară habsburgică, cunoscută drept Cartarea Iozefină, realizată în perioada 1769 – 1773, arealul este figurat, dar nu poartă înscris vreun toponim. Singurul toponim ce ar putea fi asociat cu descoperirea în discuție apare pe harta topografică militară românească 1975 – 1987, scara 1: 25.000, respectiv „Gaura Cohalm“, o vale scurtă și puțin adâncă plasată în imediata vecinătate a locului descoperirii, pe malul opus al pâraului numit pe această hartă „Valea Lungă“. Toponimul

„Cohalm“ este larg răspândit în Transilvania, chiar Rupea, centrul de scaun al zonei, poartă în limba maghiară numele Kőhalom, în unele înscrisuri vechi chiar Cohalm, iar aici originea numelui pare să fie maghiară și înseamnă movilă sau grămadă de piatră. În același timp, „holm“ se folosește în limba maghiară și pentru mormânt. Practic, tumulul sau movila descrisă la 1898 ca fiind înaltă de 1 m, deci bine vizibilă, era plasată pe malul opus, față în față cu „Gaura Cohalm“, adică „Fundătura Movilei“ sau „Fundătura Mormântului“.

Încă de la momentul primei menționări a acestei descoperiri, mai mulți oameni de știință, deschizători de drumuri în arheologia și istoria veche românească, precum Vasile Pârvan, Dumitru Protase sau Ion Horațiu Crișan, dar și cercetători ai generațiilor mai noi, precum Florea Costea, Horea Pop, Aurel Rustoiu și mai recent Cătălin Borangic (*Magazin istoric*, nr. 4, 5/2021), s-au aplecat asupra interesantului material și, cum era de așteptat, mai ales asupra armelor. Una dintre piesele descoperite la Viscri este o armă din fier destul de bine păstrată, cu lama curbată, cu tăișul evoluând pe interiorul curburii lamei și cu mâner lung, pentru cuprins cu două mâini.

În privința unor piese asemănătoare celei în discuție, dar provenind din perioada medievală, se folosesc, în funcție de dimensiuni și de arcuirea lamei, termenii de „seceră“ sau „coasă de luptă“, în timp ce pentru armele antice cu tăiș pe interiorul lamei s-a încetățenit în literatura de specialitate termenul de falx (*Magazin istoric*, nr. 12/2006), denumire prin care aceste arme specifice dacilor sunt menționate și de autori antici, precum Publius Papinius Statius (45 – 96) sau Marcus Cornelius Fronto (100 – 170), drept *Dacorum falcibus*. Practic, piesa de la Viscri este un astfel de *falces* Dacorum, o armă cu totul deosebită și destul de rară, până în prezent fiind cunoscute doar trei exemplare de aceeași factură,

Cele două arme descoperite la Viscri

DOUĂ ARME EMBLEMATICE: UN FALX DACIC ȘI UN GLADIUS ROMÂN ÎNTR-UN CONTEXT NEOBIȘNUT

ZENO-KARL PINTER

În anul 1899, în colecțiile Muzeului Brukenthal din Sibiu au fost înregistrate câteva piese arheologice descoperite în hotarul satului Viscri/Deutsch-Weisskirch, Scaunul Rupea/Reps (astăzi județul Brașov) și donate de doctorul Heinrich Müller, medic de circumscripție în Rupea/Reps și mare iubitor de arheologie și istorie. Piesele donate erau: „O sabie asemănătoare unei coase, o spadă, mai multe fragmente ale unei găleți, căldări din fier cu toartă mobilă, două verigi din bronz și câteva fragmente ceramice” – cum se menționează în vechiul registru de inventar al muzeului. De asemenea, se notează că pe mânerul armei cu lamă curbată se mai distingeau urme de lemn în jurul nitului de pe tija mânerului.

În prima și cea mai complexă descriere a locului descoperirii, publicată chiar de donator în anul 1898, aflăm că piesele au fost recuperate de la un țăran, ce le-a găsit în timp ce încerca să niveleze o mică movilă de plan circular, lată de cca. 6 m și înaltă de cca. 1 m, și să pregătească locul pentru culturi agricole. Se relatează în continuare că s-a găsit o căldare din fier cu toartă, în care erau așezate cu vârful în jos o armă din fier curbată în forma unei coase, o spadă din fier și două inele din bronz. Se menționează, de asemenea, faptul că în jurul căldării au fost descoperite patru urne sparte, din ceramică cenușie bine arsă, cu grosimea pereților de cca. 2 cm și care par să fi avut un volum de 3 – 4 l.

După spusele țăranului descoperitor, la cca. 2 m distanță de acel loc, „nu de mult” au mai fost descoperite astfel de fragmente ceramice, unele dintre ele având și ornamente. Cu prilejul cercetărilor de teren desfășurate în toamna anului 1994 și reluate în primăvara anului 1995, s-a identificat perimetrul cel mai probabil în care s-a făcut descoperirea, în zona numită „Dealul Pădurei” sau în săsește „Zeljebăsc”.

*Metopa XVII de la Adamclisi (după F.B. Florescu).
Un legionar roman,
echipat cu coif de tip galic, gladius și manica
(apărătoare pentru braț), se luptă cu un războinic dac
care mănuieste un falx,
în timp ce un alt războinic zace rănit*

MAI IMPORTANTE DECÂT FINEȚEA ARTISTICĂ

A doua armă descoperită la Viscri este o piesă dreaptă, destul de puternic corodată, căreia îi lipsește mânerul. În prezent, piesa măsoară cu totul 526 mm și cântărește 293,11 g. Lama armei are o lungime de 485 mm, iar cele două tășuri evoluează aproape paralel până la 50 mm de vârf, de unde se curbează ogival spre vârful ascuțit. Astfel, lățimea lamei variază puțin în jurul valorii de 30 mm. Profilul lamei este rombic, pe toată lungimea acesteia, făcând ca partea centrală, bine profilată, să apară pe cele două fețe ale lamei ca o nervură. Nu sunt vizibile urme ale gârzii în zona umerilor lamei și nici de nituire. Tășurile ce evoluează paralel și se unesc apoi destul de abrupt într-un vârf ascuțit reprezintă însă un element destul de clar de tipologizare și datare.

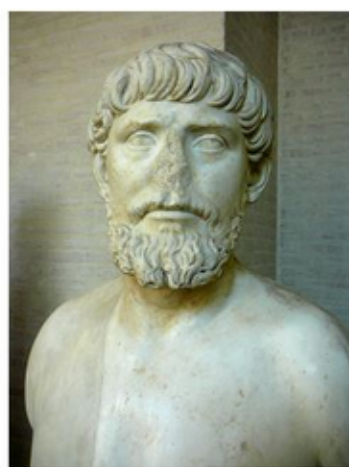
Această armă este considerată cea mai evoluată formă a spadei scurte romane, fiind rezultatul evoluției *gladiusului* hispanic și, apoi, a celui numit de „tip Mainz”. Acest *gladius* este numit de „tip Pompei”, după un exemplar descoperit în contextul arheologic al catastrofei vulcanice din anul 79 d.H. și se consideră că răspândirea sa în legiunile romane ar fi început în secolul I d.H., în vremea împăratului Tiberius (14–37). Arma este redată în mod excelent pe același monument triumfal de la Adamclisi și pe aceeași metopă XVII, în confruntare cu *falcesul* dacic discutat mai sus.

Metopele monumentului triumfal de la Adam-

clisi reprezintă o sursă de informare de mare valoare privind armamentul, tactica și strategia, chiar desfășurarea confruntării militare. Față de Columna lui Traian, executată sub coordonarea lui Apolodor din Damasc de artiști valoroși din capitala imperiului, dar

care probabil nu au fost în Dacia, monumentul de la Adamclisi este realizat cu forțe locale, poate chiar de ciopliitori soldați din legiunile participante la bătălie, pentru care aspectele de luptă, armamentul inamicilor și modul în care acesta era folosit erau

mai importante decât anumite aspecte de finețe artistică, iar cele două arme de la Viscri sunt reprezentate magistral pe metopele monumentului.

*Bustul arhitectului
Apolodor din Damasc,
expus la Gliptoteca din München*

SĂ CĂUTĂM ȘI ALTE EXPLICAȚII?

Avem deci două arme de calitate excepțională, am putea spune „vârfuri ale tehnologiei militare din epocă”, datate în secolul I d.H., menționate în izvoare istorice și redată în arta figurativă, atribuite celor două forțe militare ale Antichității, ce s-au confruntat în această perioadă: Imperiul Roman și Regatul Dacilor. Armele sunt descoperite împreună, într-un complex arheologic destul de bine conturat și sunt reprezentate împreună pe metopa XVII a monumentului de la Adamclisi. Rămâne de clarificat doar caracterul ansamblului arheologic de la Viscri.

Este singura descoperire arheologică în care sunt găsite împreună, într-o căldare de fier, înconjurată de vase ceramice, cele două arme emblematice ale confruntărilor militare daco-romane. Este de asemenea evident că nu există paralele ale acestei descoperiri și că vor exista mereu dubii și neclarități, în special din cauza descoperirii vechi și întâmplătoare, chiar dacă excepțional de bine documentate. Putem deci doar concluziona că ansamblul de la Viscri este valoros prin unicitatea sa.

(Continuare în p. 63)

*Tropaeum Traiani,
monumentul triumfal de la Adamclisi*

*Bustul împăratului Tiberius,
aflat în patrimoniul Muzeului Ermitaj
din Sankt Peterburg, Rusia*

față de foarte cunoscutele *sica*, pumnale curbe de luptă, ce se regăsesc în întregul spațiu de cultură tragică.

UN MOMENT REVOLUȚIONAR

Dimensiunea totală a piesei de la Viscri este de 955 mm. Din această lungime totală, lama ocupă 570 mm. Se observă că în zona dinspre vârf lama a fost prevăzută cu tăișuri pe ambele părți, astfel încât pe primii 60 mm de la vârf, lama are un profil rombic, ce evoluează pe următorii 50 mm înspre un profil lenticular. De la 135 mm de vârful armei, lama prezintă un singur tăiș pe interiorul curbării acesteia. Grosimea lamei variază între 9 mm la bază și 6 mm înspre vârf. Lățimea maximă a lamei se înregistrează la baza acesteia, în locul de fixare a gârzii, unde măsoară 39 mm. Din umerii lamei este forjată direct tija mânerului, ce are o lungime de 375 mm și o grosime variind între 33 mm sub umerii lamei și 6 mm la capătul tijei. În tija mânerului s-a păstrat un nit destinat fixării mânerului. Modul în care s-a produs oxidarea fierului în zona gârzii și a tijei mânerului atestă faptul că înmănușarea armei a fost din lemn.

Asupra formei și dimensiunilor mânerului nu se pot face aprecieri decât pe baza unor reprezentări din arta figurativă antică, cele mai elocvente paralele fiind întâlnite pe monumentul triumfal de la Adamclisi. Masa totală a piesei, în condițiile actuale, fără înmănușarea tijei mânerului, reprezintă 559,45 g. În aceleași condiții, centrul de greutate și punctul de echilibrare a armei se plasează pe tăiș, la 122 mm de umerii lamei. Această echilibrare denotă caracterul de armă pentru lovit a piesei în discuție, zona cea mai activă fiind cea cuprinsă între mijlocul lamei și vârful acesteia, spațiu în care tăișul pare să fi suferit și cele mai importante leziuni.

Pe baza acestor forme, dimensiuni și caracteristici, falxul de la Viscri poate fi inclus în „tipul Sarmizgetusa” al tipologiei propuse de

Cătălin Borangic, denumit în acest fel pe baza unei piese foarte asemănătoare descoperite pe terasa a III-a de la Grădiștea Muncelului.

În general, se consideră că acest tip de armă, specifică dacilor, a apărut în contextul confruntărilor cu armata romană, ca adaptare a armamentului dacic la modul de luptă și la echipamentul militar roman. Modul de atac al legiunii romane, cu scuturile mari ce protejează aproape integral corpul luptătorului echipat și cu armură și cască, disciplina, lupta în formație și valorificarea efortului colectiv au fost cheia succesului militar roman.

În acest context, *aparitia falxului* dacic ar putea fi considerat un moment revoluționar, o invenție generată de o foarte atentă observație a modului de luptă roman și un genial antidot împotriva impresionantă desfășurări militare romane. Curbura largă a acestei arme poate face ca vârful activ să lovească adversarul peste scut sau să lase descoperit rândul de luptă prin agățarea părții superioare a scutului și tragera cu două mâini a acestuia. Nu se exclude însă folosirea armei pentru lovirea sau agățarea picioarelor pe sub scut, cum pare să sugereze reprezentarea de pe metopa XXXIV, de pe monumentul triumfal de la Adamclisi.

Analizând morfologia generală a piesei, se observă că partea activă este vârful. Secțiunea rombică a vârfului denotă rolul de forțare și penetrare prin impact, fără a risca îndoirea sau fracturarea acestei părți a armei. Aceași funcționalitate este susținută și de mânerul lung, pentru cuprins și manevrat cu două mâini, deci asigurând o forță de impact mult superioară unei arme pentru o singură mână. Impactul acestei arme asupra experimentaților legionari romani a fost foarte puternic, generând modificări și ranforsări ale căștii romane, respectiv dezvoltarea unei armuri speciale pentru braț. Autorii antici, precum deja menționatul Marcus Cornelius Fronto, descriind plecarea legiunilor la război împotriva parților, relatează că erau constituite din „soldați încercați, care nu se sinchiseau de loviturile de săgeți ale parților, după grozavele răni ce le-au fost pricinuie de coasele încovoiate ale dacilor”.

Valentin Voino-Iasenevski se află în centrul imaginii realizate la Institutul de pregătire medicală avansată din Taşkent, 1936

e primit de mitropolitul de Sankt Peterburg și participă la o liturghie în altar unde, la citirea Evangheliei, are o trăire profundă, pentru că își dă seama că Hristos i se adresează direct prin îndemnul întrecut „Paște oile mele”.

Se întoarce la Arhanghelsk și apoi e convocat la Moscova de un șef din GPU, care-i propune înființarea unei clinici speciale pentru el, în schimbul lepădării rasei monahale. E atras de cuvintele reprezentantului GPU și dă o declarație, pe care o va regreta toată viața, că, episcop pensionar fiind, se poate întoarce oficial la activitatea chirurgicală, fără însă ca aceasta să însemne și lepădarea de cinul monahal. În contrapartidă, la eliberarea din exilul de la Arhanghelsk, refuză reactivarea lui ca episcop propusă de mitropolitul primat Serghie. În urma acestui gest necugetat, simte că a trădat îndemnul hristic pe care l-a primit în timpul citirii Evangheliei de la Sankt Peterburg.

Urmează o perioadă de confuzie, de drumuri aiuritoare și fără țință între Crimeea și Arhanghelsk, unde încearcă să opereze în continuare, dar fără succese notabile. În cele din urmă se întoarce la Taşkent, învins și, după propria apreciere, într-un asemenea hal de decădere morală, încât se îmbracă o perioadă în haine civile. Își continuă însă studiile de chirurgie septică și primește semne clare că pentru acestea nu trebuie să se căiască.

În 1937, la patru ani de la eliberarea din cel de-al doilea exil, este arestat pentru a treia oară, împreună cu un lot masiv de clerici din

întreaga U.R.S.S. I se face o percheziție sumară și e încarcerat sub eterna acuzație de spionaj. E supus, alături de alți deținuți, la un interogatoriu-lanț, vreme de două săptămâni. În ciuda stării sale precare de sănătate, rezistă cel mai mult dintre toți. În timpul acestor interogatorii este torturat. Are 60 de ani. Împarte o celulă strâmtă cu zeci de deținuți, i se refuză la început pachetele de la familie. Face o figură excepțională în rândul celorlalți deținuți, care îl respectă unanim, indiferent de orientarea politică, confesiunea creștină sau religia cărora le aparțin.

În două rânduri ziua, când episcopul îngenuchează să se roage, hao-sul obișnuit din celulă amuțește ca prin farmec. Când are drept la pachete, le împarte până la ultima fărâmitură cu ceilalți. Ține cursuri de medicină și participă la discuții pe teme religioase. Refuză însă controversile. După aproximativ un an este exilat din nou în Siberia, mai întâi la Bolșaiia Murta și apoi în Krasnoiarsk, unde lucrează în spitalele locale. E din nou în mare formă și personalul medical se poartă impecabil cu el, deși are în continuare statutul de deținut. Nu e retribuit, locuiește din mila directorilor de spital prin saloane dezafectate, mănâncă ce reușesc să-i strecoare clandestin infirmierele. Nu are de niciunele.

MAREA LUI BUCURIE

Odată cu începutul celui de Al Doilea Război Mondial însă situația lui începe să se schimbe. Găzduit în continuare în căsuța neîncălzită a por-

Într-o fotografie din 1941, făcută la Bolșaiia Murta

Încheiem povestea medicului rus Valentin Voino-Iasenețki, devenit episcopul Luca (Magazin istoric, nr. 7 – 8/2021).

UN PROFESOR DE MEDICINĂ CARE A VINDECAT TRUPUL ȘI SUFLETUL

ȘTEFAN COLCERIU

După eliberare, nu se întoarce numaidecât la Tașkent, ci merge să-și viziteze părinții la Cerkassk, lângă Kiev. E fragilizat de drama și de suferințele exilului, dar întâlnirea cu ai lui este cu atât mai impresionantă cu cât aceștia îl văd prima oară în ipostaza de episcop. Apoi se întoarce la Tașkent, unde găsește catedrala demolată și a doua biserică din oraș în posesia renovațiștilor. Mitropolitul primat Serghie, locțiitorul de patriarh, îi propune o altă catedră, dar la sfaturile unui mitropolit apropiat, și el exilat la Tașkent, Arsenie al Novgorodului, depune o cerere de pensionare, gest pe care avea să-l regrete până la sfârșitul zilelor. Împlinise 50 de ani.

*Personajul nostru
într-o fotografie din 1944*

Următorii trei ani și i-a dedicat activității medicale. Consultă acasă mii de bolnavi. Pacienții, creștini și necreștini deopotrivă, cereau cu aceeași evlavie, recunoștință și dragoste binecuvântarea episcopului. În primăvara anului 1930, și a doua biserică din Tașkent urmează să fie demolată. Episcopul pensionar amenință că își va da foc în interiorul bisericii. Autoritățile amână închiderea Bisericii Sfântul Serghie și Luca participă la o liturghie la 23 aprilie, când are premoniția că va fi arestat în aceeași zi. Ceea ce se și întâmplă.

ARESTAT ȘI EXILAT DIN NOU

De data asta i se fabrică o absurdă acuzație de complicitate la crimă. Petrece un an în închisoa-

rea din Tașkent și face în repetate rânduri greva foamei până în pragul morții. E tot mai slăbit. Primește sentința abia peste un an: e vorba de o condamnare la exil de trei ani. Este dus, prin Moscova din nou, într-o colonie penitenciară la Kotlas, unde e cooptat pentru foarte scurtă vreme să lucreze în spitalul din localitate.

În cele din urmă e mutat la Arhanghelsk, unde e chemat să lucreze în spital, însă, spre deosebire de toate celelalte locuri prin care a trecut, este primit cu ostilitate de toată lumea, de la ierarhul locului, la personalul medical, care ajunge să-l reclame la autorități din invidie pură. Își descoperă acum o formațiune tumorală, pe care primește permisiune să o excizeze la o clinică din Leningrad. După operația reușită

Mii de enoriași au participat la înmormântarea arhiepiscopului Luca, precum și credincioși din regiunile învecinate

al Crimeii și mutat la Simferopol. Urmează o ultimă perioadă de mari încercări, care a durat 15 ani. Atitudinea binevoitoare a regimului pentru Biserica din anii războiului se schimbă radical. Arhiepiscopul Simferopolului e nevoit să locuiască la etajul unei căsuțe în oraș, care devine și reședință arhiepiscopală.

CREȘTINI, EVREI ȘI TĂTARI SE ROAGĂ COT LA COT

Situația eparhiei este dezastruoasă după cei 30 de ani de comunism. Și nu e vorba numai de închiderea bisericilor și de îndepărtarea credincioșilor de instituție, ci de degradarea morală a slujitorilor pe care biserica îi mai avea. Arhiepiscopul, bătrân și având multiple și grele

suferințe trupești, se dedică exclusiv problemelor eparhiei. Se luptă fără încetare cu autoritățile locale, cu NKVD, cu indolența propriilor subordonați, cu inerția și fricile populației și înțelege cu amărăciune că ierarhia l-a garat în Simferopol pentru a-l scoate din circuit. Participă cu deplină smerenie și în totală ascultare la acțiunile ierarhiei, păstrându-și cu sfințenie votul de sărăcie. E, dintre toți arhiericii, cel mai prost îmbrăcat, cel mai cârpit, cel mai marginalizat. Dar în curând își câștigă turma pentru totdeauna. Deși aproape orb, cardiac și diabetic, lucrează ca în tinerețe, de dimineața până seara, în slujba împăratului veșnic. Programul lui zilnic începe la 7 dimineața și se încheie la 11 noaptea. Pe timpul verii se retrage la Alușta (localitate în Crimeea), unde își permite plimbări vespérale și, uneori, și lungi curse de înot.

Se stinge la 11 iunie 1961. Slujise, cu ultimele puteri, până în urmă cu două luni. La moartea lui îl plâng toate comunitățile din Crimeea. Evreii și tătarii pe care îi scăpase, prin prestigiul lui, de iminenta deportare pe care o plănuia Stalin în ultimii săi ani, se roagă cot la cot cu creștinii pentru odihna sufletului său. Desigur, autoritățile comuniste vor să evite orice formă de agitație și propun o înmormântare pe ascuns, cu un convoi de autobuze care să treacă pe la periferia localității, „ca să se evite aglomerația inutilă în centru”. Lungile tratative de schimbare a planului stabilor eșuează, comuniștii nu vor să riște nimic și mizează, reflex care le e propriu și astăzi și foaie de turnesol, pe minciună și mușamalizare.

Femeile se culcă pe caldarâm, împiedicând plecarea convoiului de autobuze, de altminteri goale, pe străzi lăturalnice. Purat pe brațele credincioșilor, care fac la propriu corp comun, arhiepiscopul este urmat de toată suflarea din oraș până la locul de veșnică odihnă. Un drum de 20 de minute durează trei ore, timp în care un stol de porumbei albi zboară neconținut deasupra convoiului.

Simferopol e un oraș paralizat, mulțimea e transfigurată, miraculată de acest uriaș taumaturg al trupurilor și al sufletelor. În 1995 a fost declarat sfânt al Bisericii Ucrainene și, din 2013, este inclus în calendarul Bisericii Ortodoxe Române și sărbătorit la 11 iunie. ■

La 20 martie 1996 moaștele Sfântului Luca au fost transferate la Catedrala Sfânta Treime din Simferopol. În partea dreaptă este reprezentat într-o icoană

*Sculptorul Olenin
lucrează la un bust
al arhiepiscopului Luca,
laureat al Premiului Stalin,
gradul I, 1946*

tarului de la spitalul din Krasnoïarsk, profesorul episcop devine consultant chirurgical al tuturor spitalelor din regiunea Krasnoïarsk, adică pe o rază de 1.500 km, și primește în grijă marele spital 15 – 15, destinat soldaților răniți evacuați de pe front. E vorba de un spital cu foarte multe paturi și cu pacienți care necesită intervenții foarte complexe. Operează masiv, ține cursuri demonstrative, se implică total și cu mare succes în vindecarea bolnavilor, în ciuda lipsurilor de tot felul. În cele din urmă este eliberat din exil, dar rămâne la datorie. Începe să primească în mod oficial hrană de la bucătăria spitalului. Continuă să se roage de două ori pe zi într-un loc retras din grădina spitalului. Pacienții îl iubesc, la fel și colegii mai tineri, iar autoritățile bat în retragere. Omul face minuni medicale. I se permite participarea la congrese, unde are intervenții amuțitoare. Își încheie și își aduce la zi *Studiile de chirurgie septică*, lucrare care se dovedește un succes enorm în aceste vremuri chinuitoare.

Marca bucurie a lui Luca al Tașkentului este însă deschiderea, în martie 1943, a unei bisericuțe la periferia Krasnoïarskului și revenirea lui pleneră în rândul clerului slujitor. Este ridicat la treapta de arhiepiscop al Krasnoïarskului. După 16 ani de „straniu interludiu”, Luca al Krasnoïarskului se vindecă, de la prima liturghie pe care o săvârșește chiar și în acele condiții vitrege, de o formă de neurastenă de suprasolicitare. Biserica este luată cu asalt de sute

de credincioși care vor să-l audă pe arhiepiscopul-medic predicând. Relațiile generale dintre autorități și Biserică se îmbunătățesc și conducerea de stat permite renovarea unor clădiri și reorganizarea cultului.

La sfârșitul lui 1943, este numit arhiepiscop al Tambovului, unde se mută cu bucurie, fiind întâmpinat de

o comunitate foarte deschisă și iubitoare. Reorganizează cultul în eparhie și se dedică cu ardoare absolută activității de predicator. Omiliile sale sunt directe, limpezi, actuale, ziditoare, vibrante. Ajunge o celebritate și are un rol major în organizarea primului sinod al Bisericii Ortodoxe de la instaurarea regimului bolșevic. Cu toate acestea, pentru că mitropolitul Alexie este candidatul unic la Patriarhie, procedură care încălca statutele bisericii, este singurul ierarh căruia i se refuză participarea la lucrările sinodului și urmează să aibă o relație rece cu Alexie. Celebritatea lui depășește granițele țării și modelul pe care-l reprezintă ajunge să convertească la ortodoxie un număr de tineri francezi.

În mod halucinant, *Studiile de chirurgie septică* primesc în 1946 prestigiosul în epocă „Premiu Stalin”, clasa întâi. Totuși, în același an i se interzice definitiv să mai apară la congrese medicale în rasă. În luna mai, în ciuda voinței lui de a rămâne la Tambov, este numit arhiepiscop

În timpul unei slujbe

Valeriu Braniște, primul din stânga

prin noile norme, ci ei vor rămâne cu situația în care se găseau la începutul lunii iunie a.c. Să ne arătați mai departe, în tabloul menționat, că respectivul funcționar ce funcție a ocupat, în care clasă de salarizare a fost așezat și în ce măsură cunoaște limba română și alte limbi din patrie.

Iuliu Maniu către Valeriu Braniște

Cluj, 5 mai 1922

Mult stimate domnule Braniște,

Credem că aveți cunoștință despre diferendul ivit între domnii Aurel Vlad și Ioan Moța, diferend care nu mai poate rămâne neaplanat, fără păgubitoare urmări pentru partid. Dl. Ioan Moța a făcut o propunere să se aleagă o comisie din ambele părți pentru aplanarea acestui diferend. Dl. Vlad a primit propunerea și a delegat pe dl. dr. I. Mișu, care a acceptat. Comitetul partidului, în ședința din 5 mai, a hotărât să vă roage pe dvs. și pe dl. Andrei Bârsănuș să primiți a fi mandatarii noștri în această chestiune.

Sperăm că veți binevoi să primiți această delegație în interesul superior al partidului și vă rugăm să ne avizați telegrafic.

I. Maniu, președinte

*Același către același
ante 26 decembrie 1923*

Athénée Palace Hotel

108, Calea Victoriei
București

Iubite amice,

Azi am primit o scrisoare de la părintele Buracu din Mehadia prin care îmi anunță retragerea din partid. Spune că este expus la multe nedreptăți și persecuție, continuând: „Declar că nu din partea P.N.R., ci din partea altor factori pe care acum încă nu voiesc să-i numesc. Dl. Braniște poate să vă servească cu informațiuni.” Te rog foarte să mă informezi despre cauza acestor dureroase pierderi și să mă sfătuiești ce am de făcut. Te rog mai departe ca să mergi împreună cu Dobrin și cu toți prietenii care pot fi mobilizați (i-am telegrafiat și d-lui Jucu) la alegerea din Buziaș. Țărăniștii lucrează grozav. Ar fi dureros dacă am cădea, dar ar fi și mai rușinos dacă am fi cu numărul voturilor după țărăniști.

Sărut mâna stimatei tale doamne și salut toți prietenii

Salutându-te cu frățescă dragoste sunt al tău amic,

Iuliu

Octavian Goga către un Florescu

Ciucea, 10 iulie 1924

Scumpe și milostive amice,

Am lipsit patru zile de acasă, fiind la Cluj și la Oradea, chemat de interese cam la fel cu ale orașului d-voastră din Secuime, unde am citit că v-a primit poporul cu praznic și cu voie bună. De accia am întârziat cu răspunsul, pentru care te rog să mă ierți. Firește că primesc cu plăcere onoarea ce-mi faceți și sunt la dispoziție cu tot ce aș putea da din străduințele mele în această chestiune. Aștept lămuririle și sunt la ordine, fiind scuzat de la început pentru contribuțiile mele modeste, fiindcă până azi, la dreptul vorbind, doftoricescul meșteșug nu l-am exercitat decât în materie de chirurgie politică, specializându-mă în combaterea

Octavian Goga și Aurel Vlaicu

PE VREMURI OAMENII ÎȘI TRIMITEAU SCRISORI

GEORGETA FILITTI

„Treburi ardelenesti“, ar putea spune cititorul, la o lectură fugară a scrisorilor de mai jos. De fapt, ele constituie expresia unei serioase și responsabile activități a ardelenilor după înfăptuirea Marii Uniri din 1918. Reglementarea rapidă a situației funcționarilor din Transilvania și Banat, ai fostei administrații austro-ungare, și încadrarea lor în rosturile

Membrii Consiliului Dirigent

Regatului Român au fost o prioritate pentru Consiliul Dirigent condus de Iuliu Maniu. Consolidarea Partidului Național Român, în raport cu posibili colaboratori, ca țărăniștii lui Ion Mihalache, sau oponenții fățiși, ca liberalii lui Ionel Brătianu ori oamenii generalului Alexandru Averescu, rămâne o grijă permanentă a fruntașului ardelen, mărturisită în scrisorile către Valeriu Braniște, comilitonul său din Consiliul Dirigent. Propuneri de mediere, disponibilitate spre dialog, efort de aplanare a unor pretense disensiuni între ortodocși și catolici și greco-catolici – toate acestea îl arată pe Iuliu Maniu ca un desăvârșit om politic. În acest efort de armonizare a spiritului ardelenesc cu cel din Regat se plasează și Octavian Goga când își recunoaște rolul de chirurg „specializat în combaterea cancerului regionalist“. În fine, ultima scrisoare denunță malversațiunile de la prefectura Caraș-Severin, flagel întâlnit, din nenorocire, prea adesea în spațiul administrativ românesc.

Am păstrat cele câteva exprimări regionale ale autorilor.

Scrisorile se păstrează în două arhive particulare.

Regatul România
Consiliul Dirigent. Resortul Afacerilor Interne
Nr. 13.936 – 1919

Ordin Circular privitor la evidențierea funcționarilor în disponibilitate

Către subprefecții și primarii orașelor cu municipiu

Vă invităm să ne comunicați în termen de 15 zile tabloul tuturor funcționarilor și alților angajați județeni, orașenești și comunali care sunt puși în disponibilitate. Să ne arătați că acești funcționari au depus jurământul de fidelitate, apoi ziua când, cauza pentru care și autoritatea care i-a pus în disponibilitate. Până la aranjarea materială a acestor funcționari, veți ordona retribuiunile stabilite

Vasile Goldiș

stimă și afecțiune.

Cu distinsă stimă,
Iuliu ManiuBucurești la 30
octombrie 1924Același către ace-
lași

Iubite Valeriu,

Scuză că îți tulbur liniștea de Sărbători cu daruri care numai liniștitoare de nervi nu sunt, dar într-adevăr nu am ce face în vălmășagul de lucruri care nu-mi dau răgaz. Îmi spuneai că între Crăciun și Anul Nou va fi congresul bisericesc la Sibiu și că te vei folosi de acea ocazie pentru a termina chestia incidentului început în Sibiu, tot la congres. În zilele aceste aflai însă că congresul nu este conchemat, ceea ce ar însemna o nouă amânare a chestiunii. Or, să mă crezi, este absolut cu neputință să mai ținem chestia în suspens. Lucrurile se precipită. În prima jumătate a lunii ianuar trebuie să luăm unele hotărâri importante, care însă trebuie să fie puse în aplicare, fiind aranjat incidentul în chestiune, care nu mai poate fi lăsat deschis. Te rog deci nespun de mult să vii la Cluj și să inviți tot acolo pe Goldiș și ceilalți soți ai lui între 7 – 11 ianuar, ca să putem discuta și termina chestiunea într-un fel sau altul. Situația actuală este intolerabilă.

Rezultatul alegerilor din Dej și Galați, precum și insuccesul congresului averescan, unde după spusele unui om care nu face politică „mirosca a mort”, a[u] ridicat și mai mult partidul nostru. Împrejurare foarte îmbucurătoare, care însă ne impune răspunderi foarte serioase, dinaintea cărora nu putem ieși.

Te rog foarte mult să faci să se termine chestiunea în zilele indicate și să binevoiești a mă aviza despre hotărârea ta la Cluj.

Ghibu a lansat ideea unor conferințe cu participarea ta, a lui Goldiș, Goga, Bogdan Duică și a mea. Nu înțeleg rostul acestor conferințe și în consecință nu am să iau parte la ele.

În zilele de 3 – 6 ianuar voi fi în București, de unde voi călători la Cluj.

Dorindu-ți țic și întregii tale familii An Nou

fericit și rugându-te să predai stimatei tale doamne respectuoase sărutări de mâini, rămân pre lângă cele mai frățești salutări, al tău devotat prieten,

I. Maniu

Bădăcin, 28/XII 1924

Consilierul județean L. Peia către prefectul de
Caraș-Severin

Domnule prefect,

Subsemnatul, consilier județean, am onoare a vă aduce la cunoștință cele de mai jos cu acca rugămintă ca să binevoiți a transpune prezenta consiliului județean, ca să fie luată în program și discutată în sesiunea ordinară a consiliului în toamna anului curent. Dl. dr. Iosif Popovici, profesor universitar, fost deputat de Reșița, în cafeneaua Corso, într-o societate mare, a afirmat că d-sa are cunoștință că prefectura județului Caraș-Severin, în timpul când dl. Petre Comeanu era prefectul acestui județ, a primit pe scama județului Caraș-Severin 18 vagoane pește viu, cu prețul de 15 – 20 lei kg. Mai departe, că prefectura aceste 18 vagoane pește nu le-a împărțit populației, ci că persoane necunoscute le-au ridicat și vândut în comerț cu prețul de pe atunci, care era 80 – 100 lei per kg. În fine, spunea dl. dr. Popovici că populația județului a fost în afacerea aceasta păgubită cu cca 20.000.000 lei și că fratele d-sale, prea onoratul domn protopop dr. Popovici din Lugoj, într-un comitet administrativ a ridicat această afacere a peștelui, hotărându-se atunci facerea unor cercetări pentru clarificarea răspunderilor. Având în vedere cele arătate mai sus, având în vedere gravitatea acuzei d-lui dr. Popovici față de prefectura județului Caraș-Severin și față de fostul prefect, dr. Petre Comeanu, titularul prefecturii *illo tempore* [odinioară], luând în considerare și alte lucruri [pe] care le-a mai spus dl. Popovici, care în comunicatul care-l voi face consiliului județean le voi spune. Având în vedere că am cunoștință că dl. dr. Popovici protopop i-a făcut d-lui Braniște cunoscut aceea că d-sa pe chestiunea acestei afaceri a peștelui a cerut într-o ședință a comitetului administrativ lămuriri și că atunci s-a hotărât facerea unor cercetări. Prezenta, în calitatea mea de consilier județean, am crezut-o necesară să o fac.

Cu stimă, L. Peia, m.p.

Lugoj, la 1 octombrie 1926 ■

cancerului regionalist.

Arată, te rog, respectuoase complimente din partea soției mele și a mea doamnei Florescu, la care ne gândim cu drag, și primește o frățască strângere de mână de la devotatul d-tale,

Octavian Goga

Iuliu Maniu către Valeriu Braniște

Sovata, 21 VIII [1924]

Iubite Braniște,

Am trimis organizațiilor județene circularul alăturat. Firește și lui Caius [Brediceanu]. Nu știu însă cu siguranță unde este el de prezent și de accia, din prevedere, am trimis unul și d-lui Jucu și ți-l comunic și ție ca să fii orientat și să poți orienta și pe prieteni. Rog să vii neapărat la Câmpeni, poate va fi bine de vei putea merge și la Tebea. Ținând seama din cele din circulariu. Am citit cu mult interes scrisoarea ta adresată lui Mihai. Cam același vânt l-am simțit și pe aici. La întâlnire vom examina situația. Toate sunt posibile afară de una: iertarea liberalilor și [a] lui I. Brătianu, marele vinovat pentru starea deplorabilă în care se găsește țara, și cu ea Ardealul și Banatul.

Sărut mâna stimatei tale doamne, iar pe tine te îmbrățișează cu drag,

Iuliu

Același către același

Partidul Național Român
Secretariatul general
București, 30 octombrie 1924

Iubite amice,

Delegația emisă de consfătuirea intimă a prietenilor noștri politici, întruniți în Sibiu, mi-a comunicat dorința acestora de a se face posibilă amicilor noștri politici de confesiune ortodoxă română o participare mai largă la îndrumarea politică a partidului nostru. În acest scop membrii delegației și-au manifestat dorințe concrete în trei direcțiuni:

Andrei Bârseanu

Atât ca în comitetele de conducere ale partidului să fie reprezentați în număr mai mare prietenii noștri politici de confesiune ortodoxă; apoi ca direcția ziarului *Patria* să fie reorganizată în același sens; în fine, ca dl. Vasile Goldiș, vicepreședinte al partidului nostru și un fiu distins al bisericii ortodoxe, să aibă un rol mai accentuat în conducerea de partid.

Având în vedere că delegația ce ați binevoit a conduce a declarat că dorește să mențină unitatea și solidaritatea partidului și că, în acest scop, dorește să cunoască mai întâi vederile mele privitor la

aceste deziderate, deși cred că punerea în discuție a chestiunilor de partid pe temei confesional este cât se poate de primejdioasă, totuși departe de orice altă considerație și animat de cea mai hotărâtă năzuință de a înlătura orice împrejurare care ar putea tulbura solidaritatea partidului și pune armonia sufltească a tuturor membrilor lui, vă rog să binevoiți a comunica membrilor delegați că: 1. Sunt de acord ca și până la întrunirea congresului comitetele noastre de conducere să se întrească prin cooptare cu membri distinși și devotați partidului, aparținând confesiunii ortodoxe române, cu toate că și astăzi membrii acestor comitete sunt în marea lor majoritate de confesiune ortodoxă. 2. Sunt de acord ca comitetul nostru executiv să constituie un comitet de direcțiune la ziarul *Patria*, compus din cinci sau șase membri, din care trei sau patru să fie amici politici de confesiune ortodoxă. 3. În conformitate cu noul statut de organizare al partidului nostru, care așteaptă ratificarea congresului, în afară de președintele partidului, este a se alege pentru fiecare provincie câte un președinte al organizației provinciale.

Sunt de la început de acord ca congresul să aleagă pe dl. Vasile Goldiș ca președinte al organizației de peste Carpați și ca conducerea operei de organizare a partidului de peste Carpați să fie încredințată încă de pe acum d-lui Vasile Goldiș.

În speranța că acest răspuns va satisface pe deplin pe prietenii noștri politici întruniți la Sibiu și pe delegații lor și că astfel nimic nu va tulbura forța de acțiune a partidului nostru, care este chemat să contribuie în mod hotărât la regenerarea vieții politice a poporului românesc, vă rog să primiți asigurarea sentimentelor mele de sinceră

Un portret puțin cunoscut al marchizul de Lafayette, din 1773, la vârsta de 15 ani (artist francez necunoscut)...

despre care sunt cunoscute date, a fost soldat al Regelui Soare și „autor” a șapte copii. Tatăl său, priceput în economia timpului, a ajuns – inclusiv prin mariaj – posesorul unui domeniu și al titlului de marchiz.

O VIAȚĂ NESĂBUITĂ

Honoré-Gabriel a fost președinte al Adunării Naționale (29 ianuarie – 14 februarie 1791) și deputat în ceea ce s-a numit „Les États Généraux”, în perioada 1789 – 1791. A decedat de cauze naturale, probabil un accident vascular, precedat de o scurtă agonică, la vârsta de 42 de ani, pe fondul unor comorbidități creditare, al unei uzuri fizice și psihice, urmare a unei vieți nesăbuite. Era

Panthéonul din Paris, cu coloanele lui corintice, aflat în mijlocul Cartierului Latin, păstrează în memoria umanității 80 de personalități (75 bărbați și cinci femei)

mai degrabă urât ca înfățișare; propriul tată fusese impresionat de dimensiunea mare la naștere a capului urmașului. Adult, avea trăsături grosiere, era inteligent, lipsit de scrupule, extrem de ambițios, cu o voce tunătoare și „cuvintele la îndemână”. Dispunea de o extraordinară memorie și de capacitatea, la fel de ușoară, de a redacta un text sau a rosti un discurs. Majoritatea locuitorilor Parisului, cucerită de verbul său, îl adora și a fost profund consternată când i s-a anunțat decesul. Era, după cum afirmă biografia, urmarea unei oboseli extreme, a deteriorării sănătății printr-o viață dezordonată și plină de excese. Există și un motiv medical, suferința de priapism – o tromboză a corpiilor cavernoși, adesea secundară unei boli hematologice –, ceea ce pe de o parte îi crea o stare de cvasipermanentă excitație (dureroasă), care se cerea a fi „rezolvată”; pe de altă parte, oferta feminină motivată de curiozitate îl hărțuia...

FUNERALII CU RETRAGERI CU TORȚE

La 27 martie 1791, a părăsit către seară Adunarea Națională și nu avea să mai revină. Spectacolele au fost suspendate și, pentru a nu-i tulbura liniștea, pe

... și un altul, postum, din 1835, al lui Camille Desmoulins, revoluționarul ghilotinat la numai 34 de ani

stradă s-au împrăștiat paie, care să atenueze zgomotul trăsurilor, iar pe sub ferestrele casei trecătorii vorbeau în șoaptă, ca – decenii mai târziu – în cazul pomenit de biografi al lui Victor Hugo ori al lui Giuseppe Verdi.

Adunarea a exprimat „re-grete universale” și a profitat de eveniment pentru a delibera asupra necesității unei necropole naționale unde să odihnească, pentru totdeauna (sic!), „les grands hommes de l'Époque de la liberté française”. A fost votat un decret, edificiul ales fiind biserica Sainte-Geneviève, care urma să devină Panthéon, iar Mirabeau, deși ceruse testamantar să fie înmormântat în cavoul din comuna natală, a fost primul considerat demn de a i se face onoarea acceptării! Funeraliile au fost peste măsură de ample.

„La ora 16, Adunarea Națională – în ansamblul ei – s-a prezentat la Hotelul Mirabeau, unde directorul departamentului și toți miniștrii îl «așteptau». Un cortegiu de zeci de mii de persoane a întovărășit rămășițele mortuare ale celui decedat, la cimitir.” Cu Lafayette în frunte. Acesta aparți-

LOC „DE VECI” E DOAR O METAFORĂ

*Panthéonul nu i-a fost decât
pentru o foarte scurtă vreme
loc de veci
lui Honoré-Gabriel Riquetti,
conte de Mirabeau (în medalion)*

MIHAIL MIHAILIDE

Mai mulți cititori ai textului *Neguțătorul de măști*, apărut în numărul din iulie anul acesta al revistei, s-au arătat nedumeriți de precizarea cuprinsă între pauze în introducerea articolului, cu privire la faptul că Marat și Mirabeau, inițiatori și conducători (alături de alții) ai revoltelor sociale și politice violente din Franța anilor 1789 – 1799, de importanță istorică majoră, cunoscute sub numele de *Revoluția franceză*, au putut fi „scoși, la un moment dat, ca nedemni, din Panthéon”.

Într-adevăr, lucrurile așa au stat, ceea ce demonstrează, dacă mai era cazul pentru trăitorii secolelor următoare, până, iată, în zilele noastre, că nimic nu este etern și nici chiar mormântul, unde la capătul vieții speri să-ți fie asigurată „odihna”, ar putea să nu fie acel metaforic loc numit „de veci”.

Revenind, pentru o exemplificare în contemporaneitatea autohtonă, amintim în treacăt că după Decembrie '89, liderii comuniști de frunte repauzați în Mausoleul din Dealul Filaretului, denumit „Monumentul eroilor luptei pentru libertatea poporului și a patriei, pentru socialism”, au fost scoși unul câte unul, iar rămășițele pământești – reînchinate de familii în alt loc.

Honoré-Gabriel Riquetti, conte de Mirabeau (n. 9 martie 1749 la Bignon, mică localitate de câteva sute de suflete, numită în prezent Le Bignon-Mirabeau, din cantonul de Courtenay, din

centrul Franței – d. 2 aprilie 1791, Paris), personaj important al perioadei de început a Revoluției Franceze, a fost om politic, scriitor și jurnalist – se spune că și francmason –, dotat

cu un excepțional talent oratoric, devenit simbol al elocinței parlamentare. Provenea din mica nobilime, debutul pe scara socială fiind rezultatul unui arivism consecvent. Bunicul său, primul

Aprilie, 1791. Ceremonia funerară a contelui de Mirabeau
(gravură de Jean-Louis Prieur, de la începutul secolului XIX)...

citit în public de un executor judecătoresc îl declara nedemn de a sta alături de Voltaire, Rousseau, Descartes. Paznicul cimitirului „gloriilor naționale“ a fost somat să predea sicriul! Mirabeau a fost scos din cavou, din mormânt, din sicriul de plumb, din sicriul de lemn, pus într-un coșciug oarecare și reînhumat în cimitirul Saint-Étienne-du-Mont. Treptat, uitarea s-a așternut, ca adesea, peste cele lumești.

Lucrurile ar fi rămas, probabil, în acest stadiu, dacă în 1798, marchiza de Lasteyrie de Saillant, sora defunctului, nu ar fi aflat de vânzarea terenului cimitirului St. Étienne-du-Mont. Marchiza s-a prezentat la cimitir pentru a solicita exhumarea fratelui său și (re-)reînhumarea la Clamart. Când a fost căutat, orice urmă de mormânt dispăruse. În depozitul mortuar s-a găsit sicriul gol și în stare jalnică, acesta fiindu-i oferit marchizei, care l-a refuzat. Alături se găsea și sicriul lui Marat, în aceeași stare de delabare.

PRIMITORUL CIMITIR „CLAMART“

Clamart nu era o localitate periferică a orașului, cum s-ar putea crede, ci un vast teren, la câteva străzi distanță de St. Étienne-du-Mont. Fuseseră grădinile unui hotel dezafectat, existent încă din secolul al XVI-lea. Dându-li-se această destinație,

... și statuia liderului revoluționar
din fața Palatului de Justiție
din Aix-en-Provence
(autor: François Truphème)

se crease poate cel mai cuprinzător ținut al Parisului. Dar, la început, doar pentru săracii și dezmoșteniții soartei. „Clientela“ îi fusese asigurată începând încă din 1673: mai ales de bolnavii decedați în spitalul „Hôtel-Dieu“ – numărul acestora fiind influențat de ceea ce tehnic numim acum „morbidity“ crescută – ori de imposibilitatea familiilor de a susține costurile funeraliilor.

Dacă băntuia vreo molimă, precum cea din anii noștri (Covid-19), și numărul decedaților devenea prea mare, se făcea o slujbă religioasă sumară, cadavrele, fără sicriu, erau învelite într-o pânză și cusute la un capăt, obținându-se aparența unui sac, încărcate pe un cărucior – cât de multe încăpeau pentru un transport – și duse, când mijeau zorile, în cimitirul „Clamart“. Erau – mai mult sau mai puțin – zvârlite în gropi (comune), care rămăneau deschise, așteptându-se umplerea lor până la un anumit nivel

cu „producția“ următoarelor trei – patru lugubre transporturi din 24 de ore. Mai târziu, cu ocazia unor deshumări și redistribuirii de teren, avea să se constate existența a mici schelete între picioarele adulților. Pentru economie de spațiu, erau cele ale copiilor morți în spitale.

Alungat din Panthéon, Mirabeau fu re-reînhumat la Clamart, prin „grija“ surorii sale. Informațiile documentare menționează faptul că, în pofida aspectului abandonat și sinistru al locului, de Ziua Amintirii Morților („La Toussaint“), populația umplea cimitirul purtând candelă, lumânări aprinse și flori, așa cum am putut vedea, într-un an, de 1 noiembrie. ■

Un simbol al regalității prăbușite, palatul Tuileries, căzut în mâinile revoluționarilor la 10 august 1792 (pictură de Jacques Bertaux, executată în anul următor)

nea nobilimii militare franceze, cunoscut mai cu seamă pentru faptele sale de arme din timpul Războiului de Independență al Statelor Unite ale Americii. A participat la viața politică franceză, de la Revoluția Franceză până la Monarhia din Iulie, când s-a evidențiat ca unul dintre cei mai mari notabili liberali, de la „partida patriotică” până la „Carboneria franceză”, trecând prin tabăra «constituționalilor» și „Clubul Feuillantilor” (companiile de grenadieri și vânători ai Gărzii Naționale). Nimeni nu-și mai amintea că Mirabeau îi fusese adversar lui Lafayette în sânul „partidei patriotice”, numindu-l „Gilles César”, cu referire la dictatorul roman.

Era de asemenea prezentă garda națională. Corpul clerical preceda sicriul acoperit cu drapelul tricolor și purtat de 12 „grenadini”. Urmau Adunarea în integralitatea ei, fără deosebire între partide, clubul Iacobinilor în rânduri strânse, municipalitatea, ministerele, diversele structuri legislative și administrative. În ceea ce-l privește pe Robespierre (incoruptibilul revoluționar, deo-

sebit de crud, care a trimis la ghilotină pe mulți, chiar dintre camarazii săi), el îmbrăcase o ținută elegantă, precum cea pe care o purtase la funeraliile lui Benjamin Franklin, celebru nu numai ca autor al Declarației de independență a Statelor Unite, ci și ca inovator și inventator. A fost condus pe ultimul drum de o mulțime imensă, în marșul punctat de noi instrumente muzicale necunoscute până atunci (trombonul și toba mare/tam-tam-ul).

Camille Desmoulin, revoluționar de frunte, ghilotinat și el patru ani mai târziu, își amintea că multe geamuri au fost sparte de intensitatea sunetelor! Funeraliile – cu retrageri cu torțe – s-au încheiat către miezul nopții. Mai multe luni la rând piatra tombală a devenit obiect de cult și a fost acoperită de ramuri de păducel roz.

OFERTA FĂCUTĂ MARCHIZEI DE LASTEYRIE DE SAILLANT

Dar, la vreun an și jumătate după memorabilul eveniment (20 noiembrie 1792), în casa de fier a Palatului Tuileries de pe Sena, reședință a regilor (până în anul 1871, când a fost distrus de comunarzi, azi doar câteva coloane din grădinile Tuileries amintesc gloria trecută), s-au descoperit documente dovedind fără tăgadă înțelegerea sa cu Monarhia și stipendiile acordate și primite de tribun. Mirabeau a devenit astfel în ochii revoluționarilor un trădător! Un alt decret

De multă vreme doamnele de la Versailles așteptau ivirea unui astfel de bărbat adevărat, fie el atins de miraculoasa, dar minunata suferință. Sosirea lui a fost salutăată cu murmure de încântare și cele mai nesociabile, cele mai fidele, cele mai virtuozite doamne îl înconjură nerăbdătoare să cunoască, în fine, sașietatea. Mirabeau – fără selecție – avu atunci ca amante aproape toate doamnele de la Curte, printre care putem enumera pe Mme de Guéméné (guvernanta copiilor lui Ludovic al XVI-lea), Mme de Bermond, Mme de la Tour du Pin (scriitoare, autoarea unei cărți intitulate *Memoriile unei femei de 50 de ani*) și chiar pe foarte cumpătata Mme de Lamballe (în văduvie, confidenta reginei Marie Antoinette). La sfârșitul anului 1771, Mirabeau părăsi Versailles, lăsând... 67 de femei surprinse, dar îndestulate și fericite, înapoiindu-se în Provence, unde afaceri de familie îl chemau.

(Lucas de Montigny, *Memoires de Mirabeau*)

în atribuții prevenirea actelor de sabotaj, supravegherea întreprinderilor industriale, conducerea acțiunilor informative și preventive în sectoarele industriei de armament, descoperirea autorilor acțiunilor de sabotaj și contrabandă, menținerea unei stări de spirit bune a muncitorilor din fabrici, prin înlăturarea elementelor suspecte, rezolvarea nemulțumirilor sociale și acordarea de diferite avantaje.

Secția a V-a avea în componență Biroul „C” (Comunicații), care se ocupa de supravegherea principalelor căi de comunicații (drumuri, căi ferate, ape), și Compartimentul „Regiuni”, compus din șapte centre regionale (București, Brașov, Brăila, Iași, Ploiești, Sibiu, Timișoara), ce corespundeau cu inspectoratele militare regionale ale Ministerului Înzestrării Armatei. Din punct de vedere informativ, Secția se baza pe unii angajați ai întreprinderilor sau instituțiilor din zona de interes a S.S.I., cunoscuți sub denumirea generică de „delegații contrasabotajului”. Șef a fost numit locotenent-colonelul Alexandru Proca, care avea studii la Viena și era licențiat în chimie. Eugen Cristescu, șeful S.S.I., îl aprecia astfel: „Vorbea limba franceză suficient, iar limba germană la perfecție și era unul dintre cei mai buni redactori în limba germană din țară. Totdeauna însoțea pe Antonescu în voiajurile la Hitler și el redacta și traducea memoriile ce

Vespasian Pella

se depuneau acolo. Fusesse mai înainte ajutor de atașat militar în Germania, cu misiuni informative, și activase foarte intens, din care cauză germanii se opuneau – la început – ca să lucreze cu el. Le-am spus că Proca nu și-a făcut decât datoria față de țara lui și astfel au cedat. Avea o educație frumoasă și era foarte demn, hotărât și un om de mare caracter.”

Măsurile de siguranță pentru buna desfășurare a traficului pe Dunăre au fost întreprinse de autoritățile române încă din 1939, dar, așa cum se arată într-o notă S.S.I., aplicarea acestora a întâmpinat permanent greutăți. În primul rând, Agențiile Unite de Navigație (societăți de navigație fluvială ale statelor aliate Germaniei care efectuau transporturi pe Dunăre în beneficiul armatei germane) tratau această problemă „cu o ușurință con-

damnabilă”. La sosirea în porturile românești comandanții nu prezentau la Căpităniile actele de bord, nu se raportaau accidentele suferite, echipajele nesocoteau măsurile de control și, în unele cazuri, aveau loc manifestări de aversiune față de statul român. În al doilea rând, în zona Porțile de Fier măsurile de siguranță erau inexistente, astfel că aveau loc multe accidente, mai ales în canalul Cozla.

În anul 1943 contrabanda pe Dunăre avea două aspecte: primul se referea la achiziționarea, cu orice preț, a metale-

lor feroase și neferoase, iar al doilea era reprezentat de mărfuri clasice, cum ar fi țigările (monopol de stat în România), aur, valută, mărfuri alimentare, îmbrăcăminte etc. Metalele, atât de necesare industriei de război românești, erau deturnate către Ungaria și Germania de rețele de traficanti bine puse la punct, ce plăteau foarte bine aceste servicii, dar care cunoșteau și lacunele existente în măsurile de pază și control din porturile dunărene și maritime.

O astfel de organizație era cea condusă de Vasile Honti, reprezentantul MFTR (Agenția maghiară de navigație fluvială) în portul Brăila. El a fost chemat, la sfârșitul lunii octombrie 1942, de Legația Ungariei din București, primind sarcina de a aduna și trimite metale către Budapesta. În acest scop, în Brăila, i s-a pus la dispoziție un cont deschis la Banca de Scont, iar

DIN ISTORIA CONTRABANDEI PE DUNĂRE

ALIN SPÂNU

Portul Brăila în 1943 (fotografie de Willy Pragher;
sursa: <http://willypragher.blogspot.com>)

● Rețelele de traficanți plăteau bine și cunoșteau lacunele sistemului de pază și control ● Nimeni nu revendică marfa confiscată ● Contrabandă cu sprijinul Marinei Militare germane ● Legislație românească rigidă ● Căpitanul portului Tulcea îngrozit de amploarea contrabandei, dar nu poate interveni pentru că sunt implicați și ofițeri ● Se fură cablul telefonic al apărării antiaeriene germane în cursul unei alarme aeriene ● Grănicerii, marinarii, gardienii de noapte și agenții de pază fură și dau concurs hoților

În România, în timpul celui de Al Doilea Război Mondial, activitatea de prevenire și contracarare a actelor de sabotaj și contrabandă a revenit, inițial, Secției Contrainformații din Serviciul Special de Informații (S.S.I.), care avea în subordine câte o grupă de contrainformații, contraspionaj și contrasabotaj, alături de structurile regionale și locale ale Direcției Generale a Poliției și Subsecretariatului de Stat pentru Marină din Ministerul Apărării Naționale.

Participarea României la Al Doilea Război Mondial, începând din 22 iunie 1941, a impus, printre altele, adoptarea unui set complex de măsuri în stabilimentele industriale, mai ales cele care lucrau pentru armată, în scopul neutralizării unor eventuale acțiuni de sabotaj. Posibilitatea unor acțiuni subversive, mai ales în

zonele sensibile (pe Dunăre, la Constanța, în zona petrolieră a Văii Prahovei, pe căile ferate etc.), a determinat transformarea Grupei de contrasabotaj într-o secție de sine stătătoare. Prin Decretul nr. 687/16 septembrie 1942, publicat în *Monitorul Oficial*, nr. 217/17 septembrie 1942, a luat ființă Secția a V-a Contrasabotaj, care avea

... și în portul Brăila
(fotografie de Willy Pragher;
sursa: <http://willypragher.blogspot.com>)

lipsă de asemenea materiale, pe care caută să le procure de unde și în ce condiții pot“.

Pe de altă parte, contrabanda era favorizată și de o legislație românească rigidă. Referatul propunea ca acei care veneau de la est de Bug să aducă mărfuri fără taxe vamale, atât cât pot căra singuri. „Dacă marinarii ar avea siguranța impunității – se preciza în încheiere – este în afară de orice îndoială că vor aduce cantități importante la fiecare călătorie.“

Colonelul Gheorghe Georgescu, șeful Agenturii Dobrogea a S.S.I., a semnalat la jumătatea anului 1943 existența unui trafic ilegal de mărfuri în portul Sulina. Caracterizată drept „intensă“, această afacere ilegală își avea originea în porturile Odessa, Ovidiopol și Nikolaev. În urma anchetelor efectuate de agenții S.S.I. au fost identificate unele dintre persoanele care conduceau aceste operațiuni: ofițerul de marină Romeo Snider

(„cunoscut dintr-o mare contrabandă de aur și bijuterii descoperită la Constanța în 1940“), aspirantul Dumitrescu, mecanicul Cosma, sublocotenentul Mitrăescu, câțiva piloți de la Direcția Dunării Maritime Sulina ș.a. De la Sulina mărfurile de contrabandă erau aduse la Galați de intermediari și „adescori în valizele ofițerilor“, care nu erau supuse controlului vamal sau polițienesc. Asemenea afaceri au înflorit atât din cauza războiului și a tentației rapide de îmbogățire, dar mai ales din cauză că „au fost concentrați și aduși acolo [la Sulina – n.n.] contrabandiști recunoscuți ai S.M.R. [Serviciul Maritim Român – n.n.]“, care aveau experiență în eludarea controalelor. Șeful Agenturii Dobrogea a menționat descoperirea unei acțiuni de contrabandă cu butoaie de zinc, în care era implicat și un ofițer român, acțiune care era încă în derulare. Căpitanul Portului Tulcea a declarat colonelului

Georgescu că era „îngrozit“ de amploarea contrabandei, dar nu poate interveni întrucât „se lucrează pe o scară întinsă și cu ajutorul militarilor din marină“. În esență, contrabanda se efectua de navele militare sau militarizate, atât cele românești, cât și cele sub pavilion german sau ungar. Problema principală în anihilarea unor asemenea activități o constituia imposibilitatea legală a organelor Căpitaniei de a verifica, sub orice formă, personalul de pe nave la ieșirea sau intrarea în zona portului.

Căpitanul-comandor (r.) D. Niculescu, căpitanul Portului Constanța, a arătat într-un raport implicarea unor militari „în foarte multe furturi“, însă rezultatul a fost o anchetă administrativă asupra Căpitaniei, acuzată de „insulte aduse armatei“. În cazurile când autorii unor nereguli (furturi, contrabandă etc.) au fost funcționari civili sau muncitori, prima măsură a fost concedierea acestora și interzicerea intrării în port. Acești infractori au început să reclame la diferite autorități – Direcția Marinei Comerciale, Ministerul Apărării Naționale, Președinția Consiliului de Miniștri – așa-zisele nedreptăți suferite, ceea ce a declanșat anchete asupra funcționarilor – „făcându-și datoria, se văd târați în anchetă de aceia sancționați pe drept“ –, cu un efect negativ asupra moralului și randamentului acestora. Căpitanul Portului Constanța își exprima tranșant punctul de vedere față de imposibilitatea de a supraveghea și anihila pe

de la sucursala Băncii Naționale a României a ridicat 3 milioane de lei printr-un cec primit de la Budapesta. La 22 decembrie 1942, Honti a fost surprins în timp ce aducea o căruță cu 600 kg fier vechi în port, pentru a fi încărcat pe un șlep. Organele de control au confiscat marfa.

La 20 ianuarie 1943, Direcția Marinei Comerciale din Subsecretariatul de Stat al Marinei a comunicat către S.S.I. descoperirea unui caz de contrabandă în portul Giurgiu. O percheziție la bordul șleplului MFTR nr. 728, în data de 15 ianuarie 1943, a dus la descoperirea a 370 t fier vechi, a 40 kg piese de bronz, dar și a 50 kg carne de porc și a 200 kg de untură, toate fără acte de proveniență. Surprinzător, nimeni nu a revendicat încărcătura confiscată, iar reprezentanții MFTR și DDSG (Societatea germană de transport pe Dunăre) au declarat că nu au nicio legătură

cu cele întâmplate. Biroul „C” a apreciat că totalul traficului cu metale este mult mai mare, iar unele vase au ieșit din România înainte de a fi verificate. La începutul lunii martie 1943 a fost descoperită o altă încărcătură de contrabandă cu destinația Ungaria. Marfa a fost confiscată.

La 20 aprilie 1943 Biroul „C” a trimis Secției a III-a „G” un material despre contrabandă cu metale pe Dunăre, care „s-au făcut cu asentimentul și, în unele cazuri, chiar cu concursul unora din organele DDSG și ale Marinei de Război Germane”. Ca exemplu concret a fost prezentată confiscarea de Căpitănia Portului Brăila, în perioada noiembrie – decembrie 1942, a 540 kg bronz și aramă, strânsă de Honti și destinată contrabandei. Pentru mușamalizarea acestei descoperiri a intervenit locotenentul de marină Wacker, reprezentantul Seetransport-

stelle, care a notificat Căpităniei că metalul aparține navei maghiare „Tisza”, închiriată de Marina germană, în scopul producerii unor piese de schimb. Ancheta întreprinsă de organele române la bordul vasului „Tisza” a relevat că nu s-a făcut nicio comandă pentru piese de schimb.

Trei zile mai târziu, la 23 aprilie 1943, pe șleplul „Brăila” au fost capturate bucăți de fontă și bronz. Și această captură avea destinația tot Ungaria. Honti a fost reținut, dar, în urma intervenției unor ofițeri germani din Seetransportstelle, a fost eliberat și a fugit din România. În scopul evitării unor eventuale diferende diplomatice cu Germania sau Ungaria, S.S.I. a întocmit o notă către Ministerul Afacerilor Externe, personal lui Vespasian Pella, reprezentantul României în Comisia Dunării, dar și către Președinția Consiliului de Miniștri.

La începutul lunii mai 1943, agentul acoperit „T” a apreciat că traficul cu metale din Brăila se efectuează „pe scară întinsă”. Un referat din portul Giurgiu, datat 22 mai 1943, a explicat modul și motivele traficului cu metale pe Dunăre. Cele mai multe metale, feroase sau neferoase, erau aduse de vasele care veneau din Rusia. Diferiți intermediari le cumpărau direct de la bord, înainte de intrarea în port, le transferau pe alte vase, apoi marfa era trimisă celor interesați, în Germania sau Ungaria, ca bun al armatei germane. Motivul principal al acestor transporturi era faptul că Germania și Ungaria „au

*O delegație germană în portul Constanța...
(fotografie de Willy Pragher;
sursa: <http://willypragher.blogspot.com>)*

CUCERIREA CETĂȚII ERZURUM

BOGDAN MORAR

După eșuarea încercării de a pătrunde în Strâmători, operațiunea Gallipoli din primăvara anului 1915, trupele anglo-franceze au început o retragere care s-a terminat în luna februarie 1916. O parte a acestor trupe au fost duse la Salonic, în Grecia, unde s-a deschis un nou front contra Puterilor Centrale. Inițial, aceste trupe fuseseră debarcate în sprijinul armatei sârbe, înfrântă de un atac concentric germano-austro-ungaro-bulgar. Devenea clar pentru conducerea armatei ruse din Caucaz că o parte a trupelor otomane eliberate de presiunea atacului Antantei, din zona Gallipoli, vor putea fi folosite pe alte fronturi.

Afiș rusesc înfățișând asaltul Erzurumului

Situația devenise și mai gravă după ce, în Mesopotamia, un atac englez în direcția Bagdadului fusese stopat la Kut el-Amara. Britanicii au fost înconjuși de armata otomană și nu mai aveau nicio șansă de a înainta sau de a se retrage. În fața acestor noi provocări, comandantul armatei ruse a Caucazului, generalul Nikolai Iudenici, a luat hotărârea de a ataca imediat Armata 3 otomană, din fața sa, cu scopul de a-i provoca o înfrângere majoră, pentru ca aceasta să nu mai poată beneficia de întăririle ce puteau să vină dinspre Istanbul.

Istoricul militar N.G. Korsun notează în *Primul Război Mondial pe frontul caucazian 1914 – 1917*: „Din septembrie 1915, numărul rezervelor otomane a început să crească și deja la sfârșitul anului 1915 a devenit posibil să se transfere o parte dintre acestea din zona Strâmtoarelor, spre Est, împotriva armatei ruse caucaziene. Având în vedere acest pericol, conducerea

armatei ruse din regiune a decis să intre în ofensivă pe termen scurt, pentru a trece prin frontul otomanilor, în direcția Erzurum, și a-i învinge înainte ca trupele din zona Strâmtoarelor să înceapă să soscască pe frontul caucazian. S-a presupus că al Doilea Corp din Turkestan va lansa o ofensivă în direcția orașului Olti [Oltu; Turcia de astăzi – n.a.]. Această ofensivă a fost planificată cu două zile înainte de ofensiva Corpului I Armată caucazian în direcția Erzurum. Comandamentul rus a luat diferite măsuri de camuflaj operațional și a făcut orice era necesar pentru a susține credința turcilor în imposibilitatea ofensivei rusești în condițiile iernii dure care începuse.”

O ACȚIUNE SURPRINZĂTOARE

Spre sfârșitul anului 1915 unitățile armatei ruse din Caucaz erau pregătite pentru atac. „Planul rusesc de atac era destul de

cei care încălcau legea: „cu asemenea sisteme nu putem stârpi furturile și contrabandele în port“.

Despre al doilea segment de contrabandă, cel cu mărfuri de consum și valută, Regiunea a V-a a comunicat Secției a V-a Contrasabotaj, la data de 13 aprilie 1943, un exemplu concret: portul Brăila. Cele mai „tranzacționate“ mărfuri pe piața neagră erau țigările, devizele hârtie și aurul. Cauzele erau, în principal, două: pe de-o parte, controlul vamal foarte slab organizat, iar pe de altă parte, posibilitatea ca orice persoană, cu sau fără autorizație, să poată pătrunde în port. Cei care intrau în port erau „recunoscuți ca îmbogățiți din actualul război și care, dacă ar fi întrebați, nu ar putea niciodată să justifice sursele de existență“. Materialul a prezentat și un caz concret, Ianiș Hartularis, care în anul 1941 era băiat de birou, cu un salariu de 3.000 lei pe lună, iar la data respectivă (1943) deținea patru remorchere, evaluate la 50 milioane de lei. Peste o săptămână, la 21 aprilie 1943, o notă informativă a prezentat ultimele cazuri de contrabandă descoperite pe Dunăre. La 16 aprilie 1943, Ionuț Matei, ambarcat pe șlepu C.N.R. nr. 1.292, care venea de la Kerci, a adus trei geamantane și doi saci cu lenjerie intimă de damă, haine, blănuri, încălțăminte, pături, stofe și pânzeturi, iar a doua zi, 17 aprilie 1943, un soldat german și un marinăr român de pe vasul „Danubiu“ au fost surprinși în timp ce negociau vânzarea unui geamantan ca-

re conținea 10 kg sârmă de aramă.

Administrația Publică Comercială a Navigației Fluviale Române a trimis, la 18 mai 1943, un material analitic către Președinția Consiliului de Miniștri și S.S.I despre un caz mai puțin obișnuit. În ziua de 19 martie 1943, timonierii Ion Palade, Gheorghe Budulan, Mihai Cazacu, împreună cu marinărul Teodor Manafu au vândut motorină din depozitul tancului petrolier nr. 401 unei șalupe bulgărești, în portul Giurgiu, pentru care au primit, în total, 6.000 lei și 6.000 leva. Prinși asupra faptului, cei patru au fost anchetați de căpitanul de port Jurist, care le-a cerut (și primit) 40.000 lei „pentru a dirija cercetările“, astfel încât să fie declarați nevinovați.

Inotă din 28 mai 1943 a evidențiat un furt petrecut cu patru zile mai devreme, în timpul unei alarme aeriene, când a fost sustras cablul telefonic al apărării antiaeriene germane din portul Giurgiu. Hoțul nu a putut fi prins, deoarece s-a refugiat în crângul din apropierea portului, dar în urma cercetărilor, Serviciul de Siguranță al Poliției Giurgiu l-a arestat pe Albin Mohr, mecanic-electrician, la care s-au găsit 75 m din cablul furat. „Întrucât numitul s-a spânzurat în arest“, după cum precizează nota, nu s-au putut obține alte informații care să ateste dacă au mai existat complici.

În ultima zi a lunii mai 1943 un alt caz de contrabandă a fost prezentat de Secția a V-a Contrasabotaj. Un transport de ulei cu des-

tinația Suedia a fost deturnat spre Bulgaria, de unde a ajuns în Turcia. Constantin Fălcoianu, în asociație cu Traian Pop (refugiat din Ardeal), conducătorii firmei „Chimifer“ din București, au trimis către Suedia 134 t ulei mineral de la rafinăria „Steaua Română“ și 50 t ulei cilindru de la rafinăria „Concordia“, îmbuteliate în butoaie de fier, obținute de la Misiunea Militară Germană din România. Marfa a fost încărcată pe șlepu „Măcin“ în portul Giurgiu, dar în noaptea de 20/21 mai 1943, vasul a fost mutat în portul bulgăresc Șiștov, unde butoaiele au fost descărcate și pregătite a fi trimise în Turcia. Organele de contrainformații românești care au descoperit afacerea au alertat Misiunea Militară Germană și autoritățile bulgare, marfa a fost confiscată, încărcată pe un șlep german și trimisă spre Bratislava. Până la descoperirea și anihilarea acelei rețele, au fost trimise în Turcia, via Bulgaria, peste 2.000 t uleiuri minerale.

Furtul a 1.400 m de cablu electric din incinta șantierului Naval Constanța, suspect fiind funcționarul Dușu Drăgan, a condus, în urma anchetei, la o concluzie extrem de dură a Regiunii a V-a Contrasabotaj, comunicată, la 10 iunie 1943, Secției a V-a. Pe de-o parte, referatul aprecia că „hoții și contrabandele se țin lanț, chiar în incinta portului Constanța“, iar pe de altă parte, grănicerii, marinarii, gardienii de noapte și agenții de pază erau acuzați că „sunt acei care fură și dau concursul hoților“. ■

*Felix Guse,
în centrul
imaginii*

CER O AMÂNARE DE O SĂPTĂMÂNĂ, PRIMESC CINCI MINUTE

Noul scenariu i-a forțat pe otomani în noaptea de 17 ianuarie 1916 să înceapă o retragere în grabă spre Erzurum, distrugând depozitele lor. Forțele lor principale, din Corpul 11 Armată, au abandonat fără luptă poziția puternic fortificată de la Köprüköy. În urma bătăliei de la Köprüköy pierderile otomane au fost de 5.000 prizonieri și peste 10.000 morți și răniți. Istoricul scoțian John Buchan menționa: „Până la 26 ianuarie, odată cu începerea atacului final, succesul rusesc a fost rapid și complet. Întregul front otoman a fost împins înapoi cu 25 km și cantități mari de provizii și tunuri au fost capturate de ruși. Două divizii otomane, în sud, și una în nord fuseseră izolate de armata principală. Viteza înaintării rusești, în special în centru, a lăsat multe detașamente otomane izolate pe crestele montane, iar acestea nu aveau altă alternativă decât să-și croiască drum spre coastă sau în Kurdistan ori să se predea.”

După acest succes, trupele ruse caucaziene au fost trimise imediat să atace cetatea Erzurum. „Obiectivul lui Iudenici era să se

miște atât de repede, încât inamicul să nu aibă timp să se adune sau să improvizeze noi poziții defensive.” În zona cetății Erzurum „întreaga poziție fortificată avea o lungime de până la 40 km. Cel mai slab punct al fortificațiilor a fost decalajul de zece km dintre forturile Tafta și Çoban-Dede; în fața acestei secțiuni se afla creasta accidentată Kargabazar, neocupată de turci. În total, pentru asalt, rușii au pregătit 78 de batalioane de infanterie, 12 drujini – unitățile de miliție, *opolchina*, încadrate în armata rusă din Caucaz –, 180 de tunuri (dintre care 12 arme de asediu aduse din cetatea Kars), 54 și jumătate sotnii, patru companii de săpători”.

Apărarea liniei întinse de fortificații a cetății Erzurum, înarmată cu 300 de tunuri învechite, a necesitat o garnizoană mare. Comandamentul otoman credea că forțele în retragere ale Corpurilor 9, 10 și 11 ale Armatei 3 erau suficiente pentru a apăra

Erzurum. Dotată cu un număr mare de tunuri Krupp, cetatea Erzurum era socotită, în acea vreme, a doua cea mai fortificată cetate din Imperiul Otoman, după cetatea Edirne (Adrianopol).

Comandantul Armatei 3 otomane, Mahmut Kâmil Pașa, s-a întors, într-un final, de la Istanbul, la 29 ianuarie 1916. El a observat că Erzurumul era sub amenințare directă, astfel că și-a dispus trupele în poziții defensive cât mai avantajoase. „Prima jumătate a lunii februarie 1916 a fost folosită de ruși în vederea pregătirii atacului asupra Erzurumului. Încercându-se în zăpadă, cărând tunurile pe mâini în zone complet inaccesibile, trupele armatei caucaziene au ocupat poziția de plecare la atac. Atacul a fost în cele din urmă programat pentru ora 20.00, în data de 11 februarie 1916. Când comandanții superiori adunați la sediul armatei au aflat că asaltul era deja programat pentru data de 11, au fost uimiți și au început să ceară o întârziere de cel puțin o săptămână. Generalul Iudenici, după ce i-a ascultat, a spus calm: «Cereți o întârziere – minunat! Sunt de acord cu argumentele dvs. și vă dau o amânare: în loc de ora 20.00, atacul va începe la ora 20 și cinci minute», amintește Korsun.

Atacul programat la 11 februarie 1916, pentru cucerirea Erzurumului, este declanșat de un batalion sub comanda colonelului

*Primii
care au intrat
în orașul cucerit
au fost cazacii*

simplu. Iudenici și-a propus să treacă printr-un sector neapărat al liniilor otomane, considerat imposibil de trecut, din cauza dificultății naturale a terenului și a iernii feroce. Sectorul ales a fost creasta Kargabazar [Azerbaidjanul de astăzi – *n.a.*], iar trupele selectate au fost din nou Divizia 4 de Pușcași caucazieni a lui Vorobiev. Succesul lui Vorobiev nu substituia lovitura decisivă, ci doar ar ușura sarcina trupelor care efectuează atacul principal; acest lucru urma să fie realizat de trupele Corpului 2 Armată din Turkestan ale generalului M. Prjevalski, după cum menționează William David Allen și Paul Muratoff, într-o cercetare despre războaiele din Caucaz, publicată în 2010.

În acest timp, comandantul Armatei 3 otomane, Mahmud Kâmil Pașa, a fost chemat la Istanbul. Șeful său de stat major, germanul Felix Guse, era în Germania, unde se refăcea după ce se îmbolnăvisese de tifos. Nimeni din conducerea armatei otomane nu bănuia că rușii vor porni un atac chiar în perioada de după sărbătorile de iarnă. „În pregătirea operațiunii, trupele ruse au fost regrupate, soldaților li s-au furnizat haine călduroase și de camuflaj, încălțăminte de iarnă și ochelari speciali pentru a-și proteja ochii de strălucirea orbitoare a zăpezii din munți, în zilele însorite. Pentru încălzire, fiecare soldat trebuia să ia cu el doi bușteni de lemn de foc. Au fost luate măsuri profilactice pentru a proteja trupele de degerături”, menționează N.G. Korsun.

În ianuarie 1916, în componența Armatei 3 otomane erau 126.000 de combatanți, dintre care doar 50.539 erau infanteriști. Ei erau dotați cu 74.057 de puști, 77 de mitraliere și 180 de

Generalul Nikolai Iudenici

piese de artilerie. Se confruntau cu o armată rusească de aproape 200.000 de soldați, care aveau 380 de piese de artilerie.

Între 10 și 20 ianuarie 1916 au trecut la atac Corpurile 2 Armată Turkestan și Corpul 1 Armată caucazian, care formau „grupul de șoc” al forțelor rusești. Primul corp de armată caucazian a avansat în două coloane. Cea principală, a generalului Vorobiev (12 batalioane, 13 sotnii – veche unitate de cavalerie căzăcească compusă din 100 de soldați – și 50 de tunuri), concentrată în zona Khoshab – Sanamer, a dat lovitura principală în direcția Maslagat, Köprüköy, având ca obiectiv eliminarea otomanilor de pe versanții sudici ai masivului Çakir Baba.

În dreapta, coloana lui Vorobiev era susținută de cea a generalului Voloșin-Petricenko (12 batalioane, o sotnie, 18 tunuri), care, deplasându-se de-a lungul

crestei Çakir Baba, trebuia să-i captureze vârful. Otomanii au considerat persistența atacurilor rusești în valea Passin o dovadă că lovitura principală a fost dată acolo și au concentrat toate rezervele lor disponibile pentru a o împiedica. După ce a conluzionat că rezervele adversarului au fost mutate într-un sector secundar, comandamentul rus a întărit din rezerva armatei coloana lui Vorobiev (cu opt batalioane) și Corpul 1 Armată caucazian (cu patru batalioane).

În noaptea de 14 ianuarie 1916, coloana lui Vorobiev și Corpul 1 Armată caucazian au lansat o ofensivă decisivă în direcțiile Olti (Oltu) și Erzurum. Lovitura a fost dură pentru otomani. „La 16 ianuarie 1916 rușii ajunseseră la Köprüköy, un oraș care permitea trecerea peste Arax [Aras în limba turcă – *n.a.*]. Aici timp de două zile a avut loc o luptă acerbă. Dar în seara zilei de 18 ianuarie, într-o puternică furtună de zăpadă, un batalion rus a forțat podul și, în întunericul nopții, orașul a fost luat, iar cele trei divizii turcești care l-au apărat au fost respinse de-a lungul drumului spre Erzurum”, scrie tot N.G. Korsun.

Mahmud Kâmil Pașa

Marele Duce Nikolai Nikolaevici

Terek a intrat în Erzurum, urmat de elemente ale Regimentului 263 Infanterie și ale Regimentului 5 Pușcași caucazieni. Otomanii au fost alungați înapoi spre vest. În timpul asaltului cetății, au fost capturate nouă stindarde, 315 tunuri, stocuri mari de muniție și alimente, precum și peste 8.000 de prizonieri. Pierderile rusești pentru luarea Erzurumului: până la 950 uciși, 7.500 răniți și degerați.

Tot la 16 februarie, „în jurul orei 18.00, trupele coloanei Cikovani au cucerit forturile Palanteken, pline de cadavrele otomanilor uciși de artileria rusă. În aceste forturi au fost capturate 18 tunuri”, mențio-

nează același Korsun.

În total, din luna ianuarie și până la mijlocul lunii februarie 1916, rușii au pierdut aproximativ 17.000 soldați morți, răniți sau degerați, respectiv 10% din efective, în timp ce otomanii au pierdut peste 60% din totalul forțelor de pe frontul caucazian. Fără să se oprească, Iudenici a respins în interiorul Anatoliei inamicul frustrat și uimit. Urmărirea – într-un viscol rece și fără drumuri – a durat încă cinci zile și a fost suspendată abia la 22 februarie 1916. În timpul urmăririi inamicului au fost luați prizonieri alți 80 de ofițeri, 7.500 de soldați, iar 130 de tunuri au fost capturate.

La 17 februarie 1916, lângă Ilica (Aziziye), brigada cazacilor siberieni a capturat rămășițele Diviziei 34 otomane și 20 de tunuri. Pentru cucerirea cetății Erzurum, generalul Iudenici a fost distins cu Ordinul „Sfântul Gheorghe”, gradul al II-lea. La terminarea operațiunii, în mâinile rușilor au rămas 20.000 de prizonieri și până la 450 de tunuri. „Domnul Dumnezeu a acordat un ajutor atât de mare trupelor foarte curajoase ale armatei caucaziene, încât Erzurum a fost luat după un asalt de cinci zile fără de egal”, a raportat țarul marele duce

Nikolai Nikolaevici, viceregele Caucazului. Asaltul Erzurumului a uimit Rusia și țările aliate și a șocat Imperiul Otoman, după cum notează istoricii.

Vestea victoriei de la Erzurum a fost primită cu o mare bucurie de Înalțul Comandament Militar rus și în special de țarul Nicolae al II-lea. Viceregele Caucazului, Nikolai Nikolaevici, care inițial nici nu a vrut să-l lase pe generalul N. Iudenici să pornească atacul, era impresionat de succes. Nimeni din anturajul viceregelui nu crezuse în succes. „Victoria lui Iudenici a fost atât de neașteptată, încât Marele Duce Nikolai Nikolaevici, a cărui contribuție la sediul central fusese neprețuită, nu a avut timp să vină și să fie prezent la triumful final. A primit marea veste la Tiflis [Tbilisi], unde a fost aclamat cu entuziasm de oamenii din palat. Era o compensație pentru el după dezamăgitoare retragere [de pe frontul contra austro-ungaro-germanilor] din anul precedent”, concluzionează Francis W. Halsey, într-o istorie a Primului Război Mondial. Victoria contra otomanilor era totală, cea mai importantă victorie a armatei țariste de pe toate fronturile Primului Război Mondial. ■

ANTICĂ (Biverb: 7, 5)

Laurian BUTURE

Soluția rebusului **BRÂNCUȘI**, din nr. 8/2021

HOBITA – HEGEL – OPRESCU – SOLE
– T – AN – AUSTRIA – ARGAN – STEJAR
– RUI – II – ORAS – G – ANTIC – N – G – PA-
RIS – N – L – IH – ACADEMICIENI – RIDA
– AMAN – ET – ANA – CROITORU – NN –
GEIST – PT – GEROTA – ALHAN

Soluția jocului **LITERARĂ**, din nr. 8/2021

TACIT ÎN LATINEȘTE APARE PE PIAȚĂ
(T-ACI-T/ÎN-LAT-I-N-ESTE/A-PAR-E-
PE-P-IAȚĂ)

armean Pirumov (Pirumyan), care a atacat fortul Dalan-Göz. „După o luptă surdă, o companie rusă a escaladat zidul și a pătruns în fort. Restul trupelor au urmat-o. Au fost câteva ore de luptă la baionetă în interiorul fortului, dar în zorii zilei de 12 februarie, Dalan-Göz a intrat în mâinile rușilor. A fost un succes serios, cu costul a câtorva sute de soldați uciși și răniți. Un alt succes inițial a fost obținut de o parte a Regimentului 156 Infanterie rus «Elizavetpol», care a pus stăpânire pe înălțimea Küçük-toy, în direcția fortului Çoban-Dede», notează William David Allen și Paul Muratoff.

CEA MAI IMPORTANTĂ VICTORIE

La 14 februarie, rușii au capturat fortul Tafta (luând 1.500 de prizonieri și 20 de tunuri) și au deschis drumul spre câmpia Erzurum din nord. Divizia 4 Pușcași caucazieni, care a străpuns frontul turcilor la nord de fortul Çoban-Dede, a coborât, de asemenea, spre câmpia Erzurum. Realizând planul rușilor abia în a patra zi a asaltului, comandamentul otoman a început să transfere Divizia 34 Infanterie a Corpului 11 Armată înspre Deve-Boyun, pentru a elimina progresul frontului în sectorul de apărare din nord.

Retragerea otomanilor după cucerirea Erzurumului; ilustrație apărută în suplimentul ilustrat al Petit Journal

Cu toate acestea, rușii, bazându-se pe succesul lor, au înfrânt unitățile otomane, au luat cu asalt comunicațiile Armatei 3 otomane, care, după pierderile pricinuite de ruși, nu a rămas cu mai mult de 20.000 de oameni. „În dimineața zilei [de 15 februarie], recunoașterea aeriană rusă a raportat mișcări extraordinare pe străzile cetății Erzurum și o pregătire pentru retragerea spre vest. La ora 09.40, generalul Prjevalski, comandantul Corpului 2 Armată din Turkestan, a primit un semnal de la Iudenici. «Turcii se retrag din Deve-Boyun [...] Înaintează spre Erzurum și ocupă-l

dinspre nord».” Ceva mai târziu, brigada de cazaci siberieni a primit ordin să avanseze spre Ilica, pentru a tăia linia de retragere a otomanilor.

La rândul lor, otomanii pregăteau un contraatac. În stânga lor, Divizia 30 păstra în continuare trecătorile care duceau peste Dumlu-Dağ, către Hanşkvank. În apropiere de Kanber, unități ale Corpului 2 din Turkestan au fost contraatacate de unitățile Diviziei 32 otomane; Diviziile 31 și 34 din Corpul 11 Armată au menținut o rezistență îndârjită împotriva trupelor ruse care înaintau în zona localității Kösemehmet. Între timp, regimentele rusești din Derbent și Elizavetpol au atacat fortul Çoban-Dede, care a

fost curând abandonat de otomani după o rezistență serioasă. Până la amiază, toate forturile inclului exterior al cetății Erzurum au fost evacuate de otomani și ocupate de ruși.

La 16 februarie 1916, rușii au pătruns în Erzurum, părăsit în grabă de otomani. La 7 dimineața, un regiment de cazaci din

...și mai multe steaguri otomane

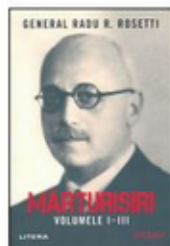
Soldații ruși se fotografiază după bătălie cu o parte dintre trofee capturate: un tun...

PENTRU BIBLIOTECA DUMNEAVOASTRĂ

● **CONTRIBUȚIA ARMA-
TEI ROMÂNIEI ȘI A ELITE-
LOR LA APĂRAREA ȘI RECU-
NOAȘTEREA INTERNAȚIO-
NALĂ A MARI UNIRI (1919 –
1920)** (coordonatori Dan Prisăcaru,
Petre Otu, Marius Iorgulescu)
*Editura Militară, București,
2020, 600 pp.*

● **GENERALUL RADU R.
ROSETTI. MĂRTURISIRI, VO-
LUMELE I – III** (îngrijire ediție,
studiu introductiv și note Maria
Georgescu)
*Editura Litera, București, 2020,
1021 pp.*

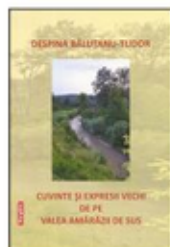
● **PANORAMA COMUNIS-
MULUI ÎN ROMÂNIA** (editor
Liliana Corobca)
*Editura Polirom, Iași, 2020,
1150 pp.*

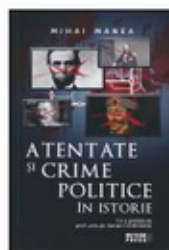
● **Sabin Drăgulin (coordona-
tor) – TRATATUL DE LA TRIA-
NON ȘI DESTINUL ROMÂNIEI
MARI**
*Editura MERIDIANE PUBLI-
SHING, Iași, 2021, 395 pp.*

● **Gabriel-George Pătrașcu –
ONORURI ȘI CEREMONIALE
MILITARE DESFĂȘURATE DE
ARMATA ROMÂNIEI ÎNTRE
ANII 1859 – 1947**
*Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2021,
346 pp.*

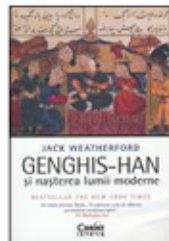
● **Despina Băluțanu-Tudor –
CUVINTE ȘI EXPRESII VECHE
DE PE VALEA AMĂRĂZII DE
SUS**
*Editura Vergiliu, București, 2020,
51 pp.*

● **Mihai Manea – ATENTATE
ȘI CRIME POLITICE ÎN IS-
TORIE** (cu o prefață de prof. univ.
dr. Adrian Cioroianu)
*Editura Meteor Press, București,
2021, 367 pp.*

● **Andrei Răzvan Voinea, Irina
Calotă – LOCUINȚE PENTRU
MUNCITORI ȘI FUNCȚIO-
NARI. CASA CONSTRUCȚIILOR
ȘI PARCELAREA VATRA
LUMINOASĂ (1930 – 1949)**
*Asociația Studio Zona, București,
2021, 247 pp.*

● **Jack Weatherford – GEN-
GHIS-HAN ȘI NAȘTEREA LU-
MII MODERNE** (traducere din
limba engleză de Alina Popescu;
prefață de Călin Felezeu)
*Editura Corint Istorie, București,
2021, 474 pp.*

● **DOCUMENT. BULETINUL
ARHIVELOR MILITARE**
Anul XXIV, nr. 2(92)/2021, 100 pp.

● **PERSPECTIVE** (Revista
Fundației Europene Titulescu)
Nr. 1, 2021, 285 pp.

● **RIM. REVIEW OF MILI-
TARY HISTORY**
Nr. 3-4 (179-180) / 2020, 94 pp.

ISTORIA PRIN JOC

GABRIELA GÎRMACEA

Activitățile ludice reprezintă o modalitate de învățare ușoară și distractivă, indiferent de context și de vârstă. Editura Didactica Publishing House le propune elevilor și profesorilor de istorie să descopere colecția *Civilizații*, o serie de șase jocuri de tip quiz care le formează reprezentări atractive ale vieții sociale, politice, mentale și culturale dintr-o societate, într-un mod mult mai atractiv decât o face manualul școlar. Au apărut trei jocuri despre civilizațiile precolumbiene (Incașii, Mayașii, Aztecii) și alte trei despre civilizațiile europene (Romanii, Dacii, Grecii).

Aceste jocuri conțin jetoane cu o sută de întrebări și răspunsuri și pot fi jucate în grup, la orele de istorie, în timpul activităților non-formale derulate în „Săptămâna altfel”, în ateliere de lucru la școlile de vară sau în tabere. Colecția permite verificarea cunoștințelor, dar și formarea unor deprinderi de învățare, dacă i se cere jucătorului să ordoneze sau să clasifice informația, dacă este pus să redacteze un text scurt sau un eseu structurat. Și este normal să se întâmple asta, deoarece jocul este un creator de ordine, până la urmă.

Quizurile au rolul de a fixa în memoria jucătorului o serie de repere și de noțiuni care să-l ajute să înțeleagă fenomenul istoric. Informațiile sunt concise și suscită interesul pentru o epocă. Jucătorul poate fi incitat să afle mai multe și să împărtășească

altora ceva din plăcerea învățării prin descoperire.

Jucate individual, de persoane cu vârste care au trecut de mult de perioada școlarității, quizurile îndeplinesc rolul de reamintire a unor cunoștințe sau a unei perioade istorice ori școlare. Ele sunt prevăzute cu o carioacă lavabilă și, la finalul jocului, fiecare jucător își poate face un clasament: câte răspunsuri bune a dat.

La nivel psihomotor, quizurile ajută la menținerea sănătății intelectuale, largesc orizontul de cunoaștere, identificând valori ale unei civilizații sau ale unor timpuri, exersând memoria, imaginația și formarea unor convingeri.

În vacanțe, constituie o oportunitate ca părinții să se apropie de copii, să discute și să descopere destinații de călătorie. ■

DOUĂ ARME EMBLEMATICE

(Urmare din p. 40)

Poate fi luat în considerare un ansamblu funerar, respectiv un mormânt izolat, eventual al unei căpetenii militare dacice căreia i-a fost dată pentru veșnicie arma proprie, „falxul dacic”, și o armă romană capturată în luptă sau dobândită în alt mod, ca recompensă sau dar din partea autorităților romane în cadrul unor demersuri diplomatice, obiceiul dăruirii de arme în astfel de ocazii fiind larg răspândit în toate epocile. În plus, este cunoscut faptul că încă din perioada războaielor civile romane, respectiv epoca lui Burebista și a urmașilor acestuia, armele

romane se răspândesc în rândul elitelor războinice dacice. Este însă demn de menționat că falxul de la Viscri este singurul descoperit până în prezent într-un presupus context funerar.

Pe de altă parte, la acribia cu care este descrisă descoperirea încă în secolul XIX, lipsa menționării unor resturi cinerare, de oase calcinate, ne face să căutăm și alte explicații. Și ce alte explicații poate găsi arheologia, decât eventuala apartenență a întregului complex la un ansamblu ritual, la o manifestare spirituală despre care încă nu avem informații, dar pe care cercetările viitoare sperăm să o elucideze? ■

TREI MUZEE MAI CIUDATE

FLORENTINA DOLGHIN

Într-o vreme a mesajelor pe WhatsApp, a emoticanelor ce înlocuiesc cuvintele, într-o vreme în care declarațiile de dragoste se fac pe telefon, formulele curtenitoare dispărând, ca și vechiul obicei de a lua o coală de hârtie și un stilou și a scrie o epistolă, când până și

divorțurile se înaintează pe e-mail, iar oamenii, dacă vor să se vadă, se urcă în avioane și în două ore se întâlnesc, în această vreme, în Italia, în regiunea Abruzzo, la răsărit de Roma, mai precis la Torrevicchia Teatina, în provincia Chieti, doi îndrăgostiți, Massimo Pamio și Giuseppina Verdoliva, au înființat un muzeu – nostalgic, ca orice muzeu, de altfel – unic în lume: al scrisorilor de dragoste.

O carte poștală de altădată, cu iubirea declarată „la vedere“

Este găzduit într-un palat de secol XVIII, al familiei nobiliare Valignani, și are deja zece ani de existență. An de an mii de turiști zăbovesc asupra celor 20.000 de scrisori expuse, din diverse epoci și provenind din cele patru colțuri ale lumii. Două săli sunt ocupate exclusiv cu miile de epistole, scrise în toate limbile planetei, pe care marcea de credincioși („strada“) le-a depus în jurul sicriului papei Ioan Paul al II-lea, în 2005. Și ele sunt o declarație de dragoste. Multe aparțin imigranților, italienilor plecați în Argentina în urmă cu 100 de ani, dar grosul o formează scrisorile propriu-zise de dragoste ale omului obișnuit, din vremea celor două războaie

Intrarea Muzeului scrisorilor de dragoste, de la Torrevicchia Teatina

RĂPCTURE

1

1255. Cavalerii teutoni și regele Boemiei Ottokar al II-lea din dinastia Přemysl (1253 – 1278), supranumit Regele de Aur, pun piatra de temelie a fortăreței Königsberg la locul de vărsare al râului Pregel în Marea Baltică. La Conferința de la Potsdam, din vara anului 1945, se decide ca Königsbergul și teritoriile care aparțin de ea (o treime din fosta Prusie Orientală) să revină U.R.S.S. La 4 iulie 1946, după moartea, la 3 iunie, a omului politic Mihail Kalinin și în memoria lui, Königsbergul este redenumit Kaliningrad. În ciuda protestelor arhitecților și istoricilor, la sfârșitul anilor 1960 ruinele fortăreței sunt dărâmate, orașul vechi nefiind reconstituit.

4

1725. La castelul Froidefontaine, lângă Moret-sur-Loing (nu departe de pădurea Fontainebleau), are loc prima întâlnire dintre regele Ludovic al XV-lea al Franței și viitoarea lui soție, Maria Leszczyńska, „o simplă domnișoară poloneză”, cum spun bârfele de la Curte, al cărei tată „n-a fost rege decât 24 de ore”. Maria are 22 de ani, iar Ludovic 15. Mariajul este o înțelegeră, „candidată”, aleasă dintre 100 de prințese europene bune de măritat, trebuind să-i dăruiască repede suveranului un moștenitor. Poloneza este o tânără catolică sănătoasă, cu forme pline, deloc o urâtenie sterilă, cum le place unor limbi veninoase să pretindă și care, la vederea ei, tac. A doua zi, pe 5, are loc căsătoria, pe care unii o consideră o adevărată mezelianță, dar la 23 de ani, după numai opt ani, Ludovic este tatăl a cinci copii, Maria dăruindu-i, de-a lungul anilor, zece.

8

1826. După șase ani de exil poetul Aleksandr Sergheevici Pușkin este primit de țarul Nicolae I, convins de contele von Benckendorff că „poetul era un fel de terchea-berchea, însă, îndrumându-i cu rost condeiul, va putea fi de folos”. Țănos din fire și cu o reputație amoroasă pătată, Pușkin răspunde ritos monarhului că „ar fi fost în rândurile rebelilor” dacă s-ar fi aflat la Petersburg în 14 decembrie 1825, ziua răscoalăi antimonarhice a decembriștilor. Dar tot el îi făgăduiește că se va schimba, ajungând, în timpul întrevederii, la o relație armonioasă cu țarul. În aceeași seară, la bal, Nicolae I se laudă curtenilor cu „Pușkin al meu”, pe care îl consideră „cel mai deștept om din Rusia”.

20

1870. Pe fondul Risorgimento-ului, al mișcării de unificare completă a Peninsulei Italice, Corpul IV armată italian, condus de generalul Raffaele Cadorna, pătrunde în această zi prin Porta Pia în Roma, sediul puterii temporare a Papei Pius al IX-lea, care este ajutat de Franța lui Ludovic Napoleon Bonaparte. Împăratul are trupe în Cetatea Eternă. Capitala regatului unificat, proclamat în 1861, era mutată de la Torino la Florența, dar liderii politici nu vedeau aceste mutări decât ca pe un marș de apropiere de Roma. „Problema romană” este încă deschisă pentru că Napoleon al III-lea se declară protector al Papei, șeful Statelor pontificale, Garibaldi nereușind nici el să cucerească militar Roma în 1867. Dar din iulie 1870 Franța este angajată în război cu Prusia, la 3 septembrie este învinsă la Sedan, așa că Roma este anexată de italieni și apoi declarată capitală oficială a Italiei unificate (1 iulie 1871). Pius al IX-lea refuză concilierea și se refugiază în Vatican, unde se consideră prizonier, în ciuda „legii garanțiilor”, prin care statul se angaja să-i respecte inviolabilitatea și libertatea și să separe Biserica de Stat.

22

480 î.H. Grecii scufundă în strâmtoarea Salamina, la sud-vest de Atena, peste 500 de nave ale perșilor – care au devastat Atena –, cu prețul pierderii a numai 40 ale lor. Temistocle, comandantul flotei grecești, trimite către perși un mesaj fals, aparent de la un spion, avertizându-i că flota greacă este pe cale să se retragă. Perșii cad în cursă și... pregătesc pentru regele lor, Xerxes, pe Muntele Aegaleus din apropiere, un tron, ca acesta să poată urmări panorama zdrobirii grecilor. Dar inamicii apar în golf în mare viteză și sparg linia persană. Xerxes, infuriat și umilit, se întoarce în Asia.

Cecilia Bembibre, englezoaica fascinată de mirosul cărților vechi

Waterloo, semnat de Jan Willem Pieneman (1779 – 1853), aflat la Rijksmuseum. Vizitatorul își poate desfăta concomitent două dintre cele cinci simțuri de bază, văzul și mirosul, plonjând, mai bine informat, în scena din pânza descrisă de pictorul olandez. Este un fel de scenografie ce ajută privirea să înțeleagă.

Echipa de cercetare olfactivă de la Rijksmuseum și-a propus să conserve și mirosuri din epoca noastră, operație dificilă, dar care merită efortul, dat fiind că, după o vreme, nu mai mult de câteva decenii, ele vor fi condamnate la uitare: mirosul frunzelor uscate arse toamna, al panglicii mașinii de scris, cu cerneala ei, al naftalinei, al primelor creme solare etc. Caro Verbeek a colaborat și cu o altă cercetătoare, Cecilia Bembibre, de la Institut for Sustainable Heritage al University College din Londra, preocupată de metoda prin care se pot archiva sistematic mirosurile, făcând apel la chimie, cromatografie, spectroscopie, pentru a identifica și separa fiecare compus chimic.

Bembibre recunoaște că este greu să-i convingi pe istorici sau pe sociologi

că mirosul este la fel de important ca oricare alt patrimoniu imaterial, ca dansul, de pildă, sau ritualurile religioase. O altă cercetătoare, franceză, de data aceasta, Marie Clapot, a elaborat mirosuri ce pot fi asociate unor obiecte și, în vizitele ghidate din muzee, ele însoțesc privitorul îmbibate în panglici. Clapot, inspirată de sculptura lui Pietro Bernini *Flora*, unde zeița ține în mână un bogat buchet de flori de primăvară, a creat un miros foarte plăcut, amestec de lemn de santal și paciuli.

În cadrul unui proiect intitulat „Două secole de duhoare“, Kate McLean, o altă cercetătoare de la Universitatea din Canterbury, a alcătuit o hartă a mirosurilor unui oraș industrial din nord-estul Angliei, Widnes, la

1860, bazându-se pe mărturiile locuitorilor și pe sursele scrise. Caro Verbeek, olandeza, a reconstituit mirosul din vestiarul echipei de fotbal a Olandei după victoria din 1988 la Campionatul European de Fotbal (ulei de cocos, transpirație, șampanie, deodorant, haine murdare, o marcă anume de gel de duș). Tot ea a sondat în istoria medicinii, studiind arhivele medicale, pentru a reproduce mirosul lui Wilhelm Taciturnul îmbălsămat, după asasinarea lui din 10 iulie 1584. „Este un parfum proaspăt, medicinal, agreabil, rezultat din 30 de ingrediente – mirt, maghiran, salvie, lavandă, rozmarin, iris, mosc etc.“

Și cum polderul riscă să dispară, mușcate mereu de apă, în 2005 doi artiști au creat un parfum al unei așezări anume, un sătuc din mijlocul unui polder, Mastenbroek, parfum pe care l-au intitulat chiar așa, „Esență de Mastenbroek“. Mulți olandezi plecați din țară își ostioiesc astfel dorul de casă.

Cercetătorii mirosurilor epocilor trecute sunt foarte conștienți că ei pot recrea numai parțial, aproximativ, mirosurile de odinioară. Chiar dacă am avea descrierea în detaliu a unui miros de veac XVIII și toate mijloacele la dispoziție pentru a-l reconstitui, fiecare dintre noi, oameni ai veacului XXI, l-am percepe diferit. Aceste mirosuri sunt, așadar, doar o interpretare a unor lumi trecute.

VRĂJITOARELE DANEZE

În sud-vestul Danemarcei, la Ribe, într-o casă veche de negoț, din

„Bătălia de la Waterloo“, de Jan Willem Pieneman, tablou aflat la Rijksmuseum

mondiale, din anii 1920 și 1930 și chiar din închisori, scrise de pușcăriași măcinați de gândul la cei de acasă.

Astăzi oamenii nu mai scriu scrisori de dragoste la mare distanță, ajung ei înaintea lor la destinație. Dar cu sute de ani în urmă își așterneau pe hârtie sentimentele, în fraze elegante, pline de fior, atent formulate, cu grijă pentru limbă. Muzeul tocmai aceea epocă vrea să o reînvie. Pentru că este pornit tot din dragoste. Massimo Pamio, un poet născut în 1958, circula în anii '90 într-un tren spre Pompei, alături de niște prieteni, ca turist, când a întâlnit-o pe Giuseppina (Pina, pentru cunoscuți), o roșcată a cărei frumusețe îi tăia răsuflarea, care s-a urcat la o stație de pe traseu. Cei doi au conversat mult despre artă și literatură, apoi și-au scris unul altuia cuvinte de iubire, în lungi epistole, pentru că locuiau în așezări departe una de cealaltă. S-au căsătorit, s-au stabilit în provincia Chieti și, în anul 2000, le-a venit ideea să inițieze un concurs internațional de scrisori de dragoste, ajuns acum la a 20-a ediție.

În muzeul lor, inaugurat în 2011 și condus de Massimo, sunt expuse și scrisori care au ca obiect dragostea în sens mai larg, de pildă, pentru un fiu dispărut sau pentru un obiect-fetiș. Cert este că la un moment dat, scrisorile i-au dat afară din apartamentul familial pe cei doi. Oamenii trimiteau fel și fel de epistole în cadrul concursurilor anuale, mai ales femeile, între 25 și 60 de ani. Ele scriu cel mai mult, este observația familiei Pamio. Dar mutarea într-un palat le-a salvat comoara, aflată la dispoziția marelui public, iată, deja de un deceniu.

*Cercetătoarea olandeză
Caro Verbeek
caută mirosul
lui Wilhelm Taciturnul în bălămat*

MIROSURI UITATE

Dacă acest muzeu unic al scrisorilor de dragoste are vechime, un altul abia prinde rădăcini. Presa l-a anunțat la începutul acestui an, în plină pandemie: un muzeu al mirosurilor. Mirosul unor bătălii, de la Waterloo din 1815, de pildă, adică asociat unor evenimente istorice; mirosul unor orașe, Londra Evului

*Instalațiile cu vaporizatoare
ce aduc în actualitate
lumi și evenimente
petrecute demult*

Mediu sau New Yorkul anilor 1930; mirosul unor câmpuri de luptă, al cărților vechi, al sertarelor bunicii, al unui personaj istoric, al polderelor olandeze etc. Sunt mirosuri care pot declanșa spontan o cascadă de amintiri, care te transpun instantaneu în alt spațiu și timp, care aparțin patrimoniului olfactiv al umanității, în mod greșit ignorat. „Războaiele emană mirosuri – afirmă Caro Verbeek, doctor în istoria artei, inițiatora muzeului. În scrisori soldații vorbesc mai puțin despre rănilor, cât despre oroarea zgomotelor și a mirosurilor. Ceea ce ne poate permite să le cunoaștem.“

Pornind de la un proiect intitulat „Pe urmele mirosurilor uitate“, autorii acestui muzeu, cercetători la Rijksmuseum din Amsterdam, și-au imaginat, din lecturi, mirosul retragerii lui Napoleon la Waterloo. Au combinat, pentru a-l obține, ingrediente selecționate atent: transpirația, provocată de angoasa momentului – de frică, ea miroase altfel decât sudoarea obișnuită –, mirosul coamelor și cozilor cailor încinși, al ierbiilor ude (plouase în seara precedentă), al pământului reavăn după aversă, al sulfului de la praful de pușcă, combinate cu apă de colonie de rozmarin, bergamotă și portocală amară. Napoleon iubea parfumul. Pulveriza litri zi de zi și chiar purta în cizmă o sticlăuță.

Cercetătoarea olandeză Caro Verbeek a „prins“ aceste mirosuri în niște benzițe de hârtie, asemănătoare fâșiilor-cșantion, testerelor, pe care le mirosim noi înainte de a cumpăra parfumul preferat, sau în mici vaporizatoare strânse șirag și le-a plasat în fața tabloului bătăliei de la

PĂRINTELE MIHAIL AVRAMESCU ȘI RUGUL APRINS

MARIUS VASILEANU

Tot în rândul marginalilor Rugului Aprins se numără și părintele Mihail Avramescu, figură cu totul pitorească și, uneori, excentrică a interbelicului românesc.

Evreu convertit la ortodoxie, Marc Avramescu, născut în 1909, devine Mihail Avramescu prin botezul creștin, petrecut în 1936. Dar avaturile vieții acestui personaj destul de cunoscut în mediile culturale și în cele de căutare spirituală și pseudo-spirituală sunt mult mai ample.

Interesat încă din adolescență de varii experiențe de natură parapsihologică, M. Avramescu bate la ușa spiritismului, a ocultismului, a ezoterismului. Ilustrarea literară a acestor căutări se concretizează în aderența sa (firească) la avangardă. Puțini critici literari știu însă: bună parte dintre avangardiștii români erau căutători, pe alocuri serioși, ai tainelor cabalistice, așa cum demonstrează marile specialiste Moshe Idel, iar Marc Avramescu se numără printre aceștia. Manifestările sale publice însă sunt foarte „pestrițe” în prima tinerețe: practică spiritismul și astrologia, are rubrică de deciptare a personalității cititorilor în funcție de felul în care scriu (numită pe-atunci „caracterologie”), își exersează capacitățile – pare-se, reale – hipnotice, este interesat practic de alte manifestări ale domeniului numit astăzi parapsihologie. Toate acestea atrag și oarece ironii din partea contemporanilor.

FIGURĂ NONCONFORMISTĂ

La un moment dat, Marc Avramescu face un pas înainte și descoperă opera lui René Guénon, scriitor chestionabil, la rândul său, dacă nu este citit *cum grano salis*, dar care lămurește cu inteli-

gență diferențele fundamentale dintre ocultism și căile spirituale reale.

Dar marea schimbare din viața lui Marc Avramescu vine prin convertirea la creștinism. Soția sa, de aceeași credință mozaică, se convertise deja, astfel încât toți cei cinci copii ai acestora se vor naște ortodocși. După ce absolvise în anul 1934 Facultatea de Litere și Filosofie (Universitatea București) urmează – cu o întrerupere cauzată de Al Doilea Război Mondial – cursurile Facultății de Teologie Ortodoxă (București) și își ia licența în anul 1949 cu o teză intitulată *Quabbalah. Gnoza tradițională a Legii Vechi*. Cu ajutorul Patriarhului Justinian, Mihail Avramescu devine preot în anul 1951 și slujește în mai multe biserici, iar pentru o perioadă mai lungă (1952 – 1956) la biserica Schitul Maicilor. De menționat legătura dintre Mănăstirea Antim și biserica Schitul Maicilor (aceasta, într-o anumită perioadă, depindea de An-

Flăcările le mistuiesc pe aceste vrăjitoare

1583, Quedens Gaard, un alt muzeu a fost inaugurat la vreme de pandemie, la 30 iunie 2020. Este deschis zilnic în lunile iulie și august, este consacrat vânătorii de vrăjitoare, a cărei scenă a fost Europa veacurilor XVI și XVII și este primul de acest fel din Danemarca. Directoarea lui, Lulu Anne Hansen, doctor în istorie, a fost ajutată de alte două cercetătoare, și ele istorici. „Îndecobște, dacă vrei să fii cineva, să te impui în domeniul tău, afirmă Lulu Hansen, trebuie să faci istorie politică, economică sau socială. Procesul vrăjitoarelor este considerat un subiect marginal, nu suficient de serios sau de prea mare prestigiu. Dar, de prin 1990, lucrurile au început să se schimbe. Plus că a existat un fel de frică de a aborda subiectul, superstițiile, magia, asociate cercetării, făcându-i pe mulți să se abțină.”

„Nu suficient de serios”? Fenomenul a provocat moartea, de mână călăului, a 40.000 de persoane în Europa, într-un interval de 200 de ani, din 1500 până în 1700. Ca să nu mai spunem că unele estimări ajung chiar la 200.000 de victime. „Frica este

firul roșu al expoziției și ea rămâne până în zilele noastre; chiar dacă procesele vrăjitoarelor s-au derulat în perioada medievală, când populația era în majoritatea ei superstițioasă și irațională, iar noi am evoluat de atunci. Asemenea procese au avut loc și în Renaștere, mai multe chiar decât în Evul Mediu târziu. Teama e teamă. Nu pare a avea legătură cu evoluția omenirii. E suficient să ne uităm la

noi, la reacțiile provocate de Covid-19, la atacurile discriminatorii din lumea întreagă împotriva oamenilor de origine asiatică, care nu au nimic rațional, științific. Este același tip de comportament, sunt aceleași mecanisme psihologice care au condus la procesele vrăjitoarelor”, spune Maria Osterby Elleby, cercetătoare a muzeului.

Marea teamă a survenit însă după ce, în 1617, Christian al IV-lea, rege al Danemarcei și al Norvegiei, un rege cu o domnie de 59 de ani, a publicat un regulament care interzicea vrăjitorilor și vrăjitoarelor practica magiei cotidiene, altfel curentă și inofensivă. Tot el a ordonat persecuția vrăjitoarelor, cel care nu ar fi făcut-o fiind considerat complice, condamnat la amenzi și surghiunit.

Muzeul prezintă multe amulete, utilizate pe scară largă, pentru că erau în tradiția superstițioasă a locului, însuși Christian al IV-lea purtând una asupra-i, în mare secret (este expusă o copie a ei), multe talismane, care protejau casa de duhurile rele.

Muzeografele daneze de-

clară că sunt preocupate să afle cum a fost posibil ca simplul cult al magiei, al superstiției, practicate atât de curent altădată (în fond, spun ele, și azi batem în lemn ca să alungăm ceva neplăcut ce ni s-ar putea întâmpla, ne facem cruce ca să avem noroc, ne punem o dorință când vedem o stea căzătoare sau când aruncăm o monedă într-o fântână), să ducă la moartea a mii de oameni. Răspunsul lor, cel puțin pentru trecutul Danemarcei, cu precădere în veacul al XVII-lea, este că magia a fost asociată cu prezența Diavolului. Orice magie și superstiție veneau de la Diavol, credeau protestanții, iar Christian al IV-lea era adeptul protestantismului. El simțea ca o datorie de monarh, ca o responsabilitate de protestant să denunțe vrăjitoria și să le ardă pe rug pe vrăjitoare.

O sală întreagă a expoziției este consacrată celei mai cunoscute vrăjitoare a vremii, Maren Splids (1600 – 1641), care a sfârșit pradă flăcărilor, la porunca regelui, după câteva zile de tortură în donjonul castelului, tortură altfel interzisă în Danemarca. Maren a fost o vrăjitoare atipică. Aparținea clasei sociale înalte, era căsătorită și bună creștină, mergea adesea la Biserică, respecta regulile de conviețuire socială, în total contrast cu vrăjitoarele obișnuite, de obicei femei în vârstă, singure, nevoiașce, marginalizate. Moartea ei pe rug a inoculat cu atât mai multă teamă. Cine nu putea fi învinuit de vrăjitorie, dacă până și Maren a fost?

Trei muzee mai ciudate, unice – inspirate mai puțin de istorie, dar venind în ajutorul ei –, care ne completează antropologic tabloul unor timpuri apuse. ■

Schema traslării Bisericii Schitul Maicilor

(vezi prefața la volumul lui Mihail Avramescu, *Monolog nocturn. Despre Suverana Slobozenie a Singurătății*, Editura Paideia, București, 2001): „Biografia lui avea toate însemnele unei aventuri abrupte, plină de provocări destrăbătoare, de răsturnări spectaculoase de destin. Asumase, pe rând, și stadiile boreale ale gnozei și mărele calde ale vieții. Dar pe vremea când l-am cunoscut, totul se absorbea într-o actualitate echilibrată, fără riduri expresioniste, fără toxine reziduale. Experiențele trecute păreau cu adevărat trecute, digerate inteligent, printr-o virilă «mastică» spirituală. Omul era atât de armonios prezent, încât se putea dispensa de biografie... Sub grafica vag ironică a chipului său nu mai era loc pentru tenebre.”

ERA NEÎNTRECUT ÎN VORBIRE

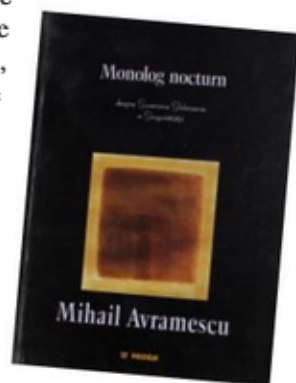
Am cunoscut la răndu-mi câțiva discipoli și apropiați ai părintelui Mihail Avramescu, inclusiv rude, pe care i-am iscodit despre acest personaj atât de atractiv al culturii și spiritualității noastre.

*Preot la Jimbolia,
alături de a doua soție*

Între aceștia, probabil cel mai fidel portret este realizat de doctorul Mihail Constantineanu, care fusese unul dintre studenții Rugului Aprins, prin anii '50. Acesta mărturisește că părintele M. Avramescu, aflat în căutarea unei forme de inițiere spirituală (avusese chiar o tentativă de dialog epistolar direct cu R. Guénon), descoperă isihasmul. Și, ulterior, prin Rugul Aprins, rămâne definitiv ancorat în creștinismul ortodox.

Iată un fragment din cele mărturisite mic cândva de doctorul M. Constantineanu (vezi revista *Adevărul literar și artistic*, nr. 824, 24 iunie 2006): „La început scriitor avangardist demolator de conformisme și convenții burgheze raționale, căruia îi plăcea să se joace cu cuvintele. Cum știti, în ultimii ani, fiica lui, Mariana Macri, s-a străduit să-i publice câteva dintre încercările acestea literare. Mai mult decât atât, Mihail (Marc/Marcel pe vremea aceea) Avramescu se bucura de o reputație oarecum stranie, căci poseda anumite puteri cum le zicem noi astăzi supra sau paranormale (clarvăzător, ghicitor, se spunea că e și astrolog) care-i dăduseră un fel de celebritate în cerul lui de cunoscuți din tinerețe. Dar pe urmă, după ce devenise preot creștin

*Monolog nocturn,
una dintre cărțile
părintelui Mihail Avramescu*

ortodox, nu-i mai plăcea deloc să vorbească despre aceste lucruri, le întorsese spatele, nu mai voia să și le amintească. În preoția românească el a fost poate singurul care a reușit să îmbine, să împace, creștinismul cu ideile expuse de Guénon. Mi-aduc aminte că ne-a și întrebat într-un rând: «vedeți aici vreo împiedicare?» (exact expresia lui). De altfel și în prezent un om de talia lui Florin Mihăescu împacă foarte bine aceste elemente și a publicat o carte în acest sens. Mihail Avramescu reușise să armonizeze elementele de care vorbesc într-o viziune de mare înălțime și cuprindere. Cred că a fost omul cel mai inteligent pe care l-am cunoscut în viața mea – și am cunoscut nu puțini, căci am căutat mereu să cunosc asemenea oameni [...] Locuia la Mariana Macri. Mă duceam la el cam în fiecare lună și stăteam mult de vorbă împreună, era

tim, adică era filie). Pe locul său inițial, Schitul Maicilor se afla situat în cartierul Uranus, relativ aproape de Mănăstirea Antim, pe dealul pe care este amplasat acum Palatul Parlamentului, fapt pentru care, în anul 1982, biserica a fost translată pe șine, aproximativ 245 m, astăzi aflându-se la baza acestui deal, și mai aproape de mănăstire.

Ei bine, în această perioadă în care a slujit la Schitul Maicilor pare să fi fost rolul cel mai important al părintelui Mihail Avramescu în relația cu Rugul Aprins. Nu sunt cunoscute prea multe mărturii privitoare la participarea directă a lui Mihail Avramescu la conferințele Rugului Aprins din anii '40, chiar dacă el este cel care îl aduce pe Andrei Scrima (*Magazin istoric*, nr. 4/2018) acolo. Probabil, participarea sa la Antim a fost mai degrabă sporadică. Cu toate acestea există mărturii că l-ar fi cunoscut și pe părintele Ioan cel Străin (Ivan Kulighin; *Magazin istoric*, nr. 9/2018), că ar fi primit la rândul său binecuvântarea practicii isihaste. În anii în care a slujit la Schitul Maicilor au continuat, practic, într-o formă discretă, întâlnirile Rugului Aprins, fapt subliniat de mai mulți participanți, inclusiv Nicolae Steinhardt, care încă nu se convertise, dar care mărturisește că, uneori, la Schitul Maicilor, aveau loc întâlniri remarcabile – precum cea la care a participat și părintele Cleopa Ilie, aflat în trecere prin București.

Figură nonconformistă, părintele M. Avramescu intră apoi într-o eclipsă de natură conjugală și, cum mărturisește într-un document autobiografic, intervine divorțul înaintat de soție (1959). Peste un an se recăsătorește și părăsește Capitala, fiind primit într-un final ca preot într-o parohie în Jimbolia (Timiș), în anul 1962, unde va sta până la pensie (1976). După decesul celei de-a doua soții, revine

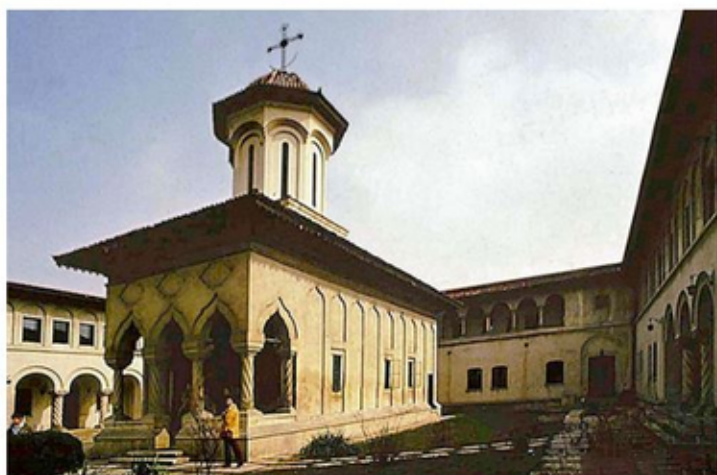
În tinerețe

apăsător de profesorul Alexandru Mironescu (*Magazin istoric*, nr. 1/2018), dar și de alți membri marcanti ai Rugului Aprins. Din păcate, aceasta a plecat din această lume înainte de vreme. Dar dacă ar fi să realizăm un capitol dedicat urmașilor Rugului Aprins, Floriana Avramescu ar deține negreșit un loc central.

Căutările, derivate, încercările lui Marc/Mihail Avramescu nu mai sunt decât tușe pe portretul său de maturitate (spirituală). Astfel încât oamenii care l-au căutat – căci a avut o seamă de discipoli și admiratori – vorbesc în continuare despre o figură pitorească, dar plină de duh, despre un umor subtil conjugat cu o inteligență spirituală electrizantă. Iată de pildă, câteva cuvinte scrise de Andrei Pleșu, care l-a cunoscut pe părintele M. Avramescu, fiind coleg de liceu cu fiica acestuia, Floriana

în București, unde trăiește într-o totală discreție în apartamentul unca dintre fiicele sale, artist plastic, Mariana Macri. Părintele Mihail Avramescu pleacă din această lume în anul 1984.

Fapt deosebit, cel puțin două dintre fiicele părintelui Mihail Avramescu rămân foarte aproape de duhul Rugului Aprins: Mariana Macri, care avea să-l îngrijească în ultimii ani ai vieții pe părintele Sofian Boghiu (*Magazin istoric*, nr. 1/2019), și mai cu seamă Floriana Avramescu, personalitate de o sensibilitate aparte, ale cărei deschideri de ordin spiritual sunt subliniate

Schitul Maicilor,
probabil în anii '50
(foto Sorin Vasilescu)

„Onorați colegi din redacția revistei *Magazin istoric* – ne scrie doamna dr. **Zamfira Mihail**, cercetător la Institutul de Studii Sud-Est Europene –, în numărul 4 din luna aprilie 2021, la pagina 80, în fotografia de lângă bustul lui Nicolae Iorga din fața Institutului de Istorie „N. Iorga”, alături de istoricii Paul Cernovodeanu, Florin Constantiniu și Alexandru Duțu, este și doamna Anne-Marie Cassoly, profesor la Universitatea din Strasbourg, care a cercetat probleme ale istoriei românilor și s-a documentat în bibliotecile din România. Vă trimit această completare pentru a omagia un istoric, Anne-Marie Cassoly, buna prietenă a românilor.”

Mulțumim doamnei dr. Mihail și ne bucurăm să republicăm respectiva fotografie.

ÎNTOARCEREA UNUI CLOPOT MEDIEVAL

În timpul celui de Al Doilea Război Mondial, naziștii au topit peste 80.000 de clopote de biserică, mai ales din teritoriile ocupate, pentru a fabrica arme și muniții. La finalul conflictului, guvernele aliate au înapoiat multe dintre aceste obiecte găsite, cu excepția celor originare din cealaltă parte a Cortinei de Fier. Autoritățile britanice au păstrat 1.300 de clopote, multe poloneze, la Hamburg, pe care apoi le-au împrumutat diverselor parohii din Germania de Vest.

Credincioșii unei parohii din sudul Poloniei

au căutat vreme de doi ani clopotul bisericii lor din Slawiecice, Sf. Caterina. Acesta fusese turnat în 1555 și cântărește 400 kg. Pastorul bisericii a descoperit în cele din urmă clopotul în localitatea Münster din Germania, într-un depozit al tribunalului catolic din oraș. Acolo zăcea de zeci de ani, alături de alte două exemplare. Clopotul este în prezent „împrumutat în regim permanent” parohiei sale din Polonia, întrucât, din punct de vedere legal, aparține Guvernului Germaniei.

În ultimii ani de viață

o mare plăcere să-l ascult, căci în vorbire mai ales îl admiram. N-am pomenit la nimeni o înșiruire atât de firească a cuvintelor celor mai adecvate, mai exacte și bine găsite. Și o desfășurare verbală fără nicio ezitare, poticnire sau revenire, desfășurare pe care o socoteam expresia excelenței inteligenței lui. Își păstrase și o curiozitate, dacă e bun cuvântul, fiindcă de fapt nu era doar o curiozitate, un dor de a citi, studia și a cunoaște, care nu l-a părăsit până la sfârșitul vieții lui. Odată i-am spus că am primit în dar de la Virgil Cândea cartea lui Ibn Arabi *La sagesse des prophètes*. Dar că n-o pot citi. Cum așa, s-a mirat? Pentru că n-o

înțeleg! Dați-o-ncoace, mi-a spus cu un zâmbet de poftă amuzată. A continuat de fapt să scrie și după preoțire, și chiar în aceeași manieră modernist-avangardistă «năzdrăvană» din tinerețe, deși acum cu alte înțelesuri subiacente [...] În vorbire mai ales era neîntrecut! Cum spuneam, ținea predici excelente la biserica Schitul Maicilor prin anii '50, biserică la care am fost și eu adeseori, predici care s-au pierdut (căci nu le scria, ci improviza), pe vremea aceea lumea obișnuită nedispunând de tehnologia actuală pentru a le înregistra și conserva. E o regretabilă pierdere, întrucât erau predici de mare înălțime de gândire, altfel destul de scurte, nedepășind cam un sfert de oră. E și asta o ironie a sorții că s-au păstrat jocurile lui literare de tinerețe și nu predicile părintelui... Pe când era la Jimbolia mi-a spus într-un rând: întrebați-mă lucruri grele din teologie, nedumeriri pe care le aveți. I-am scris în sensul propus și mi-a răspuns la întrebări în două scrisori lungi.

Singurul exeget care s-a aplecat cu acribie și în cunoștință de cauză asupra vieții și operei părintelui M. Avramescu este scriitorul Marcel Tolcea, care pregătește un volum dedicat acestei personalități pe care-l așteptăm cu nerăbdare. ■

BLITZ... CONCURS

Trimiteți, până la 15 octombrie 2021, prin poștă, e-mail sau Facebook, răspunsul la această întrebare (cu mențiunea **Pentru concurs**) și adresa dumneavoastră și puteți câștiga un abonament pe un an de zile la revista **Magazin istoric**.

– Care este numele autorului roman care i-a lăudat pe legionarii veterani ai conflictului împotriva dacilor, plecați apoi la război împotriva partilor?

Răspunsul corect la **Blitz... Concursul** din iulie 2021 este:

„Gregorio de Los Angeles“

Premiul de un abonament pe un an la revista **Magazin istoric** a fost câștigat de domnul **Alexandru Obreja**, din **București**.

Abonamentul se efectuează începând cu luna ianuarie 2022.

Adresa noastră: **Magazin istoric**, C.P. 15-702, Of. P. 15, sect. 1, București
E-mail-ul nostru: **mistoric@gmail.com**

DIN TRECUTUL PISCINELOR

DORINA MIHALCEA

Dacă ne aplecăm spre sensul etimologic latin, termenul de piscină derivă din piscis (pește), semnificând, la începuturi, fie lacurile în care patricienii Imperiului Roman creșteau pești în apropierea locuințelor, fie cuva pentru apa sfințită, utilizată în scopuri de purificare sau în ceremoniile religioase (precum ablații, sacrificii de animale sau botezuri).

Termele romane din Bath, Marea Britanie

Din Antichitate datează și primele piscine construite ca locuri dedicate scăldatului. Vestitele terme romane – apărute în jurul secolului III î.H. din motive de igienă sau ritualice – s-au transformat, încetul cu încetul, în construcții grandioase, adevărate mărci ale identității romane. Impresionează și astăzi vestigiile termelor împăratului Caracalla (211 – 217), ridicate în doar patru ani (212 – 216) în exteriorul centrului Romei antice, în apropiere de Via Appia, pe o suprafață de aproximativ 11 ha, ce puteau primi peste 1.500 de vizitatori simultan, într-o zi trecându-i pragul între 6 și 8.000 de oameni. La terme, romanii veneau să își purifice mintea și trupul, dar și să socializeze și să se relaxeze în apele cu efect terapeutic.

În sistemul antic – grec sau roman – de educație, înotul a ocupat o poziție importantă (Platon considerându-l la fel

de important ca matematica sau filosofia, iar, după Horațiu, știința aceasta se poate dezvolta când „mintea și trupul vor fi coapte”), dar el era practicat cu predilecție în râuri sau în apele mării.

ACUZAȚII DE COMPORTAMENT IMORAL

Foarte asemănătoare în construcție cu piscinele actuale este și una dintre cele mai spectaculoase băi publice din India străveche, descoperită în situl orașului antic Mohenjo-daro (2.600 – 1.700 î.H.), de dimensiuni impresionante. Bazinul acesteia, ce avea aproximativ 12 m lungime și 7 m lățime, cu o adâncime maximă de 2,4 m, este considerat primul construit din cărămidă și finisat cu ipsos. Pentru etanșeizare locuitorii din Valea Indusului au utilizat o membrană impermeabilă de

gudron, ce înconjura exteriorul întregii structuri. Pentru marea majoritate a cercetătorilor însă destinația Mării Băi a fost una strict religioasă, nefiind utilizată efectiv pentru înot, ci pentru purificarea credincioșilor.

Pe tot parcursul Evului Mediu, situația a rămas oarecum aceeași: băile publice, cu scop de păstrare a igienei sau cu rol de socializare, s-au înmulțit pe întreaga suprafață a continentului european, dar fără a mai impresiona prin decor sau grandoare. Înotătorii pasionați și cu dare de mână comandau construcția unor piscine private. Cazul cel mai cunoscut (grație scrierilor lui Eginhard, 775 – 840) este cel al fondatorului Imperiului Carolingian, Carol cel Mare (748 – 814). Deoarece „îi plăcea adesea să se relaxeze înotând, sport în care excela, neexistând la Curtea sa cineva care putea să îl întrecă” (Eginhard), și-a petrecut multe dintre ierni la palatul imperial

UN FALS

Drapelul organizației teroriste ISIS conține o presupusă semnătură a Profetului Mahomed, preluată dintr-un sigiliu aplicat. Însă această semnătură provine de fapt dintr-un fals occidental din veacul al XIX-lea.

În 1854, revista *Journal Asiatique* a publicat un articol semnat de François Alphonse Belin, în care acesta afirma că un coleg mai tânăr ar fi descoperit o scrisoare originală a Profetului Mahomed adresată creștinilor copti din Egipt. Artefactele aparținând lui Mahomed fiind atât de rare, „descoperirea” a fost considerată drept extraordinară în epocă. Scrisoarea a fost cumpărată de sultanul otoman, iar mai mulți istorici s-au pronunțat că este autentică.

Peste câțiva ani, un italian aflat în Damasc a „descoperit” altă scrisoare a Profetului Mahomed, de data aceasta adresată conducătorului din Bahrain, pe care a vândut-o de asemenea autorităților otomane. Această epistolă conține sigiliul lui Mahomed, alături de presupusa semnătură.

În 1863, istoricul H.L. Fleischer a demonstrat că aceste scrisori sunt false, realizate de o persoană foarte nepricepută, care a încercat să imite scrierea kufică arabă. Curând, majoritatea istoricilor care au susținut autenticitatea primei epistole și-au schimbat opinia. Astăzi, cea de-a doua scrisoare este păstrată într-un muzeu din Damasc.

Trebuie menționat că pe sigiliul fals, deci și pe cel care apare pe steagul ISIS, semnătura lui Mahomed este scrisă invers. Sursele musulmane timpurii spun că Profetul se semna „Muhammad rasul Allah” (Mahomed, trimisul lui Dumnezeu), însă în fals apare: „Allah rasul Muhammad”. Istoricul american Ahmed el Shamsy este de părere că eroarea falsificatorului se datorează unei biografii a Profetului Mahomed, foarte populară în veacul al XIX-lea, însă plină de exagerări, elemente fantastice și interpretări greșite. Lucrarea respectivă susținea greșit că Mahomed ar fi semnat „Allah rasul Muhammad”.

PRIMII OAMENI ÎN ANTARCTICA

În mod convențional, considerăm că primii oameni care au ajuns pe continentul antarctic ar fi exploratorii Fabian Gottlieb von Bellingshausen și Mikhail Lazarev, în 1820. Istoricii de la Universitatea din Otago, Noua Zeelandă, au analizat istoriile orale și literatura indigenilor maori și au ajuns la concluzia că aceștia ar fi explorat apele din jurul Antarcticii, posibil și marginile continentului, încă din veacul al VII-lea d.H.

Maori sunt, în prezent, cea mai mare ramură a familiei de popoare polineziene, care au explorat și s-au stabilit în insulele din Oceanul Pacific încă din mileniul al II-lea î.H. Conform istoriilor orale, apele din jurul continentului antarctic au fost explorate de Hui Te Rangiora, conducătorul navei *Te Ivi o Atea*. Acesta ar fi dat numele *Te tai-uka-a-pia* apelor respective, „pia” fiind numele plantei arorut, care seamănă cu zăpada când este răzuită.

UN „POMPEI ÎN MINIAURĂ”

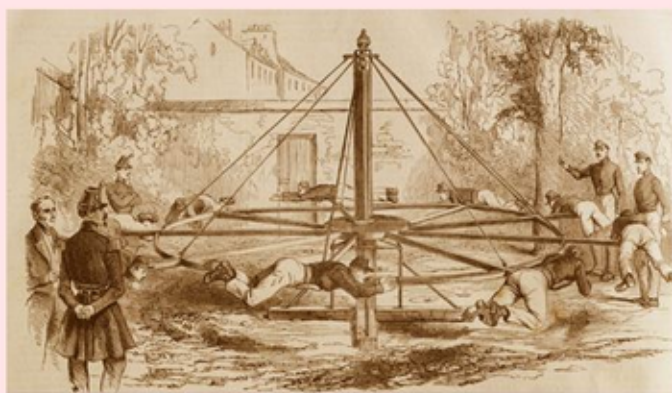
Arheologii care săpau sub un cinematograf abandonat din Verona, Italia, au descoperit ruine romane din veacul al II-lea d.H., descrise drept „Pompei în miniatură”. Este vorba de o clădire care a suferit în urma unui incendiu, prăbușindu-i-se acoperișul. În ciuda focului, o parte din interiorul clădirii a rămas intact, inclusiv frescele zidurilor, cu aceleași culori vii pe care le aveau acum 1.800 de ani. Au fost descoperite și podele din beton decorate și un sistem de încălzire.

lățime. La început, piscina era deschisă doar pentru bărbați, care participau la lecții ținute de profesori de înot englezi. Abia din 1886 li s-a acordat și femeilor privilegiul de a putea învăța în acel stabiliment.

La Londra, în 1837, deja existau șase piscine, prevăzute și cu platforme speciale pentru sărituri în apă. „Maidstone Swimming Club“ din Kent este considerat cel mai vechi din Marea Britanie (el funcționând și astăzi!). A apărut tocmai pentru a limita numărul mare de decese ale celor pasionați de înot și care se aruncau în apele învolburate ale râului Medway, din apropiere.

Înotul, în ceea ce privește spațiul britanic, a avut un susținător și promotor de frunte în persoana lui Matthew Webb (1848 – 1883), prima persoană despre care se știe în mod oficial că a traversat Canalul Mânecii înot, de la Calais la Dover, la 12 august 1875, în mai puțin de 22 de ore.

Coliziunea vaporului cu aburi „Princess Alice“ cu nava

O lecție de înot în secolul al XIX-lea

cargou ce transporta cărbune pe Tamisa, „Bywell Castle“, în seara zilei de 3 septembrie 1878, ce s-a soldat cu peste 600 de persoane înecate, a schimbat cu totul mentalitatea englezului de rând. Marea majoritate a victimelor au fost femei, care nu avuseseră posibilitatea să învețe să înoate. Și, cu atât mai mult, în încercarea de a se salva din apele învolburate, ele au mai fost încurcate și de îmbrăcămintea greoaie. Au început astfel să apară și cluburi de înot separate pentru femei, unde doamnelor li se ofereau lecții de înot elegant, iar sportul a devenit din ce în ce mai popular și printre tinere. În ciuda acestui avânt, în multe dintre comunitățile de pe cuprinsul Marii Britanii acce-

sul femeilor la băile publice a rămas în continuare redus la o zi, maxim două pe săptămână și numai în intervale orare care nu erau aglomerate. În plus, chiar și spațiul acordat fiicelor Evei în aceste ștranduri era diferit, considerabil redus. La ștrandul din districtul londonez Lambeth, în 1897, piscina bărbaților măsoară puțin peste 4 m lungime și 1,2 m lățime, în timp ce cea destinată doamnelor era mult mai mică.

Odată cu organizarea primei ediții a Jocurilor Olimpice moderne (6 – 15 aprilie 1896, Atena), a crescut popularitatea înotului (natația fiind una dintre cele nouă discipline olimpice) și, totodată, numărul piscinelor în întreaga lume. Conform

Matthew Webb

Piscina este un bazin, înconjurat de bănci de șezut, în care mai multe persoane iau baia în comun. Îmbăiarea în comun este mai uzitată la cei vechi, decât în timpurile mai noi; cu toate acestea, de câțiva ani, s-a introdus piscina în mai multe stațiuni balneare.

În piscine nu se va permite îmbăierea în comun: persoanelor de sexe diferite și indivizilor cuprinși de răni sau de alte afecțiuni, care inspiră spaima, neliniștea și dezgustul.

(Anastasia Fetu, *Descrierea și întrebuințarea apei comune și a apelor minerale din România: Moldova și Muntenia*, 1874)

de la Aix-la-Chapelle, pentru a se putea bucura de apele termale ale zonei și de magnifica sa piscină, unde, tot Eginhard povestește, îi strângea pe toți cei apropiați, „copiii, prietenii, oficialii importanți”, chiar și pe „gărzile sale de corp”!

Abia în secolul al XVIII-lea piscina s-a impus în accepțiunea sa actuală. În Franța, de pildă, termenul efectiv de *natație* a fost folosit pentru prima oară spre finele veacului, în 1785. An în care Barthélemy Turquin, la scurt timp de la interdicția scăldatului în Sena (3 iunie 1783), a creat și prima școală oficială de natație, utilizând un gen de bazin flotant pe Sena, situat în apropierea podului cu arc Tournelle.

Printre documentele orașului Chartres din plină revoluție franceză (1797), un regulament de poliție viza protejarea populației de riscurile intrării în contact cu... înotătorii! Astfel, era interzis scăldatul în apropierea locurilor frecventate, după ce se întuneca, tocmai pentru a preveni orice gen de „scandal” și a veghea pentru „a nu exista nicio abatere de la decență și de la morala publică”.

Franța, sub Napoleon Bonaparte, a acordat o atenție specială creării de școli de înot. Au apărut în multe orașe piscine municipale, special construite pentru a găzdui și competiții în domeniu. Multe

Bazinul de la Mohenjo-daro

stabilimente de acest gen au fost înființate și de particulari. De pildă, în nord, în departamentul Eure, prin anii 1840, un anume Ernest Doublet deschidea, pe terenul său din strada Faubourg-la-Grape, un bazin de scăldat. Accesul le era permis tuturor. Bucuria unora, necazul altora! Căci, unii vecini nu s-au arătat deloc încântați de ideea lui Doublet, acuzându-i pe cei care veneau să se bucure de apă de comportament imoral. Cum nu au putut cădea la o înțelegere, plângerea a ajuns la forurile superioare ale departamentului, care însă i-au dat câștig de cauză proprietarului stabilimentului.

În Evul Mediu, uneori, șanțul de apărare al cetății putea deveni piscină

NATAȚIA, SPORT OLIMPIC

Odată cu intrarea în veacul al XIX-lea, în întreaga Europă occidentală asistăm la avântul construcției de ștranduri publice. La Milano, în 1840, un grup de acționari cu afaceri în domeniul

comercial, avându-l în frunte pe Giuseppe Nervo, s-a gândit să se extindă, ridicând un complex de înot. Cum, după Congresul de la Viena (1815), Lombardia, inclusiv Milano, au fost înapoiate Austriei, ei i-au cerut arhiducelui Ranieri Giuseppe d'Asburgo-Lorena (1818 – 1848) concesiunea perpetuă a unei cantități de apă extrasă din canalul Martesana din apropiere. La 9 iulie 1842, în prezența guvernatorului austriac și a unei mulțimi entuziasmate, se deschideau porțile așa-numitului Ștrand al Dianci, prima școală de înot și, totodată, prima piscină publică din Milano. Conform unor legende locale, denumirea i-ar fi venit de la o statuie a zeiței antice,

care a fost descoperită prin acele locuri, însă astăzi nu există nicio atestare în acest sens. Complexul, creație a arhitectului Andrea Pizzala (1798 – 1862), era compus din 120 de cabine, o cafe-nea, un restaurant și o grădină, umbrită de castani, sălcii și plop. Bazinul propriu-zis măsura 100 m în lungime și 25 m în

Piscină privată, doar membrii clubului au acces

opt ani, ele au decis să închidă complexul.

LACRIMILE FETIȚEI LUI MARTIN LUTHER KING JR.

Epoca de aur a piscinelor în S.U.A. a venit odată cu intrarea în secolul al XX-lea. Pentru prima oară în istorie, americanul de rând începea să câștige mai mult, muncind mai puține ore (după unele calcule, media pe săptămână a scăzut de la 55 ore, în 1910, la 48, un deceniu mai târziu!). Astfel că fiecare începea să acorde mai mare atenție activităților de relaxare, printre care înotul ocupa o poziție din ce în ce mai privilegiată.

A fost perioada construcției de grandioase parcuri de distracție, dotate inclusiv cu piscine de mari dimensiuni. De pildă, în 1913, în Parcul Fairgrounds din St. Louis, oficialitățile au inaugurat o enormă piscină circulară, în care a fost încă de la început permis accesul împreună a înotătorilor de ambele sexe. Succesul a fost unul garantat, atrăgând aproape toate categoriile sociale ale ce-

lui de-al doilea oraș ca mărime din statul Missouri. Din păcate însă, populației de culoare i-a fost interzisă utilizarea!

Un afiș al campaniei „Să învățăm să înotăm”, lansată în New York în iunie 1936, demonstrează o oarecare deschidere și în această privință, dar discriminarea rămânea încă vizibilă: sub lozincă „Lecții pentru toate vârstele, în toate piscinele orașului”, erau reprezentați, în partea dreaptă, numai înotători albi, în timp ce, în stânga, doar cei de culoare!

Aproape două decenii mai târziu, în 1952, într-o zi toridă de vară, trei adolescente surori din Baltimore au încercat să se bucure de răcoarea ce putea să le-o ofere piscina din apropierea liceului. Nu făcuseră baie niciodată până atunci, însă sperau că venise ziua cea mare. Zărindu-le, un angajat le-a gonit, aruncându-le vorbe de ocară. Erau trei fete de culoare, care nu aveau ce să caute printre albi! Cea mai mare dintre surori, Mamie Livingstone, în vârstă de 17 ani, a trimis o scrisoare celei mai importante publicații pentru negri din oraș, *Afro-American*. „Dacă în această țară tot luptăm

pentru drepturi egale, de ce să nu începem și de aici?!“ – a încheiat ea, cerându-și dreptul de a înota liber, alături de toți vecinii și prietenii. Mai trec încă zece ani, și tot nu se schimbă nimic. La 16 aprilie 1963, în a sa cunoscută „Scrisoare din închisoarea Birmingham”, Martin Luther King Jr. își amintea cu durere de lacrimile din ochii fiicei, atunci când i s-a spus răspicat: „Piscina este închisă pentru toți copiii de culoare!”

În ciuda adopției în unele state de regulamente la prima vedere mai permissive, legile au lăsat mereu porți deschise discriminării. Toți oamenii au dreptul să se folosească de facilitățile oferite de municipalitatea din Charlotte (Carolina de Nord) – stipula un decret din 1960 –, dar încheia sec: „dintre toate facilitățile, la piscine se pune cel mai mult la încercare toleranța vizitatorilor albi”; iar „ordinea publică este mult mai importantă decât oricare dintre drepturile negrilor”!

Chiar și după adoptarea Legii drepturilor civile din 1964, care a eliminat majoritatea formelor de discriminare împotriva afro-americanilor și a femeilor, oficialitățile multor orașe americane au găsit alte strategii pentru a le interzice accesul la piscine celor de culoare: crearea de cluburi cu membrii aleși pe sprânceană, introducerea de taxe și costuri suplimentare... Încetul cu încetul, imposibilitatea de a se bucura de piscinele municipale i-a împins pe mulți dintre afro-americanii cu dare de mână să își construiască propriile piscine. Istoria piscinelor publice avea să înceapă să decadă, lăsând cale liberă proiectelor personale. ■

Membrii clubului de înot din Brighton

unui interesant studiu dedicat dezvoltării piscinelor într-un spațiu urban modernizat al istoricului francez Antoine Le Bas, la începutul veacului al XX-lea, Franța se situa cu mult în urma vecinilor Germania și Marea Britanie, ca înregistrând doar 20 de piscine (dintre care șapte în Paris), în timp ce nemții se puteau bucura de 1.362, iar englezii de 806. Odată cu organizarea Jocurilor Olimpice în 1924, francezii au început să recupereze și ei la acest capitol.

COSTUM PREA SCUMP

Ultimele decenii ale veacului al XIX-lea au adus și în spațiul nord-american moda piscinelor. Potrivit profesorului de istorie cotidiană Jeff Wiltse, autorul unei interesante lucrări dedicate înotului în S.U.A., la 21 iunie 1884, la Philadelphia se deschidea unul dintre primele complexe cu ștranduri de pe continent. El a devenit rapid extrem de popular printre tinerii și adolescenții imigranți care locuiau în apropiere, la intrare formându-se cozi impresionan- te. În primele zile după inau-

gurare, mulțimea s-a arătat atât de entuziasmată, încât a fost nevoie de intervenția forțelor de ordine pentru a păstra ordinea și a le permite tuturor accesul.

În cercetările sale, un pasionat de istoria urbei natale Milwaukee, Russell Zimmermann, a descoperit că în

rândul oficialităților localității situate pe malul lacului Michigan, ideea înființării unei băi publice a venit aproape odată cu acordarea titlului de oraș. Era prin 1844, când, într-o discuție cu edilul șef, cineva ar fi replicat: „Oare, nu ar fi extrem de profitabilă construcția unei bune băi publice?!“. Au trecut aproape trei decenii până când proiectul a putut să fie pus în practică. Era nevoie de investiții serioase, aproximativ 25.000 de dolari a costat achiziția terenului și construcția propriu-zisă (încredințată arhitectului de origine germană Herman P. Schnetzky, 1849 – 1916), echivalentul astăzi a câtorva milioane bune de dolari. La 14 august 1889, locuitorii celui mai mare oraș din statul Wisconsin se puteau arunca bucuroși în apele piscinei. Conform unui articol din presa locală, clădirea complexului a fost realizată în stil neoclasice, fiind o construcție de cărămidă. Bazinul propriu-zis a avut pereți groși, ridicați pe baza unui așa-numit ciment englezesc, căptușit cu lut. A numărat în total 108 cabine de schimb, ce se întindeau pe suprafața a două galerii, aproape 20 de dușuri

și locuri special amenajate pentru păstrarea valorilor. A înregistrat un asemenea succes, încât oficialitățile s-au gândit să mai deschidă un asemenea ștrand, câțiva ani mai târziu, proiectul fiind încredințat tot germanului Schnetzky, avându-l, de astă dată, ca partener pe mai tânărul conațional Eugene Liebert (1866 – 1945). Noua construcție, inaugurată în 1894, conținea o piscină flancată de 15 dușuri și 20 de săli de baie pe primul etaj, respectiv camere de schimb și un balcon generos, deasupra bazinului propriu-zis, la al doilea nivel.

Exemplul a fost rapid urmat în multe alte orașe nord-americane. În 1898, convins de necesitatea înființării și la Boston a unui asemenea stabiliment oficial de înot, primarul Josiah Quincy (în funcție între 1896 – 1900) și-a trimis omul de încredere, un anume Daniel Kearns, să studieze proiectul celor din Philadelphia. Quincy, la a patra generație de oameni politici locali, era conștient că în orașul său funcționase încă din 1868 o baie publică, în Cabot Street, zona Roxbury, cu două bazine – unul pentru bărbați, iar altul, pentru femei –, dar ea servise mai ales locuitorilor săraci din apropiere care nu aveau băi în propriile case și veneau acolo să se spele! Cum însă în acele vremuri nu apăruseră și sistemele de filtrare și dezinfectare (prima încercare de sterilizare cu ajutorul clorului în S.U.A. a fost un experiment la Universitatea Brown, în 1910!), apa din bazine trebuia golită și reîmprospătată frecvent, asta aducând costuri semnificative autorităților care se ocupau de întreținere. Ca atare, peste doar

PETRU RAREȘ

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1											
2											
3											
4											
5											
6											
7											
8											
9											
10											
11											

ORIZONTAL: 1) Scriitor român, autorul lucrării „Petru Voievod Rareș”, domnitor despre care afirmă că „a vrut să fie totul și a izbutit să fie ceva” (Dumitru) – Veche cetate în Transilvania, unde Petru Rareș s-a refugiat în urma expediției sultanului Soliman Magnificul din 1538. 2) ... Chiajna, așa cum este cunoscută în istorie fiica lui Petru Rareș, căsătorită cu Mircea Ciobanul în 1545 – Pește răpitor ce cădea în plasa lui Petru Rareș, pe vremea când se ocupa de negoțul cu pește. 3) Cu frecvență redusă – Una din cetățile din Transilvania ce revenea lui Petru Rareș conform tratatului încheiat la 4 aprilie 1535 cu Ferdinand I, regele ungur și împăratul romano-german. 4) Istoric român care afirma că Petru Rareș a fost demn de moștenirea tatălui său, Ștefan cel Mare, motiv pentru care „merită a fi așezat în rândul suveranilor din epoca Renașterii” (Nicolae) – Afla în pănuș! 5) Fiica cea mare

a lui Petru Rareș, căsătorită în vara anului 1530 cu domnitorul Țării Românești – Piață acoperită – Măsură agrară. 6) Nicolae Enescu – Locuitorii din Crimeea, o ramură a vechiului hanat mongol, care, în august 1538, avându-l în frunte pe hanul Sahib Giray, l-au atacat pe Petru Rareș în sprijinul campaniei otomane, dar au fost înfrânți în bătălia de la Ștefănești. 7) Mine de sare – Mișcare de trupe. 8) Mănăstire din Moldova, unde a fost înmormântată soția lui Petru Rareș, Maria, în iunie 1529 – Guvernator de provincie, titlu primit de Iliș Rareș, fiul lui Petru Rareș, domn între 1546 – 1551, după ce s-a retras la Istanbul, unde s-a convertit la Islam. 9) Trecute în volum! – Dâmbovița, apa curgătoare în care s-a înecat ginerele lui Petru Rareș, domnitor al Țării Românești, când se întorcea călare, beat, de la o petrecere – Pseudonimul lui Ioan Slavici, scriitor român, 1848 – 1925. 10) Lica Cristache – Văr al lui Petru Rareș, ajuns mitropolit și egumen al mănăstirii Probota, ctitoria domnitorului (Grigore) – În ocol! 11) A doua soție a lui Petru Rareș, fiica despotului sârb Ioan Brancovici – Ginerele lui Petru Rareș, căsătorit cu fiica sa cea mare, domn al Țării Românești între 1530 – 1532.

VERTICAL: 1) Localitate aflată astăzi în Turcia unde, în ianuarie 1541, a avut loc ceremonia de învestire, a doua oară, a lui Petru Rareș ca domn, după protocol otoman. 2) Spirite în religia voodoo din Haiti – Cro-nicar moldovean care în *O samă de cuvinte* prezintă o legendă conform căreia, pentru a-l alege a doua oară domn pe Petru Rareș, sultanul, potrivit unui obicei, a sărit de trei ori călare peste el (Ion). 3) Mama lui Petru Rareș, un personaj nedocumentat istoric, însă amintit în cronică lui Grigore Ureche – Onomatopoeie cu care se îndeamnă copiii mici să mănânce (reg.). 4) Nume de familie nigerian – Pielea obrazului – Nota lui Rareș! 5) Sandu Naum – Râu în Sarmăția, menționat de geograful antic Ptolemeu, cunoscut astăzi drept Volga – Domn al Moldovei (Petru; 1455 – 1457). 6) Slugi la curte – În acest mod. 7) Localitate în Zair – Lovit cu crosa la hochei. 8) Acesta din listă! – Aflată în dotarea armatei – Avocat (presc.). 9) Vechiul nume al insulei Kos din Marea Egee – Târg ajuns capitală a Moldovei la câteva decenii după moartea lui Petru Rareș. 10) A degaja – Mănăstire de călugări din județul Suceava, ctitoria lui Petru Rareș între anii 1541 – 1542, cu un valoros tablou votiv care îl înfățișează pe domnitor cu familia lui. 11) Cetate în Transilvania stăpânită de Petru Rareș, primită de la Ioan Zapolya și contestată apoi între cei doi – Comună din județul Brașov.

Dicționar: ISB, LOA, NTU, AMAO, RHA, EALA, COEA.

Gheorghe BRAȘOVEANU

POTRIVNICILE EXILULUI

Ne lipsește încă o istorie a exilului românesc de după 1947, cu lămurirea modului cum s-a organizat și mai ales a taberelor și conflictelor dintre acestea. Așa cum cititorul revistei Magazin istoric s-a putut convinge din documentele prezentate până acum, astfel de episoade nu au lipsit. Intervenau ambiții și orgolii personale, dar existau și diferențe de opinie în privința tacticii și a metodelor de luptă ce trebuia adoptate. La un moment dat, unii dintre liderii exilului s-au arătat nemulțumiți de ceea ce li se părea a fi o tendință de înțelegere a guvernelor occidentale cu cele comuniste, ei dorind chiar o luptă deschisă, un război cu „lagărul socialist”. Un război pe care să îl poarte, evident, soldații americani, în principal, alături de ceilalți membri NATO. Ceea ce, în condițiile existenței bombei atomice nu era posibil.

Până când vom avea această istorie a exilului românesc, documentele păstrate la Arhivele Hoover Institution on War, Revolution and Peace ne oferă, prin vocea celor care le-au alcătuit, o imagine lămuritoare. Mulțumim doamnelor ELENA DANIELSON și LAURA COSOVANU pentru posibilitatea de a le publica.

Domnului ministru
Constantin Vișoianu

Președinte al Com.[itetului] Naț.[ional] Român
281 C, Cathedral Ave
Washington, D.C., USA

Londra, 23.VI.1952
316 LCN/52

Domnule președinte,

La scrisoarea dv., din 12.VI.1952 (data poștei, Washington), în care arătați convingerile avute cu delegația Free Europe în problemele românești, și pentru că solicitați, explicit, părăsirea Majestății Sale regelui, Majestatea Sa mă însărcinează a vă transmite următoarele:

a. Majestatea Sa regele este de acord cu dv. că în situația de azi a țării este necesar și util ca membrii C[omitetului] N[ațional] să se pună la dispoziția autorităților americane, mari și mici, pentru a le ajuta să înțeleagă și să aprecieze rosturile și nădejdiile reale românești.

b. Majestatea Sa crede că tragedia de azi a neamului nostru impune fiecărui român (membru sau nu în C[omitetul] N[ațional]) datoria de a contribui cu toate puterile sale la liberarea țării și, în același timp, suferințele crude ale celor de acasă interzic,

cu desăvârșire, tuturor luarea în considerație a intereselor, ambițiilor și pretențiilor personale.

c. Majestatea Sa apreciază că activitatea în serviciul cauzei naționale a Comitetului Național Român a început abia în toamna lui 1950, adică după un an și jumătate de la constituirea Comitetului, când, prin plecarea din proprie inițiativă a câtorva membri, s-a realizat unitatea de gândire și de acțiune a reprezentanței constituționale românești în străinătate. Activitate pe care Majestatea Sa regele, cu vie satisfacție, o apreciază ca reală și eficientă.

d. dacă totuși, vreodată, C[omitetul] N[ațional], după multă chibzuință, ajunge la concluzia și convingerea că, pentru o mai însemnată și, mai ales, mai sigură activitate în slujba cauzei românești ar fi necesară o reconsiderare a alcătuirii C[omitetului] N[ațional], Majestatea Sa regele va aștepta în Anglia pe dl. președinte C. Vișoianu, singur sau însoțit și de alți membri [ai] C[omitetului] N[ațional] sau și cu alte persoane calificate, pentru a înlesni Majestății Sale puțința de a aviza în perfectă cunoștință de cauză și pe propuneri clare, precise și motivate.

Binevoiți a primi, domnule președinte, asigurarea considerațiunii mele deosebite.

C. Petre-Lazăr
(Va urma)

SIMPOZIONUL ANUAL DE ISTORIE ȘI CIVILIZAȚIE BANCARĂ „CRISTIAN POPIȘTEANU” BANCA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI ACUM 140 ANI EVENIMENTELE ANULUI 1881

A 29-a ediție a Simpozionului organizat de Banca Națională a României și Fundația Culturală Magazin Istoric a fost găzduită de pavilionul din Centrul de perfecționare profesională și activități sociale al B.N.R. Tema primei zile, 30 iunie, a fost „Banca Națională a României acum 140 ani. Evenimentele anului 1881”.

În ziua următoare, 1 iulie, participanții au urmărit expuneri despre „Evacuarea Tezaurului B.N.R. în Rusia și depozitarea lui la Moscova. Cercetări recente în arhivele românești și străine”. Manifestarea s-a încheiat cu ceremonia decernării premiilor Fundației Culturale Magazin Istoric (Magazin istoric, nr. 8/2021).

DIALOG CU CITITORII

80 DE ANI DE LA MASACRU

Doamna BRÂNDUȘA CEPUC, profesoară de istorie din Rădăuți, jud. Suceava, care ne-a mai amintit despre problemele românilor din Bucovina ucraineană (Magazin istoric, nr. 7/2019; 6/2020), ne scrie: La 1 aprilie s-au împlinit 80 de ani de la masacrul de la Fântâna Albă – 1 aprilie 1941 –, comis de sovietici împotriva românilor. Autoritățile ucrainene de la Cernăuți au făcut un film defăimător și fals, o rușine. Au afirmat că au tras serviciile secrete române și au fost 50 de oameni împușcați!

Adevărul este cunoscut: au tras sovieticii. Zona este aproape de frontiera actuală a României, au fost uciși cam 3.000 de oameni după unele date. Mareșalul Ion Antonescu a pus să fie dezgropate unele oseminte, s-au făcut slujbe de pomenire. Și anul acesta, la Putna s-a făcut o slujbă de pomenire. S-au tras clopotele în toată Bucovina la 1 aprilie.

Autoritățile ucrainene s-au

purtat mereu dușmănos din 1944 încoace, dar nu au reușit până acum o asemenea defăimare.

Îi mulțumim corespondentei noastre pentru aceste rânduri. Evenimentul respectiv a avut loc după ocuparea Basarabiei și a Bucovinei de nord de sovietici, dar înainte de intrarea României în război împotriva U.R.S.S. În perioada aceea, mii de români bucovineni au încercat să fugă în România, izbindu-se de duritatea autorităților sovietice. După masacrul de la Fântâna Albă, au fost deportați zeci de mii de români bucovineni în Siberia.

Cititorii interesați pot afla mai multe din articolul nostru, la 70 de ani de la eveniment, Fântâna Albă 70 de ani. Secerați cu mitralierele, scris de V. Patrîchi, publicat în numărul 6/2011 al Magazin istoric.

DRAGOSTEA DE ISTORIE

Domnul IOAN TĂNĂSESCU-BOB, din Ploiești, jud. Prahova, ne scrie: Mă bucur întotdeauna de apariția ficăru

număr al revistei. Trecutul rămâne mereu interesant, tulburător, enigmatic și imposibil de cunoscut îndeajuns. Istoria este o desfășurare de idei, adesea de neînțeles, sau de adevăruri uncori poate neașteptate și necesare, dar și devastatoare în lentoarea aparentă. Te farnecă și te atrage mereu. Este greu să renunți, să n-o vrei s-o mai cunoști pentru că ea totuși rămâne ademenitoare cu însăși existența ei.

O mare bucurie mi-au produs articolele regretatului nostru domn profesor Nicolae Simache (Magazin istoric, nr. 4/1968, 11/1969). De altfel, mă bucur din plin ori de câte ori apare revista *Magazin istoric*. Tuturor acelor care susțin revista prin articole, prin lectură și orice le mulțumesc! Tot înainte!

CERERI ȘI OFERTE

Domnul ȘTEFAN EMIL dorește să achiziționeze următoarele numere ale Magazin istoric: 1, 2/ 1979; 1, 2, 3/1981; 1/1983; 1/2000. Persoanele interesate îl pot contacta la numărul de telefon 0747.322.022.

Dragi cititori, vă puteți asigura continuitatea colecției revistei Magazin istoric prin abonarea la oficiile Poștei Române. Revista Magazin istoric figurează în catalogul Poștei Române, la poziția 19.356. Abonamentul se poate realiza și online, pe website-ul Poștei Române: <https://www.posta-romana.ro/abonamente-presa/magazin-istoric-328.html>

Revista poate fi ridicată și de la sediul redacției din Piața Valter Mărăcineanu, nr. 1–3, etajul 3, camerele 11–14, sector 1. Vă punem la dispoziție, cu abonament, și versiunea online a revistei www.magazinistoric.ro, unde aveți acces de la primul număr, aprilie 1967.

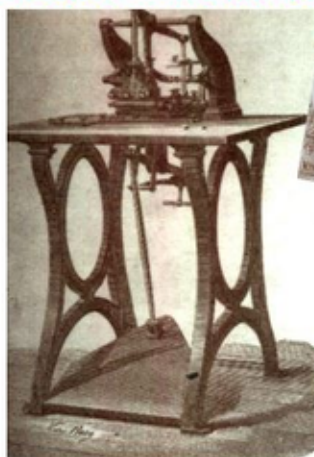
Îi rugăm pe autorii și colaboratorii revistei noastre să ne trimită fotografiile care însoțesc articolele în format tiff sau jpeg pe adresele de e-mail: mistoric@gmail.com și mistoric1967@yahoo.com; de asemenea, să redacteze articolele cu diacritice românești. Toate materialele trimise sau predate redacției nu se returnează.

instituționale au fost Eugeniu Carada, care se afla la Paris încă din vara anului 1880 pentru a asigura conlucrarea cu Banca Franței, și membrii Consiliului General al B.N.R., condus de guvernatorul Ion I. Câmpineanu.

La începutul anului 1881 erau încă multe de făcut, printre care: continuarea subscrierii capitalului social; organizarea imprimeriei Băncii și confecționarea primelor bilete de bancă, a cecurilor și a acțiunilor B.N.R.; organizarea primei adunări generale ordinare a acționarilor B.N.R.; întocmirea diferitelor regulamente (sucursale, operațiuni etc.); continuarea deschiderii conturilor curente cu facultatea de scont; stabilirea relațiilor cu bănci din străinătate și încheierea convențiilor privind termenii colaborării; deschiderea primelor sucursale; identificarea soluțiilor pentru construirea unui sediu propriu; completarea schemei de personal și altele.

Potrivit corespondenței intense dintre Ion I. Câmpineanu și Eugeniu Carada, precum și proceselor-verbale ale consiliilor de conducere ale B.N.R., surse extrem de importante care s-au păstrat în arhiva instituției noastre, fiecare problemă însemna documentări cu privire la practicile instituțiilor similare, mai ales din Franța, Belgia și Anglia, prezentarea lor în ședințele Consiliului de Administrație și ale Consiliului General, dezbateri pentru adoptarea unei anumite formule, asumarea responsabilității și stabilirea măsurilor necesare pentru punerea lor în practică.

Una dintre primele priorități ale Băncii Naționale a României în anul 1881 a fost emisiunea biletelor de bancă. Potrivit art. 1 al „Legii de înființare a unei bănci de scont și circulațiune”, Banca Națională a României a primit „dreptul exclusiv de a emite bilete de bancă la purtător”. Votate de Parlament în mai 1880, Statutele B.N.R. au completat legea de înființare cu precizarea că „forma biletelor, modul emisiunii lor și cantitatea pentru fiecare categorie se va fixa de Consiliul General al Băncii pe bazele aici stabilite”, respectiv: biletele erau de 20, 100 și 1.000 lei, dar exista și posibilitatea unor bilete intermediare de 50 și 500 lei. Pentru „cea dântâi

*Desen al primei tiparnițe
și bancnota de 20 lei*

emisiune se vor crea pentru fiecare din aceste categorii bilete în proporțiunile următoare”: bilete de 20 sau 50 lei împreună – 25%; bilete de 100 lei – 45%; bilete de

500 sau 1.000 lei împreună – 30%. În același timp, alte două prevederi statutare stabileau că: biletele vor fi plătite (convertite) la prezentare în aur sau în moneda națională de argint și „biletele vor fi primite în plată la toate casele Statului, precum și la toate casele stabilimentelor publice, dependente de Stat”.

Aflat deja la Paris, cu misiunea de a tipări biletele B.N.R. la Banca Franței, Eugeniu Carada transmitea la 15 august la București că lucrarea s-ar întârzia foarte mult și că „părerea mea dar este că trebuie să renunțați la această idee și să vă pregătiți a face lucrarea la București”. Pentru a răspunde nevoii acute de numerar a societății românești, tot Carada a propus o soluție provizorie, care a constatat în transformarea biletelor ipotecare emise de Ministerul de Finanțe în 1877 în bilete ale B.N.R., prin aplicarea unui supratipar. La 28 noiembrie 1880, aceste însemne monetare au fost puse în circulație ca primele bancnote ale B.N.R.

Străduința pentru realizarea biletelor B.N.R. a continuat însă și, în decembrie 1880, erau deja la București mașinile necesare, care au fost instalate în spațiul amenajat sub coordonarea inginerului-arhitect Nicolae Cerkez la subsolul clădirii Creditului Funciar Rural din strada Colței nr. 21. Aici a fost instalată Imprimeria B.N.R. și aici au fost tipărite, folosindu-se clișee și hârtie cu filigran de la Banca Franței, primele bilete B.N.R. de 20 lei, 100 lei și 1.000 lei. Potrivit raportului anual al B.N.R., în anul 1881, au fost emise și au intrat în circulație: 600.000 bilete de 20 lei (12.000.000 lei), 175.000 bilete de 100 lei (17.500.000 lei) și 31.000 bilete de 1.000

1881. UN AN CU SEMNIFICAȚII MAJORE ÎN ISTORIA BĂNCII NAȚIONALE A ROMÂNIEI

Din cauza restricțiilor sanitare, anul trecut nu am putut marca așa cum s-ar fi convenit împlinirea a 140 de ani de la înființarea Băncii Naționale a României în anul 1880. Ne-am gândit să compensăm într-o anumită măsură acest neajuns îndreptându-ne atenția asupra anului imediat următor, 1881.

Privit de aproape, 1881 se dovedește un an cu o fizionomie aparte în continuarea construcției național-statale și în procesul de modernizare a societății românești, dacă avem în vedere că atunci România a fost proclamată regat, iar Banca Națională a României a intrat în normalitatea funcționării ei. În cele ce urmează, înainte de a prezenta cele mai importante evenimente care au marcat istoria instituției noastre în 1881, voi preciza că deschiderea oficială a ghișeelor Băncii Naționale a României a avut loc la 1 decembrie 1880, ceea ce a făcut ca bilanțul aceluia an să cuprindă numai o lună de activitate, o perioadă foarte scurtă, dar în care a fost pus „în mișcare mecanismul instituției noastre“.

Eugeniu Carada, ctitorul Băncii Naționale

Organizarea instituției era abia la început, iar contextul general era puțin favorabil, așa cum constatau membrii primului Consiliu de Administrație al B.N.R.: „Banca noastră Națională la începutul ei nu are avantajele pe care asemenea instituțiuni le-au găsit în alte țări cu un comerț mai dezvoltat, ea n-a găsit gata a i se înfățișa operațiuni numeroase, ci, tocmai din contră, ea este chemată să stimuleze mișcarea economică a țării.“ Or, această situație, adăuga conducerea B.N.R., „ne inspirase cele mai legitime temeri, cum se întâmplă totdeauna când este vorba de a plasa capitaluri“.

Așadar, greutăților inerente oricărui început li s-au adăugat cele determinate de stadiul de dezvoltare economică a societății românești. După pașii parcurși în 1880, în 1881 au fost definite acțiunile de organizare a Băncii Naționale a României. Principalii actanți ai acestei construcții

început operațiunile sucursalele Iași și Craiova, iar la 16 martie același an și-au deschis porțile sucursalele Galați și Brăila. A urmat intrarea în vigoare a „Regulamentului interior al sucursalelor”, prin care era reglementată activitatea Consiliului General al sucursalelor, a Comitetului de Scont și a celui de Control, precum și organizarea celor două case de bani (casa jurnaleră și casa de rezervă). De asemenea, au fost stabilite condițiile pentru deschiderea conturilor curente cu facultatea de scont și condițiile de desfășurare a scontului.

Încă din primele luni de funcționare, trei dintre sucursale au avut o activitate profitabilă, realizând, la sfârșitul anului 1881, un venit net de 134.503 lei. La Craiova, ca urmare a unei recolte agricole slabe și a lipsei exportului, activitatea sucursalei a fost sub așteptări, iar cheltuielile au fost mai mari decât profitul.

Ulterior, Banca Centrală a înființat câte o reprezentanță în fiecare reședință de județ, astfel încât în 1914 numărul acestora ajunsese la 33. Asigurând alimentarea economiei locale cu creditul ieftin, sucursalele și agențiile au avut un impact economic și urbanistic major asupra localităților și județelor în care au fost înființate.

Pe agenda conducerii B.N.R. s-a aflat în 1881 și problema sediului instituției, deoarece instalarea în clădirea Creditului Funciar Rural reprezenta o soluție provizorie și Banca Centrală avea nevoie de un sediu propriu, impunător și elegant, care să inspire încredere publicului. În anul 1881 a fost identificat terenul pe care putea fi ridicată o astfel de clădire, guvernatorul Ion Câmpineanu fiind autorizat de Consiliul de Administrație să trateze cu Ministerul de Finanțe cumpărarea Hanului „Șerban Vodă”,

situat în centrul comercial al Bucureștiului, cu prețul de 800.000 lei.

Aici avea să înceapă doi ani mai târziu edificarea uncea dintre clădirile emblematice ale Bucureștiului sfârșitului de secol XIX, în care serviciile Băncii s-au mutat în 1890. Construit de o firmă românească condusă de Nicolae Cerkez și Constantin Băicoianu, după planurile a doi arhitecți francezi (Albert Galleron și Cassien Bernard), sub atenta supraveghere a lui Eugeniu Carada, Palatul B.N.R. de pe strada Lipskani a devenit axul în jurul căruia s-a constituit mai târziu city-ul bancar bucureștean.

In anul 1881 a avut loc și prima adunare generală ordinară a acționarilor B.N.R. Referitor la acționariatul B.N.R., art. 2 din Statute prevedea că „pentru exploatarea privilegiului acordat Băncii [...] se formează o societate anonimă prin acțiuni, care va exista între Guvernul României, ca subscritor al unei treimi din capital, și între toți subscritorii cari vor adera la Statutele de față prin acoperirea restului capitalului”. În consecință, capitalul B.N.R. între 1880 și 1900 a fost constituit din 2/3 capital privat și 1/3 capital de stat și această structură a capitalului s-a reflectat și în participarea la Adunarea Generală, care reprezenta „universalitatea acționarilor”. Prin Statute, Adunarea Generală se organiza în a treia duminică a lunii februarie și orice proprietar a patru acțiuni putea participa, cu precizarea că „patru acțiuni dau dreptul la un vot” și „nimeni nu va putea avea mai mult de zece voturi pentru sine și alte zece ca mandatar”, în timp ce „Guvernul va figura [...] printr-un mandatar special, care nu va avea, în această calitate, decât 10 voturi”.

Conform acestor reguli, la 22 februarie 1881, a avut loc Adunarea Generală a Acționarilor B.N.R., la care a fost prezentat primul raport al Consiliului de Administrație. În acest raport au fost înfățișate aspectele referitoare la cheltuielile de instalare, precum și la lipsa unui local și a unui tezaur propriu, motiv pentru care cele patru milioane de lei din capitalul adunat din primele vărsăminte ale acționarilor au fost împrumutate statului pe bonuri de tezaur și au adus Băncii un profit de 85.000 lei la sfârșitul anului 1880.

Clădirea sucursalei B.N.R. din Craiova

lei (31.000.000 lei), în total, 806.000 bilete, în valoare 60.500.000 lei.

Treptat, biletele B.N.R. au intrat în circulație, au câștigat relativ repede încrederea publicului și au determinat o adevărată revoluție în mentalitatea și comportamentul cotidian al românilor. Iată câteva date sugestive pentru rapiditatea cu care opinia publică românească a trecut de la încrederea exclusivă în „banii sunători” și teama față de „fiecțiunea” reprezentată de biletul B.N.R. la conștientizarea avantajelor utilizării acestora. În decembrie 1880, Consiliul de Administrație a constatat că „pe dată ce se emitea un bilet de bancă la un ghișet, [deținătorul] se prezenta la celălalt spre a fi transformat în monedă sunătoare”, astfel încât s-au schimbat în monete de argint 1.345.640 bilete. În ianuarie 1881, trendul a început să se inverseze, iar „în februarie proporțiunea a fost cu totul răsturnată: s-au prezentat 227.000 lei în monedă sunătoare spre a fi schimbați în contra bilete de bancă și nu s-au cerut decât 47.600 lei monedă sunătoare în contra biletelor”. De aceea, conducerea Băncii declara: „Putem dar zice cu încredere că proba astăzi este făcută, că biletul de bancă are mersul său asigurat și că emisiunea va putea crește fără pericol în raport cu trebuințele piețelor noastre.” Prin urmare, în anul 1881, prin punerea în circulație a bancnotelor B.N.R., s-a încheiat procesul de constituire a sistemului monetar românesc modern.

O altă prioritate a conducerii Băncii Naționale a României în anul 1881 a fost deschiderea primelor patru sucursale, așa cum fusese prevăzut în art. 3 din legea sa de înființare, unde se stabilea că Banca Națională „va institui câte o

sucursală în fiecare capitală de județ și în toate localitățile din țară unde trebuința va cere. Acum imediat, va înființa sucursale în Iași, Galați, Brăila și Craiova”. Deși primele măsuri pentru deschiderea sucursalelor au fost inițiate încă din 1880, în momentul în care a întocmit raportul cu privire la activitatea desfășurată în decembrie 1880, Consiliul de Administrație introducea printre inconvenientele nivelului redus al operațiunii de scont faptul că „Banca, neavând încă sucursale organizate [...], nu am putut admite la scont decât efecte din București, plătibile în București, ceea ce a limitat cu totul operațiunile”. „Prin deschiderea sucursalelor, [...] suntem autorizați a crede – susținea conducerea B.N.R. – că scontul va lua un avânt mai mare și va putea deveni ceea ce ar trebui să fie principala ramură a operațiunilor noastre.”

Având în vedere importanța sucursalelor pentru rolul pe care Banca Națională urma să-l îndeplinească în stimularea dezvoltării economiei naționale, Consiliul de Administrație a luat mai multe măsuri pentru a pregăti inaugurarea sucursalelor, respectiv: desemnarea celor patru directori (Elefterie Cornetti la Craiova, Matei Ganea la Iași, Antoniu Borghetti la Galați și Constantin Flevea la Brăila); punerea în circulație a biletelor de bancă în valoare de 2.800.000 lei; stabilirea sumei de 150.000 lei pentru bugetul celor patru sucursale; aprobarea listelor cu persoanele și casele de comerț acceptate de sucursale pentru a deschide conturi curente cu facultatea de scont; instruirea directorilor și a membrilor Comitetului de scont din sucursale să fie cât se poate de scrupuloși în admiterea efectelor la scont. În același timp, conducerea B.N.R. a stabilit „statul de lefurile” funcționarilor din sucursale pe anul 1881, după cum urmează: cei patru directori primeau câte 1.000 lei pe lună fiecare; cei patru casieri și cei patru contabili aveau salarii între 350 și 500 lei pe lună, fiecare; cei patru impiegati, între 120 și 150 lei pe lună, iar oamenii de serviciu aveau repartizați 5.000 lei pentru salarii pe întregul an. Pentru o evaluare a puterii de cumpărare, iată și câteva prețuri medii cu amănuntul din București în anul 1881: pâine – 0,23 lei/kg; cartofi – 0,12 lei/kg; ouă de găină – 0,08 lei/buc.; brânză de oi – 0,94 lei/kg; carne de porc – 0,75 lei/kg; găina vie – 1,60 lei buc.; vin obișnuit – 0,25 lei/l.

În cele din urmă, la 1 martie 1881, și-au

Elefterie Cornetti, cu soția

cată la rangul de regat, ca să fim în rând cu Europa. După câteva zile de la eveniment, trei imperii vecine sau aproape vecine – German, Austro-Ungar și Rus – recunoșteau micul Regat al României, fără să știe că acest mic stat, devenit în 1866 monarhie constituțională, avea să ajungă după nici patru decenii de la această recunoaștere o putere regională, cu o suprafață de aproape 300.000 de km² și cu o populație de 18 milioane de locuitori. Marile puteri nu bănuiau aceasta fiindcă nu știau

nici că românii erau (și mai sunt deocamdată) cel mai numeros popor din sud-estul Europei. La 10 mai 1881, Carol de Hohenzollern-Sigmaringen era încoronat la București ca primul rege al României. Ca principe și ca rege, avea să aibă cea mai lungă domnie (de 48 de ani) din toată istoria românilor.

Pentru românii de rând, schimbarea aceasta de titlu nu prea avea importanță, deoarece în conștiința noastră publică, vechiul titlu de domn (uns și încoronat) era cel mai important titlu din lume. Pentru noi erau doi domni scriși cu inițială majusculă, Domnul din cer și Domnul de pe pământ. Iar mai mare ca Măria Sa nu putea să fie nimeni în lume. Numele de rege și acela de majestate ne erau străine, dar le-am primit și le-am naturalizat până la urmă. Firește, nici regele Carol, cel încoronat la 1881, nu avea de unde să știe că nepotul și moștenitorul său, regele Ferdinand Întregitorul, după ce avea să facă profesiunea de credință de român, urma să nu mai fie „de Hohenzollern”, ci „de România”.

Guvernul era condus pe atunci, la 1881, de Brătienii, în primul rând de marele Ion C. Brătianu. Prim-ministrul avea exact 60 de ani, fiind născut în 1821, adică acum două secole. Înainte de a trece din această viață, Ion C. Brătianu, onorat cu titlul de membru de onoare al Academiei Române, ar fi rostit următoarele cuvinte: „Mă voi răsuci în mormânt dacă voi, fiii mei, nu întregiți țara!” Iar fiul Ionel Brătianu a întregit țara prin faptă, în vreme de nepotul Gheorghe I. Brătianu a între-

Carol I,
acuarela de Carol Popp de Szathmari

git-o prin istorie (scriind, de exemplu, *Originile și formarea unității românești*).

Tot în 1881, s-a votat legea Bursei. Astfel, se vede că Banca Națională a României, despre care domnul guvernator Mugur Isărescu ne amintește mereu că a fost una dintre primele bănci centrale din lume (înainte de instituțiile echivalente ale S.U.A. sau Japoniei), a început să funcționeze sub auspicii bune. În ciuda lui Titu Maiorescu – care deplânse nu cu mult înainte „formele fără fond”, adică superfi-

cialitatea noastră valahă proverbială –, la 1881 românii, prin clasa lor conducătoare, știau ce fac și ceea ce făceau, făceau bine. Evident, nu toate mergeau ca pe roate, dar se simțea destul de pregnant în Europa pulsul națiunii române.

Azi este mai puțin vizibil acest puls, mai ales că ne lamentăm de toate relele și ne autocriticăm mai intens decât atunci când autocritica era la ordinea zilei. Pentru unii „analști politici”, formatori de opinie, *influenceri* ori cum s-or mai fi numind, nimic nu a fost bine și nimic nu este bine. Răi au fost marii scriitori, ale căror statui ar trebui puse la pământ, rău a fost regele Carol I, care nu s-ar fi îngrijit bine de țară și de țărani, răi Brătienii, care ar fi profitat de pozițiile lor, rea Banca Națională, care nu ar fi redresat economia aflată pe sponci etc. Dacă i-am lua în serios pe toți acești critici – cei mai mulți nechemați – ar fi însemnat că nu am construit nimic, că nu ne-am format instituții, că suntem încă în Epoca Pietrei.

Or, am făcut câte ceva, iar între aceste faceri, Banca Națională a României este istorie și realitate contemporană în același timp. Cele două aspecte nu pot să fie despărțite. Banca Națională a construit – împreună cu celelalte instituții ale statului, emenate din voința națională – România, adică țara aceasta, care, bună sau rea, este, totuși, încă, patria noastră.

**Academician Ioan-Aurel POP,
Președintele Academiei Române**

De asemenea, în raport se mai arăta că dificultățile primelor luni de activitate au constat în demonetizarea rublelor aflate în circulație și în lipsa de monedă națională mărunță. Totuși, Banca a menținut raportul dintre stocul metalic și biletele la purtător în circulație, conform art. 12 din Legea constitutivă. Acest articol preciza că Banca trebuia să aibă o rezervă metalică de o treime din suma biletelor emise. Astfel, biletele în circulație erau la data prezentării raportului în sumă de 7.740.040 lei, iar stocul metalic reprezenta 3.592.194 lei.

În februarie 1882, Consiliul de Administrație comunica acționarilor că, în anul 1881, „Institutul nostru [...] a intrat deja în mersul regulat al afacerilor. Operațiunile sale au luat o dezvoltare destul de însemnată și putem zice că au dat rezultate satisfăcătoare“, pe de o parte, „pentru interesele acționarilor, pe de altă parte, ele au dovedit că Banca, ca instrument de credit, dă un concurs puternic afacerilor comerciale și vine astfel în ajutorul intereselor generale ale țării“.

În concluzie, 1881 a fost primul an de

normalitate din istoria B.N.R., primul în care operațiunile au început la 1 ianuarie și s-au terminat la 31 decembrie, un an al pașilor fundamentali în organizarea și funcționarea instituției. În același timp, în 1881, a fost votată și „Legea asupra burselor, mijlocitorilor de schimb și mijlocitorilor de mărfuri“, care a fost urmată de autorizarea, prin Înalt Decret Regal, a solemnității deschiderii Bursei București în decembrie 1882. Prin urmare, putem spune că se crea cadrul potrivit pentru ca civilizația capitalistă românească să facă pasul decisiv de la stadiul timpuriu la organizarea temeinică a sistemului de credit. Însănătoșirea circulației însemnelor monetare și a finanțelor publice a fost vizibilă încă din 1881, ceea ce înseamnă că Banca Națională a României a început atunci construcția unuia dintre primele poduri peste prăpastia existentă în societatea românească între dorința generală de modernizare și caracterul limitat al resurselor financiare.

**Academician Mugur ISĂRESCU,
Guvernator al B.N.R.**

1881. ANUL ÎNTÂI AL BĂNCII NAȚIONALE A ROMÂNIEI

Piesa scrisă de Henrik Ibsen Stâlpii societății nu se mai joacă prea mult acum, fiindcă nici Henrik Ibsen nu este corect politic. Sigur că piesa nu se referă la instituții, ci la oameni și are o doză de ironie, deși nordicii nu sunt vestiți pe lumea asta pentru satiră și umor. Dar mie îmi place să mă gândesc la titlul ăsta și să încadrez Banca Națională între instituțiile care sunt stâlpi ai societății.

De când au înflorit mijloacele de difuzare în masă, mai mulți români au aflat că 1881 este primul an de viață al B.N.R., care începuse să funcționeze la 1 decembrie 1880. Ideea înființării unei bănci naționale a României era mai veche, ea formulându-se la scurt timp după unirea din 1859.

Anul 1881 a fost unul fast, fiindcă avea semnne bune pentru viitor și nu numai din punct de vedere financiar. În 1881, s-au născut Tony Bulandra,

George Enescu, Octavian Goga, Iosif Iser și Ion Minulescu, iar Ion Creangă își începea publicarea *Amintirilor din copilărie*: „Nu știu alții cum sunt, dar eu, când mă gândesc la locul nașterii mele, la casa părintească din Humulești...“ Cine se mai gândește azi la asemenea lucruri minore, când Planeta ne-a prins în vârtejul ei și ne-a transformat în ființe universale, digitalizate, adevărați „stăpâni ai inelelor“?

Sub aspect politic, în 1881, România era ridi-

granițele politice arbitrare. Înființarea Astrei în 1861 și a altor zeci, sute de asociații culturale, economice, caritabile etc. a favorizat organizarea în spirit identitar a națiunii române din afara statului național creat de Al.I. Cuza. S-au înmulțit călătoriile liderilor intelectuali și politici de-o parte și de alta a Carpaților, au sporit donațiile de bani și de cărți dinspre București spre Transilvania (printre donatori îi găsim pe Ion C. Brătianu, Titu Maiorescu, Mihail Kogălniceanu, Alexandru Papiu Ilarian, C.A. Rosetti etc.); s-au intensificat colaborările cu instituții culturale din România (cu societatea „Transilvania”, cu Societatea pentru învățătura poporului român, cu Academia Română etc.). Și aceste aspecte au contribuit la cristalizarea în conștiința liderilor mișcării culturale transilvănene a necesității adoptării directivei culturale difuzate din România, a noului model de organizare a societății românești, pe care Guvernul de la București îl propunea conaționalilor de peste munți. Nu este deloc întâmplător faptul că mai toate ajutoarele financiare din România pentru școlile confesionale românești din Ungaria au fost votate de Parlamentul de la București, evidențiind angajamentul asumat de statul român pentru sprijinirea păstrării identității naționale peste Carpați. „România mică” devenea astfel un „Piemont” pentru toți românii aflați în componența imperiilor multinaționale de la vest, nord și est. Referiri la o asemenea orientare sunt numeroase în epocă, ele evidențiind rolul culturalului în afirmarea comunității românești din teritoriile aflate sub dominația străină.

Reația românilor față de dualismul austro-ungar inaugurat la 1867 nu a întârziat să se materializeze în formula consacrată în timpul Revoluției de la 1848, cea a adunărilor naționale reprezentative. Astfel, la 3/15 mai 1868, tot la Blaj, mai multe mii de români au marcat 20 de ani de la Marca Adunare Națională din 3/15 – 5/17 mai 1848, prilej cu care s-a adoptat și un document politic intitulat

Ioan Rațiu

„Pronunciament”. În acest document, se solicita restaurarea autonomiei politice și administrative a Transilvaniei, aplicarea legilor votate de Dieta de la Sibiu în 1863 – 1864 și convocarea unui nou for legislativ provincial pe baze democratice. „Pronunciamentul” a cunoscut o largă difuzare datorită publicării lui în principalele ziare românești, germane și chiar maghiare, italiene și franceze.

Dualismul a generat, la nivelul elitei politice românești, două atitudini fundamentale, care au dominat, uneori simultan,

alteori alternativ, întreaga activitate politică a românilor din Ungaria până la Primul Război Mondial. *Pasivismul*, promovat cu precădere de către Ioan Rațiu și George Barițiu, a însemnat abținerea de la viața politică (alegeri), ca formă de protest față de un stat format fără consultarea românilor, negându-se astfel valabilitatea juridică a dualismului. Cealaltă orientare, *activismul*, susținea participarea la viața politică, la lupta parlamentară și în adunările locale ale comitatelor, pentru promovarea și protejarea drepturilor românilor. Liderul acestei orientări a fost mitropolitul Andrei Șaguna, la ea aderând mai ales fruntașii români din Banat și Partium, teritorii ce făceau parte încă dinainte de 1867 din Ungaria.

Formarea partidelor politice a fost un fenomen general european în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Pentru românii din Ungaria, dualismul a grăbit procesul de constituire a partidelor politice, din nevoia firească de organizare și îndrumare a rezistenței naționale. La începutul anului 1869, s-a desfășurat la Timișoara Conferința Națională a românilor din Banat, unde Alexandru Mocioni a susținut o organizare politică modernă de tip partidist, punându-se bazele Partidului Național al Românilor din Banat și Ungaria. Se avansa ca tactică solidaritatea politică cu celelalte naționalități din Ungaria și cu românii ardeleni, programul politic elaborat acceptând dualismul, dar combătându-l de pe

ANUL 1881 ÎN TRANSILVANIA.

ACȚIUNI ȘI CONSECINȚE

Există atât în istoriografie cât și în spațiul public tot mai multe voci care susțin că Marea Unire de la 1918 a fost fie rezultatul bunăvoinței Marilor Puteri, fie al mașinațiunilor unor clanuri politice (de la București, în cârdășie cu lideri politici români din Basarabia, Bucovina și Transilvania). Această viziune este întreținută constant prin cărți și articole pseudoștiințifice, conferințe etc. O atare proiectare asupra a ceea ce a fost, cu siguranță, cea mai înălțătoare realizare a românilor în ultimul mileniu nu poate fi decât pernicioasă pentru marele public și păguboasă pentru critica științifică. Firește că și în perioada regimului comunist a fost exagerată ideea de unitate politică și național-statală a românilor în secolele premergătoare Unirii de la 1918, exagerări datorate ideologizării istoriografiei, fenomen regăsit pe coordonate asemănătoare și la națiunile din Europa Centrală și de Sud-est aflate în blocul dominat de U.R.S.S.

Între aceste două viziuni extreme se plasează comunicarea de față, încercând să ofere câteva argumente privind colaborarea/coordonarea între liderii românilor din Transilvania și conducătorii statului român în perioada dualismului austro-ungar, cu privire specială în anul 1881.

Deceniile premergătoare Unirii de la 1918 au demonstrat că între ceea ce se întâmpla în România rezultată după Unirea de la 1859 și ceea ce se întâmpla cu românii din afara granițelor noului stat exista o conexiune intrinsecă. Evenimentele din România din 1859 au avut rolul de catalizator asupra spiritului românilor transilvăneni, ideea națională devenind o forță spirituală dominantă în rândurile

intelectualității românești și treptat, prin activitatea acestor elite, și în rândurile maselor populare din teritoriile românești din monarhia habsburgică, austro-ungară după 1867.

Firește, mutațiile produse în mentalul colectiv din impactul Unirii cu societatea românească la toate nivelurile s-au tradus printr-o remarcabilă clarificare în spiritul public transilvănean, în mișcarea culturală mai întâi. Instituționalizarea culturii pe baze naționale a fost sensibil încurajată de Unirea din 1859, la proporțiile unei ample campanii ce-și propunea ca prin acțiunile în temeiul principiului de naționalitate să se realizeze o unitate spirituală și solidaritatea națională peste

Piața catedralei din Blaj

Redactorii ziarului Tribuna

nici, apoi, în spirit liberal și democratic, introducerea limbii române în administrație și justiție, numirea de funcționari români proporțional cu ponderea românilor în ansamblul populației, respectarea autonomiei bisericilor și școlilor românești, revizuirea Legii naționalităților din 1868, pentru garantarea menținerii individualității naționale a etniilor din statul ungar multietnic. În general, acest program și conducerea centrală a P.N.R. nu agreau ideea colaborării cu Guvernul de la Budapesta. Președinte al partidului a fost ales Nicolae Popea, iar vicepreședinte Partenie Cosma. Ca tactică de luptă politică s-a decis pasivismul pentru românii ardeleni (din fostul Mare Principat Transilvania) și activismul pentru cei din Banat, Crișana și Maramureș.

Unificarea celor două partide regionale nu a avut loc întâmplător la mijlocul lunii mai, la puțin timp după ceremonia de încoronare a regelui Carol. În mod simbolic, românii transilvăneni au vrut să transmită un mesaj de solidaritate, recurgând în primul rând ei înșiși la solidaritatea politică și unificarea centrelor românești (Timișoara, Sibiu, Brașov, Arad etc.). O atare atitudine a fost rapid sesizată de agenții diplomatici austrieci de la București, care în toamna anului 1881 au transmis mai multe documente Vienei, prezentând susținerea de statul român, prin burse de studiu, a tinerilor români din Austro-Ungaria. Concomitent, agenții au evidențiat și schimbarea de paradigmă privind opțiunile politice ale tinerilor studenți români transilvăneni, așa cum rezulta dintr-un raport trimis Vienei de Biroul de informații al Ministerului de Externe Cezaro-Crăiesc la 5 octombrie 1881: „Între studenții români se observă de la o vreme încoace străduința

de a cocheta cu România. În vremurile trecute exista între românii austrieci ideea unei uniri cu Principatele Române, care nu era altă dorință decât în sensul ca aceste Principate să fie alăturate Austriei sau să fie cucerite de Austria, și repede să fie anexate. Acum domnește, în sânul tinerilor studioși, ideea unei alipiri la România. Se crede că sămânța acestei concepții a fost răspândită de studenții din România sau de acei studenți români austrieci care primesc burse de la Guvernul român.”

Nimeni, de bună credință, nu ar mai trebui să pună sub semnul întrebării tradiția bunei colaborări și coordonări între factorii politici responsabili din „Piemontul românesc” și elitele românești din Transilvania. Desigur că aceste elite au încercat să găsească la începutul secolului XX soluții de ameliorare a situației națiunii române din Ungaria dualistă și prin apropierea de Casa de Habsburg, în special de prințul moștenitor Franz Ferdinand (Alexandru Vaida-Voevod, Aurel C. Popovici ș.a.), dar asta nu diminuează cu nimic rolul Bucureștiului.

Un alt eveniment important consemnat în anii imediat următori unificării politice din 1881 l-a constituit înființarea la Sibiu, în 1884, a primului cotidian românesc din Transilvania, *Tribuna*, sub conducerea lui Ioan Slavici. Apariția *Tribunei* a reprezentat un moment de referință în istoria mișcării naționale românești, în paginile ziarului fiind găzduite opiniile liderilor politici români care nu erau dispuși să facă compromisuri cu statul maghiar. Tribunismul a devenit un veritabil curent politic, cultural și social, gazeta orientându-se spre educarea politică a maselor, a țăranilor, care erau de fapt marea majoritate a populației din provincie. Prin formula, lansată de I. Slavici, „Soarele pentru români la București răsare” s-a avut în vedere promovarea valorilor culturale general românești, direcționarea evoluției culturale și politice a românilor transilvăneni în acord cu realitățile din România.

In acei ani a început să se simtă tot mai vizibil interesul cercurilor politice românești din Vechiul Regat față de situația românilor din Transilvania, mai ales că, din 1883, România devenise membră a unei alianțe politico-militare din care făceau parte Austro-Ungaria și Germania. S-au intensificat legăturile și consultările fruntașilor români transilvăneni cu regele Carol I

baze democratice și liberale. În primăvara anului 1869, din inițiativa lui Ioan Rațiu, Ilie Măcelariu și Visarion Roman, a fost convocată la Miercurea, lângă Sibiu, Conferința Națională a românilor ardeleni, fiind puse bazele Partidului Național al Românilor din Transilvania, în frunte cu I. Măcelariu. Programul adoptat se baza pe principiile programului revoluționar de la Blaj din 1848 și preconiza autonomia Transilvaniei, egalitatea în drepturi a naționalităților, democratizarea vieții politice și a instituțiilor administrative, juridice etc. Ca tactică de luptă a fost propus pasivismul.

Intensificarea politicii de maghiarizare a românilor din Transilvania după 1875, când prim-ministru al Ungariei a devenit Kálmán Tisza, a impus coordonarea politică a românilor aflați sub dominația Budapestei. Unificarea celor două partide regionale create în 1869 devenea tot mai necesară. Această unificare a fost impulsionată tot de peste Carpați, din „Piemontul românesc“, deoarece impresionanta acțiune de solidarizare a românilor transilvăneni cu România în timpul Războiului de Independență a condus și la imperativul reorganizării lor politice. George Barițiu a evaluat corect importanța anilor 1877 – 1878 pentru românii din Ungaria: „De acum înainte, au început să-și ștergă ochii și românii brașoveni și sibieni și alții, așa-numiții activiști, iară când văzură că peste 100 de ziare maghiare făcea un singur chor în combaterea unanimă a statului românesc, bunii noștri activiști s-au deșteptat și mai bine.“

Consecințele Războiului de Independență au fost multiple și pentru românii din Transilvania, care au conștientizat nevoia coagulării tuturor forțelor. Nici autorităților austro-ungare nu le-a scăpat „curajul“ unor lideri români din Ardeal de a populariza în rândul țărănimii uriașul succes obținut de frații din România prin jertfă la 1877 – 1878. Nu întâmplător, un ordin al Ministerului de Interne de la Budapesta

Nicolae Popa

din 12 martie 1878, adresat comiților supremi, preciza: „După război... agitatorii naționaliști țin întruniri, fac planuri pentru organizarea unei mișcări antistatale și pentru inducerea în eroare a maselor de jos, neavizate în mod corespunzător.“

În anul 1880, consultările dintre mai mulți lideri politici români ardeleni, maramureșeni, crișeni și bănățeni în privința unificării celor două partide s-au intensificat, intrându-se în linie dreaptă la începutul anului 1881. Astfel, în primele zile din martie s-au emis circularele pentru convocarea unei conferințe generale românești.

La scurt timp, George Barițiu a întreprins o călătorie la București, pentru a discuta cu liderii politici ai României modalitățile și strategia de luptă pentru apărarea națiunii române aflate sub dominația statului maghiar. În capitala României el s-a întâlnit cu Titu Maiorescu, August Treboniu Laurian și cu alți oameni politici conservatori și liberali, cu intelectuali bucureșteni. Aceste întâlniri au fost sesizate și de F. Lachman, agentul diplomatic austriac de la București, care înștiința Viena că „românii transcarpatici, o dată cu reluarea acțiunii lor politice, intră în legătură directă și mai apropiată cu conaționalii de aici“. Cu siguranță că Barițiu a fost informat de liderii politici din București despre iminenta proclamare a Regatului, care a avut loc la 14 martie, ceremonia de încoronare fiind desfășurată însă la 10 mai 1881.

După pregătiri prealabile, între 12 și 14 mai 1881, s-a desfășurat la Sibiu Conferința Națională a românilor din Transilvania și Banat, la care au participat 141 de delegați, în timpul căreia au fuzionat cele două partide întemeiate la 1869. A rezultat astfel o singură formațiune politică pentru toți românii ce depindeau de Guvernul de la Budapesta. Programul Partidului Național Român din Transilvania, Banat și Ungaria (P.N.R.), definitivat la Sibiu în 1881 și care va fi respectat până în anul 1905, revendica în primul rând autonomia Transilva-

gina din afară a cercului avea șiruri de perle în aur, asemănătoare celor care orna coroa de oțel a regelui. Cere-rea Mitropolitului Primat ca încoronarea și unge-rea să aibă loc la Mitropolie a fost respinsă de rege, care a motivat că ar fi de preferat ca solemnitatea să se desfășoare într-un cadru mai restrâns.

Ceremonia încoronării a avut un preambul în ziua de 9 mai 1881, când cele două coroane au fost duse cu mare fast de la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice la Mitropolie, pentru a fi sfințite. Așezate pe perne de catifea, coroanele au fost ținute, în trăsura de gală a Curții, de Dumitru C. Brătianu, președintele Consiliului de Miniștri, și de D.A. Sturdza, ministrul de Finanțe. Coroanele au fost primite în fața Mitropoliei de Mitropolitul Primat Calinic Miculescu și de ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, V.A. Urechia, sfințite și aduse la Palatul regal, unde a fost organizată o ceremonie militară. Perechea regală, alături de fratele regelui, prințul Leopold, și doi dintre fiii săi, prinții Ferdinand și Karl (Carol), ajunși la București pentru a participa la serbarea încoronării, au asistat din balconul palatului la ceremonia militară, fiind aclamați de mulțimea adunată. Regele fiind catolic, iar regina luterană, nu putea fi organizată o ceremonie religioasă ortodoxă, care ar fi fost dorită de marea masă a populației. Referitor la acest aspect, agentul diplomatic al Franței, Ducros-Aubert, menționa: „Carol fiind catolic, încoronarea nu se poate face într-o biserică ortodoxă, alegându-se terenul din fața Mitropoliei, astfel încât mulțimea să fie satisfăcută.”

Tot în ziua de 9/21 mai 1881, Camera Deputaților a hotărât înființarea unui nou ordin numit „Coroana Românică”, în amintirea încoronării primului rege al României. Ordinul urma să aibă cinci clase, constând dintr-o cruce cu patru brațe emailate alb și roșu, cu cifrul

Ceremonia încoronării, desen de epocă

regelui Carol I în fiecare spațiu dintre brațele crucii. În mijlocul crucii emailate se află coroa de oțel și înscrisul: „Prin noi înșine/14 martie 1881”, iar pe revers datele „10 Mai 1866, 1877, 1881”. Panglica era albastră cu margine argintie. În scara zilei de 9 mai 1881, regele

Carol I l-a primit pe mareșalul Bauer, comandantul suprem al armatelor din Transilvania, care, alături de șeful Statului Major General, colonelul Pfeifer de Ehrenstein, și cu alți doi ofițeri au venit de la Brașov ca trimiși ai împăratului Franz Joseph, ca să asiste la serbările încoronării. Mareșalul Bauer a prezentat regelui o scrisoare de felicitare din partea împăratului Franz Joseph.

Ziua de 10 mai 1881 a fost anunțată populației din Capitală cu 24 de lovituri de tun. La prima oră a dimineții a sosit și telegrama de felicitare din partea împăratului Germaniei, Wilhelm: „Primiți, Majestatea Voastră, precum și Majestatea Sa Regina, cele mai cordiale urări pentru serbarea de azi, care promite urcării pe Tron a Majestăților Voastre, sub ocrotirea celui Atotputernic, o nouă întărire pentru binele durabil al țării voastre.”

Potrivit memoriilor regelui Carol I, consemnate de un martor ocular, ceremonia încoronării din ziua de 10 mai 1881 a început la ora 10.15, când regele, regina, înalții oaspeți prezenți au plecat de la Palatul Cotroceni spre Gara de Nord, unde urma să se formeze cortegiul încoronării, în următoarea ordine: un pluton de jandarmi, prefectul Poliției, un al doilea pluton de jandarmi și un escadron de roșiori, doi furieri de Curte, mareșalii Curții cu doi adjutanți regali, 62 de steaguri ale armatei, regele Carol I călare, Marele Stat Major și Casa Militară a regelui, trăsura de gală a Curții trasă de opt cai unde se afla regina Elisabeta împreună cu principele Leopold de Hohenzollern și doi dintre fiii săi, prinții Ferdi-

și cu alți lideri de la București. De asemenea, în 1890 s-a constituit în capitala României „Liga pentru Unitatea Culturală a Tuturor Românilor”, cu scopul declarat de a susține mișcarea cultural-națională a românilor aflați sub dominație străină.

Tot mai mulți străini au remarcat justețea demersului revendicativ românesc, condamnând opacitatea autorităților de la Budapesta. Consulul general al Germaniei raporta din Budapesta, la 16 iulie 1892, Cancelariei Reichului: „Societatea maghiară se închide ermetic în fața intelectualității române și românilor li se amintește întotdeauna vechea relație de la stăpân la slugă, căci românilor le este interzisă

orice carieră de stat, dacă nu *de jure* atunci *de facto*, și rămânând în afara Parlamentului, datorită censului electoral și a abuzurilor electorale, nu au acces la cuvânt nici la autoadministrare.”

Rezultatul se cunoaște: în împrejurările favorabile de la sfârșitul Marelui Război, pe fondul dezmembrării imperiilor multinaționale, românii transilvăneni și-au luat soarta în mâini, asistați și sprijiniți, ca și în deceniile anterioare, de elitele politice de la București (aflate din cauza refugului din toamna anului 1916 la Iași).

Prof.univ.dr. Ioan BOLOVAN,
Membreu corespondent
al Academiei Române

CEREMONIILE ÎNCORONĂRII PRIMULUI REGE AL ROMÂNIEI CAROL I (10 – 12 MAI 1881)

În ziua de 14 martie 1881, la ora 18.00, președinții celor două corpuri legiuitoare – Dimitrie Ghica și C.A. Rosetti –, împreună cu deputații, senatorii și însoțiți de Mitropolitul Primat și episcopii eparhioți s-au prezentat la Palatul regal pentru a aduce la cunoștința domnitorului Carol I și a principesei Elisabeta proclamarea Regatului României.

Solemnitatea încoronării a fost fixată pentru data de 10/22 mai, ziua națională a României. Sub coordonarea Guvernului condus de Dimitrie Brătianu (Ion C. Brătianu demisionase la 5/17 aprilie 1881), ceremoniilor încoronării le-au fost consacrate trei zile (10 – 12 mai 1881). Ele au fost gândite pe două mari planuri: cel al încoronării propriu-zise și cel al sărbătorilor populare.

Membrii Guvernului au dorit ca însemnul regalității – coroana regală – să fie o piesă fastuoasă, din metal prețios, însă regele Carol I, modest din fire, a respins această idee, afirmând că „niște însemne regale scumpe nu corespund tradițiilor țării și sunt potrivite numai acolo unde este vorba de giuvaere cu valoare isto-

rică moștenite din veacurile trecute”. Potrivit dorinței regelui, s-a confecționat o coroană de oțel din țeava unui tun otoman capturat la Plevna, iar pentru regină o simplă coroană de aur comandată unui bijutier bucureștean.

La 3/15 mai 1881, aflat la Cotroceni, regelui Carol I i-a fost prezentată coroana de oțel, care fusese lucrată la Arsenalul Armatei. Designul însemnelor regale – coroana și sceptrul regal – a fost realizat de Theodor Aman, în urma desemnării sale de comisia instituită la nivelul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice și din care au făcut parte și istoricii Bogdan Petriceicu Hașdeu, Alexandru Odobescu și Grigore Tocilescu. Coroana reginei Elisabeta era realizată din aur simplu, fără nicio bijuterie. Mar-

de steagurile armatei. Regele și regina s-au așezat pe tronuri fiind flancați de principele Leopold și de principii Ferdinand și Karl, după care președinții celor două Camere au predat coroanele regale suveranilor. Președintele Senatului, Dimitrie Ghica, a ținut un discurs, la care regele Carol I, cu coroana în mână, a răspuns cu următoarele cuvinte: „Serbarea de astăzi consacră o epocă de 15 ani, plină de lupte grele, de fapte mari. Sub puternicul scut al Constituțiunii, România a crescut, s-a dezvoltat, s-a întărit. Stăruința națiunii, vitejia armatei și credința pe care am avut-o în bărbăția poporului au împlinit dorințele noastre cele mai arzând prin proclamarea Regatului, care este garanția cea mai sigură pentru viitor. Primesc dar cu mândrie, ca simbol al independenței și al tăriei României, această coroană tăiată dintr-un tun stropit cu sângele vitejilor noștri, sfințită de Biserică. Ea va fi păstrată ca o comoară prețioasă, amintind momentele grele și timpurile glorioase ce am străbătut împreună; ea va arăta generațiunilor viitoare voinicia românilor din est timp și unirea care a domnit între țară și domn. Pentru regină și pentru mine însă, coroana cea mai frumoasă este și rămâne dragostea și încrederea poporului, pentru care n-avem decât un gând: mărirea și fericirea lui. Să ne unim dar în fața acestor steaguri, care au strălucit pe câmpul de onoare; în fața acestei coroane, emblemă a Regatului, împrejurul căreia națiunea strângă-se, ca oștenii în jurul drapelului; în fața acestei mărețe manifestații, pentru care țara întreagă a alergat în Capitală spre a fi martoră acestei zile fericite, să ne unim în strigară scumpă inimilor noastre și

care va găsi un răsunet puternic în acest loc sfințit prin proclamarea celor mai însemnate acte: Să trăiască iubita noastră Românie, astăzi încoronată prin propriile sale mijloace!”

Deși nu a fost spectaculoasă, ceremonia încoronării regelui Carol I și a reginei Elisabeta a fost o îmbinare între tradiție (ceremonia religioasă de la Mitropolie, Te-Deumul de binecuvântare și sfințire a coroanelor oficiat de către Mitropolitul Primat, cântările bisericesti specifice) și normele regimului constituțional, reprezentat de prezența celor doi președinți ai Corpurilor Legiuitoare. Armonizarea celor două componente ale încoronării – tradiția și constituționalitatea – au fost completate de așezarea coroanelor regale la baza tronurilor, de prezența tuturor personalităților cu rol important în stat: mitropoliții, respectiv, șefii Parlamentului, precum și de trecerea coroanelor regale celor doi coloneli din garda de onoare, pe durata semnării documentului încoronării. Alăturarea reprezentanților armatei în ceremonie a însemnat adunarea mai multor forțe în jurul regelui, demonstrând însemnătatea momentului de la 10 mai 1881, urmare a proclamării Independenței de Stat în urma luptelor din 1877.

Au avut loc apoi serbările deschise larg publicului, care s-au remarcat prin număr, varietate, implicarea unor efective foarte numeroase și perfectă organizare. Data de 11 mai 1881 a fost cea a defilărilor carelor alegorice, pentru care s-au ridicat tribune și s-a stabilit un program foarte riguros al acțiunii. Propunerea a fost lansată public de către Comitetul executiv al comerțului, industriei, artelor, meseriilor și diferitelor societăți din București tuturor organizațiilor de meseriași care ar fi dorit să participe. La defilarea carelor alegorice a asistat și regele Carol I, prezența numeroasă a corporațiilor oferind o imagine a nivelului dezvoltării economiei României din acel timp. În seara zilei de 11 mai 1881 au avut loc reprezentații de gală gratuite, la Teatrul Național, prilej cu care s-a cântat pentru prima dată „Hora reginei”. Perechea regală și oaspeții din Germania au asistat până la orele 22.00, dar spectacolele au ținut toată noaptea.

Cea de a treia zi a ceremoniilor, 12 mai 1881, a fost una foarte ploioasă și, de aceea, s-a impus amânarea pentru ziua de

*Coroana de oșel
și ordinul „Coroana României”*

nand și Karl (prin care se legitima continuitatea dinastică), ofițeri de cavalerie, cortegiul fiind încheiat de un escadron de roșiori.

Pe tot traseul până la Mitropolie, cortegiul a fost salutat de o mulțime imensă de locuitori ai Bucureștiului. La ora 12.00, cortegiul a ajuns la poalele Dealului Mitropoliei, unde a fost întâmpinat de Mitropolitul Primat și Mitropolitul Moldovei, episcopi și înaltul cler, președinții Corpurilor Legiuitoare – C.A. Rosetti, președintele Camerei Deputaților, și Dimitrie Ghica, președintele Senatului –, membrii Guvernului.

Se poate distinge în simbolistica ceremoniei o împletire între elementele tradiționalei „ungeri” prin plasarea încoronării la Mitropolie și prin prezența Mitropolitului Primat și confirmarea regatului constituțional, prin rolul jucat de reprezentanții Parlamentului și Guvernului.

La baza Dealului Mitropoliei se aflau, de ambele părți ale drumului, delegațiile districtelor și comunelor din întreaga țară, aproximativ 6.000 de oameni. Regele Carol I, regina Elisabeta, principele Leopold și fiii săi, însoțiți de Mitropolitul Primat și Mitropolitul Moldovei, au intrat în catedrală pentru a se închina sfintelor icoane în fața cărora erau depuse coroanele, după care au ieșit și s-au îndreptat spre pavilionul oficial ridicat la ieșire, pentru a asista la Te-Deumul oficiat de cei doi mitropoliți. În fața suveranilor și a celor prezenți în tribuna regală – corpul diplomatic, invitații străini, suita regală, membrii Corpurilor Legiuitoare, membrii Guvernului, autoritățile statului – au fost aduse, de președinții celor două Camere, coroanele regale, pe care apoi le-au trecut celor doi colonci din garda de onoare, timp în care Mitropolitul Primat rostea rugăciunea de sfințire finală a acestora, iar corul cânta „Mulți ani!”.

După ceremonia de sfințire a coroanelor în fața suveranilor, președintele Consiliului de Miniștri, Dimitrie C. Brătianu, a prezentat perechiile regale, spre a fi semnat „Pergamentul

Coroanei”, care să amintească, peste timp, de actul încoronării și unde fuseseră înscrise următoarele date: a alegerii principelui Carol de Hohenzollern, prin plebiscite, ca principe al Principatelor Unite, a intrării sale în București, a jurământului său pe Constituție, ale victoriilor obținute de Armata Română în Războiul de Independență și a proclamării ca rege. Pe lângă rege și regină, documentul a fost semnat și de principele Leopold, în numele fiului său Ferdinand, în vârstă de 16 ani, de mitropoliți, miniștri, președinții Corpurilor Legiuitoare și

de președintele Curții de Casație. În timp ce corul intona imnul național, regele Carol I a încredințat documentul ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice pentru a fi păstrat la Arhivele Statului.

A fost o ceremonie de încoronare foarte simplă, ceea ce a creat oarecum nedumerire în rândul diplomaților prezenți. De exemplu, White, trimisul britanic, menționa: „Coroanele nu au fost deloc purtate pe parcursul ceremoniei”, iar Ducros-Aubert, trimisul francez, menționa la rândul său că „încoronarea a creat multe probleme, deoarece trebuia conciliați monarhiștii tradiționaliști cu tendințele liberale ale Constituției.

Astfel, s-a propus ca Mitropolitul Primat să ia coroana, să o dea președinților Camerelor, care, în calitate lor de reprezentanți ai poporului, să-l încoroneze pe Carol, iar acesta pe regină. Acest protocol este în dezacord cu tradițiile Casei de Hohenzollern, prin urmare, s-a decis să fie aduse coroanele în fața majestăților lor și atât. Se rezolvă, așadar, și problema religioasă, pentru că regele este catolic, iar regina protestantă”.

După ceremonia de la Mitropolie, suveranii au revenit la Palatul regal la ora 14.00, unde au primit felicitările corpului diplomatic, ale membrilor Corpurilor Legiuitoare, miniștrilor, autorităților oficiale. Coroanele regale au fost aduse și ele la Palatul regal cu un cortegiu și depuse înaintea tronului, alături

Actul încoronării

Cele șase microfilme relatează situația social-politică din România văzută de reprezentanții diplomați ruși de la București și Iași, starea de spirit a elitei conducătoare românești, a armatei și populației față de chestiunea evacuării instituțiilor statului român în Rusia în contextul eșecurilor de pe front din iarna lui 1916 – 1917, relațiile economice și schimburile comerciale ruso-române, importul materiilor prime rusești pentru industria națională, aprovizionarea României cu mărfuri și cereale, înzestrarea armatei, furnizarea de utilaje și echipamente ș.a. Rolele conțin și documente ce ilustrează pregătirea diplomatică ale transferării Tezaurului României la Moscova, apoi despre strămutarea lui efectivă, traseul prin teritoriul rus în timpul războiului civil din 1918 – 1920 și, ulterior, despre situația lui în Uniunea Sovietică, cheltuirea de către bolșevici a unor sume importante din el ș.a. Nu în ultimul rând, la Arhivele Naționale se păstrează dovezi care reflectă problema complicată a decontărilor financiare reciproce dintre Rusia țaristă și România, ca urmare a Primului Război Mondial. Guvernul sovietic a refuzat categoric să poarte orice discuții oficiale cu România pentru retrocedarea Tezaurului și a legat acest aspect de restituirea datoriei de război a țării noastre și, desigur, de soluționarea „problemei Basarabici”.

Documentele datate în anii 1916 – 1917 existente la Arhivele Naționale evidențiază eforturile diplomaților rusă și română axate pe evacuarea Casci Regale a României, a Parlamentului, Guvernului, Armatei, organismelor și instituțiilor statului în Rusia, deci și a Tezaurului Băncii Naționale a României. Fragmentele din corespondența secretă a diplomaților ruși de la București și Iași ilustrează tratativele dintre șefii consecutivi ai Misiunii, Aleksandr Aleksandrovici Mosolov și Stanislas Kozieł-Poklewski, și oficialii români ai Ministerului Afacerilor Străine, ai Ministerului de Finanțe ori reprezentanții Băncii Naționale pentru fixarea condițiilor evacuării Tezaurului. Prin urmare, un loc distinct în negocieri l-a ocupat discutarea garanțiilor oferite de Guvernul rus pentru menținerea integrității valorilor românești pe parcursul transportării la Moscova.

O serie de documente provin de la Ministerul Curții Imperiale și Președinția Consiliului de Miniștri ale Rusiei și descriu preparativele

Aleksandr Aleksandrovici Mosolov

evacuării României. La sfârșitul anului 1916, în scopul desfășurării unor acțiuni centralizate în această direcție, a fost înființat organismul numit „Consfătuirea Interministerială pentru unificarea tuturor măsurilor rezultate din eventualitatea evacuării României (1916 – 1917)”, pus sub conducerea senatorului Dmitri Ivanovici Zasiadko. Actele acestei instituții, supranumite „Comisia Zasiadko”, se păstrează la Arhiva de Stat Istorică Rusă din Sankt-Petersburg, în fondul nr. 1.277, care însumează 18 dosare ce tratează formarea comisiei, elaborarea măsurilor punctuale pentru evacuarea României, precum și întreaga mișcare a refugiaților români pe teritoriul Rusiei de Sud. Autorul celui mai recent volum de documente despre Tezaurul României afirmă că „jumătate dintre dosarele fondului nr. 1.277”, mai exact 8 din 16 (N.B.: fondul are 18 dosare), ar fi fost „secretizate în anul 2016”. Menționăm că, exceptând dosarul nr. 2, toate actele „Comisiei Zasiadko” pot fi consultate la Arhivele Naționale încă din anul 1965, nu au fost niciodată secretizate la noi și accesul la ele este public. În prezent, instituția noastră se ocupă de traducerea lor în limba română, sarcină dificilă, deoarece microfilmele au suferit o serioasă degradare în timp. Studierea documentației „Zasiadko” va fi în măsură să ne ofere indicii prețioase despre sistemul de funcționare a instituțiilor rusești implicate în transferarea Tezaurului: Consiliul de Miniștri, Ministerul de Finanțe, Ministerul Afacerilor Externe, Ministerul Căilor de Comunicații, Cartierul General al

13 mai 1881 a defilării trupelor prin fața statuii lui Mihai Viteazul și a focului de artificii. Momentele legate de proclamarea regatului și ceremoniile încoronării primului rege al României s-au bucurat de un larg ecou în presa vremii, care a tratat pe larg în paginile sale desfășurarea, pas cu pas, a serbărilor încoronării.

Pe plan intern, proclamarea Regatului a consolidat dinastia în țară, a conferit o stabilitate și mai puternică instituțiilor regimului monarhic constituțional și a sporit coeziunea populației în jurul Tronului. Pe plan extern, urcarea pe tronul regal a lui Carol I și asigurarea succesiunii

dinastice prin familia de Hohenzollern-Sigmaringen au garantat, pentru o lungă perioadă, influența Germaniei în România, demonstrată și prin aderarea la Tripla Alianță, în toamna anului 1883. În acest context, anii 1877 – 1881 au semnificat îndepărtarea țării de pericolul reprezentat de cele două imperii, Rus și Otoman, și plasarea Regatului României pe axa viciei politice central și vest-europene.

Dr. Ștefania DINU,
Director general adjunct (științific)
al Muzeului Național Cotroceni

DOCUMENTE DIN COLECȚIA „MICROFILME – RUSIA/U.R.S.S.” A ARHIVELOR NAȚIONALE CU PRIVIRE LA „FONDUL DE AUR” AL ROMÂNIEI DE LA MOSCOVA

Sub impulsul activității „Comisiei comune româno-ruse pentru studierea problemelor izvorâte din istoria relațiilor bilaterale, inclusiv problema Tezaurului depus la Moscova în timpul Primului Război Mondial”, în urmă cu câțiva ani în Arhivele Naționale ale României a fost inițiată cercetarea minuțioasă a rolurilor din colecția „Microfilme – RUSIA/U.R.S.S.”. Rezultatele investigației s-au concretizat în depistarea a șase role care conțin documente despre aurul românesc de la Moscova, ignorate de majoritatea cercetătorilor români cu preocupări în domeniu, limba lor de redacție, rusa, fiind una puțin accesibilă. Actele provin de la Arhiva de Stat Istorică Rusă din Sankt-Petersburg, Arhiva de Stat a Federației Ruse și Arhiva de Politică Externă a Imperiului Rus (ultimele două cu sediul la Moscova). Arhiva de Stat Istorică Rusă și Arhiva de Stat a Federației Ruse sunt componente ale Agenției Federale de Arhivă a Rusiei (ROSARHIV), for cu care instituția noastră are un acord de colaborare în vigoare, iar a treia structură se află în organigrama Ministerului Afacerilor Externe al Federației Ruse. Așadar, documentele deținute de Serviciul Arhive Naționale Istorică Centrale (S.A.N.I.C.) sunt reproduceri realizate de partea rusă în 1965 și 1994, în baza „planurilor de relații științifice și schimburi culturale” prevăzute prin acordurile de cooperare.

se prezintă în afara oricăror îndoieli, ca o garanție de credință față de cuvântul dat Rusiei...”

Alte telegrame secrete, note, rapoarte, informații din rolele colecției „Microfilme – Rusia/U.R.S.S.” analizează detaliile tehnice și organizatorice ale evacuării aurului, pregătirea încăperilor pentru depozitarea lui la Moscova, amânarea plecării trenului cu valori, întâmplată finalmente abia la 14/27 decembrie 1916, apoi evacuarea celui de-al doilea transport cu valorile B.N.R. și valorile băncilor private (iulie 1917).

Între documentele gestionate de Arhivele Naționale, câteva dovedesc devalizarea rezervei de aur românești în scopul finanțării mișcării revoluționare din sudul Rusiei și al instaurării puterii sovietice în Basarabia și România. Sponsorizarea „revoluției mondiale”, inclusiv cu bani românești, a început imediat după confiscarea Tezaurului de către Guvernul sovietic, petrecută la 13/26 ianuarie 1918. În rola 221 (reprodusă din Arhiva de Stat a Federației Ruse), fondul cu nr. R.6.764 conține, în opisul 1, dosarul nr. 234 intitulat „Correspondență și informații (în copie) privind calculele în valută-aur referitoare la România (1923 – 1924)”. Copia manuscrisă este intitulată „Dosar cu privire la valorile românești. 1918 (Din materialele Băncii Populare)”, are antetul Sovietului Comisarilor Poporului al R.S.F.S.R., numărul de înregistrare 116 din 16 ianuarie 1918 și reprezintă o adresă înaintată lui Dmitri Petrovici Bogolepov, directorul Departamentului Trezoreriei de Stat, căruia i se aduce la cunoștință că „Sovietul Comisarilor Poporului, în ședința sa din 15 ianuarie, a hotărât să aloce din fondurile Trezoreriei Statului pentru Colegiul Suprem Autonom pentru Afacerile Română și Basarabeană cinci milioane de ruble, cu acoperirea acestei sume din fondul românesc confiscat la Moscova. Comunicându-vă această hotărâre a Sovietului, vă rugăm să luați măsuri urgente pentru realizarea grabnică a acestei alocări, iar un milion este de dorit să fie dat în bancnote românești.”

Problema Tezaurului a fost dezbătută în șe-

Stanislas Koziell-Poklewski

dința Sovietului Comisarilor Poporului din 8 ianuarie 1918 prezidată de V.I. Lenin, în cadrul căreia s-a dat ordinul „să se aloce la dispoziția Comandantului Suprem al Trupelor Ruse (funcție în care la 20 noiembrie 1917 a fost numit bolșevicul Nikolai Krilenko), din fondurile Trezoreriei Statului, șase milioane de ruble pentru a fi transmise pe orice căi și cu mijloacele pe care le va considera necesare și posibile trezoreriei de campanie a Frontului Român”.

La 27 februarie 1918, reprezentanții sovietici au scos din rezerva românească de la Moscova 8 lăzi (casete) cu

aur. Episodul le este cunoscut istoricilor români din memorialistică, deși are confirmarea documentară la Arhivele Naționale de aproape 30 de ani. Ne referim la raportul-sinteză *privind Aurul românesc* înregistrat sub nr. 06391 din 7/V5/V/1924 (astfel în original) al Secției Externe din cadrul Direcției Generale Unificate Politice (OGPU) de pe lângă Sovietul Comisarilor Poporului al U.R.S.S., raport înaintat în original lui Grigorii Iakovlevici Sokolnikov, comisar al poporului pentru Finanțe, și în copie lui Gheorghi Cicerin, Viaceslav Menjinski și Ghenrih Iagoda.

În sfârșit, un număr considerabil de documente ori fragmente de documente de pe role urmăresc periplul rezervei de aur a Imperiului Rus, moștenite de soviete în 1917, pe la Kazan, Omsk, Samara, Irkutsk, Cita, Vladivostok, ba chiar până în Manciuria ori Japonia. Admitând ipoteza că aurul nostru a fost integrat în rezerva de aur a Imperiului Rus, studierea circuitului acestuia prin teritoriul fostului imperiu în 1918 – 1920 prezintă un interes deosebit. În septembrie 1965, Leonid Ilici Brejnev îi spunea lui Nicolae Ceaușescu: „Stocul român de aur, împreună cu aurul rusesc, a fost trimis în Samara în anii războiului civil în scopuri de securitate, apoi la Kazan, unde a fost capturat de albgardiști, pe urmă de cehii albi, de la care parțial a fost recuperat de Armata Roșie, parțial a dispărut și au dispărut și urmele sale.” Afir-

Comandantului Suprem al Trupelor Ruse de pe teatrele de operațiuni militare ale Primului Război Mondial (STAVKA).

In istoriografia română este, în general, acceptată ipoteza potrivit căreia evacuarea Tezaurului român s-a făcut la presiunea autorităților guvernamentale și militare ruse. Aserțiune sprijinită aparent și de fragmentul dintr-o *Notă* din anul 1924 existentă pe rola 221 a colecției „Microfilme – Rusia/U.R.S.S.”. Nota provine din Arhiva de Stat a Federației Ruse, din fondul nr. R6.764 intitulat „Comisia de pe lângă Comisariatul Poporului pentru Comerț Exterior al R.S.F.S.R. pentru cercetarea și evaluarea urmărilor războiului și ale blocadei impuse de Antanta Rusiei Sovietice (1920) asupra economiei naționale”. În document se menționează: „În scopul de a garanta achitarea datoriei românești față de Rusia, Guvernul rus a cerut României «Fondul de Aur», care a fost transferat în Rusia și se păstrează împreună cu rezerva noastră de aur.” Înainte de toate, subliniem că transferul aurului unei țări pe teritoriul unui stat aliat – ca formă de garantare a împrumuturilor contractate și ca metodă de punere la adăpost în condiții vitrege – a reprezentat o practică frecventă în raporturile dintre membrii blocului Antantei, iar Imperiul Rus, la rândul său, a transferat un tezaur de patru ori mai mare, totalizând 498 t de aur, la Banca Angliei, unde a fost constituit un fond rusesc de asigurare a creditelor de război. Pe lângă faptul că multe dintre documentele de la Arhivele Naționale arată că strămutarea Tezaurului a fost rezultatul unor negocieri finalizate cu adoptarea unei decizii liber consimțite a Guvernului român, însemnătatea acestei note stă mai degrabă în mențiunea din finalul ei, și anume că depozitul românesc a fost asimilat rezervei de aur a Imperiului Rus, cu toate consecințele dezastruoase pentru integritatea sa.

Răstimpul noiembrie – decembrie 1916 s-a caracterizat printr-o intensă corespondență diplomatică focalizată pe mutarea depozitului de aur în Rusia. La Arhivele Naționale există încă din 1965, printre altele, telegrama secretă nr. 719/25 noiembrie – 8 decembrie 1916 a trimisului rus la Iași, S. Kozieł-Poklewski. Documentul provine din același fond nr. 1.277 („Comisia Zasiadko”) și pe original figurează rezoluția țarului Nikolai al II-lea: „Trebuie să fim de acord!” Deținem totodată un al doilea

exemplar al telegramei, originar din Arhiva de Politică Externă a Imperiului Rus, din fondul nr. 151 („Politarhiv”), al cărui text integral semnat de Poklewski îl redăm: „Costinescu [Emil, ministrul de Finanțe] m-a rugat să aduc la cunoștința Guvernului imperial că Guvernul român, fiind încredințat că trupele noastre nu vor îngădui cotropirea Moldovei de inamic, cu toate acestea crede că sunt obligatorii unele măsuri pentru cazul în care Moldova va cădea totuși în mâinile dușmanului. Guvernul român ar dori să transfere de pe acum fondul său de aur și unele hârtii și documente, astfel că cere să i se pună la dispoziție cât de curând un tren la Iași, format din 25 de vagoane de marfă și cinci de călători pentru persoanele ce vor însoți bunurile românești. Guvernul român roagă de asemenea ca Guvernul Imperial să nu refuze preluarea asupra sa a pazii acestor bunuri în drumul lor și la Moscova. Semnătură: Poklewski.”

I probă a reînnoirii solicitării Guvernului român de a se urgenta evacuarea stocului de aur se găsește în telegrama secretă nr. 741 din 4/17 decembrie 1916, trimisă de Șeful Misiunii ruse la Iași, A.A. Mosolov, lui N.A. Bazili, directorul Cancelariei Diplomatice de pe lângă Comandantul Suprem al Trupelor Ruse. Documentul originar din Arhiva de Politică Externă a Imperiului Rus (AVPRI), fondul nr. 151: „Politarhiv”, opisul 482, dosarul nr. 5362/1, a fost inclus în circuitul științific românesc în 1994. În ceea ce privește Tezaurul, autorul lui dezvăluie: „Indiferent de deznodământul operațiunilor militare de pe Frontul Român, Guvernul României solicită să fie evacuate în Rusia încă de pe acum, în afară de fondurile Băncii Naționale, care se vor îndrepta într-acolo peste câteva zile, și bunurile în acțiuni ș.a., atât ale Băncii Naționale, cât și ale tuturor marilor bănci particulare din București, care ar trebui evacuate încă de pe acum la Moscova, unde, pentru amplasarea lor, nu va fi nevoie mai mult de o cameră mai mare. Atât în ceea ce privește transportarea valorilor deja aprobate, cât și a celor menționate mai sus, Guvernul român roagă ca în timpul trecerii acestor valori peste granița rusă și pe perioada depozitării în Rusia, integritatea lor să fie garantată de Guvernul imperial. În această chestiune aștept un răspuns cât se poate de urgent, întrucât sosirea trenului este așteptată de la o zi la alta. Oportunitatea păstrării valorilor statului român

GENERALUL ALEKSANDR A. MOSOLOV, MINISTRU AL RUSIEI ÎN ROMÂNIA, ȘI EVACUAREA TEZAUROLUI BĂNCII NAȚIONALE A ROMÂNIEI LA MOSCOVA, LA SFÂRȘITUL ANULUI 1916

Rămâne, deocamdată, o enigmă, cui a aparținut inițiativa transferării Tezaurului României în Rusia. Majoritatea cercetătorilor trec cu ușurință peste acest moment, acceptând ab initio teza încetățenită, potrivit căreia împrejurările determinate de înfrângerile militare și ocuparea celei mai mari părți a teritoriului țării au impus Guvernului român să solicite evacuarea Tezaurului în Rusia. S-a scris mult despre confruntările asupra problemei respective în interiorul conducerii politice a României, contribuția părții ruse în această dilemă fiind apreciată doar în termeni generali sau la nivel de ipoteză, cu o utilizare insuficientă chiar și a datelor publicate, motiv pentru care se impune o analiză riguroasă, în limitele disponibilității surselor documentare, a modului în care s-a realizat operațiunea de evacuare a Tezaurului țării într-un loc considerat sigur, dar care, după cum s-a văzut ulterior, s-a dovedit a fi cel mai nesigur.

Un prim element al acestei ecuații cu mai multe necunoscute este decizia țarului Nicolae al II-lea de schimbare a ministrului său pe lângă Curtea regelui Ferdinand al României. Prezența lui Stanislas Koziel-Poklewski în calitate de ministru plenipotențiar la București, din 1913 până în august 1916, a fost încununată de un important succes diplomatic: după încheierea acordului secret din 18 septembrie 1914 privind neutralitatea binevoitoare a României, în urma unor negocieri îndelungate și dificile, la 4/17 august 1916 a fost semnat Tratatul de alianță și Convenția militară între România, pe de o parte, Franța, Marea Britanie, Rusia și Italia, pe de altă parte. Schimbarea unui șef de misiune care a avut o reală contribuție în contracararea unei eventuale angajări a României de partea blocului Puterilor

Centrale, fapt care a preocupat în mare măsură serviciile diplomatice ale Antantei, trebuie să fi avut un motiv extrem de serios. Vehicularea tezei despre originea poloneză, confesiunea catolică și apartenența la loje masonice a lui Stanislas Koziel-Poklewski nu oferă o explicație exhaustivă a motivului deciziei monarhului Rusiei.

Cu titlu de ipoteză, se poate admite că tot ce a realizat Stanislas Koziel-Poklewski până în august 1916 a reprezentat plafonul de încredere acordat de către serviciile speciale imperiale unui minoritar rusificat. Dovadă poate servi faptul că deși problema unei eventuale transferări a Tezaurului în Rusia fusese ridicată inițial de Stanislas Koziel-Poklewski încă în august 1916, cu ocazia semnării Convenției militare, transpunerea în practică a operațiunii respective trebuia încre-

mația secretarului general al P.C.U.S. despre evacuarea aurului în interiorul țării are confirmări în arhivele ruse, dar singura mărturie accesibilă cercetătorilor din România despre transferarea în interiorul Rusiei a Tezaurului, sau măcar a unei cantități, se găsește la Arhivele Naționale. Vorbim despre nota-manuscris întocmită la 5 iulie 1918 de Cancelaria Direcției Generale Maritime Economice (GLAVMORHOZ) din Moscova. Textul relatează într-o singură frază: „În completare la nota sa nr. 816 din 15 iunie, Direcția Generală Maritimă Economică informează că *banii și bunurile de valoare românești vor fi aduse în încăperile băncii în data de 8 iulie a.c. la ora 11 dimineața pentru a fi predate comisiei în componența căreia au fost incluși, din partea Direcției, S. Krasovski și N.F. Izmailov.*” Adăugăm că GLAVMORHOZ era organismul desemnat în vara lui 1918 cu evacuarea rezervei imperiale de aur în interiorul Rusiei. Nikolai Fiodorovici Izmailov a fost personajul desemnat de Lenin să coordoneze recuperarea aurului rusesc de la Corpul Cehoslovac, care îl capturase anterior de la amiralul Kolceak, iar acesta, la rândul său, pusese mâna pe el de la bolșevici cu ajutorul generalului Vladimir Oskarovici Kappel.

După alipirea Basarabiei la România, Guvernul sovietic a considerat închisă problema Tezaurului, pe care l-a transpus în tematica decontării reciproce a cheltuielilor anterioare. La Arhivele Naționale există un dosar întreg cu materiale privind calcularea meticuloasă a datoriei României față de R.S.F.S.R. Dosarul provine din Arhiva de Stat a Federației Ruse, fondul nr. 6.764: „Comisia de pe lângă Comisariatul Poporului al Comerțului Exterior al R.S.F.S.R. pentru cercetarea și evaluarea urmărilor războiului și ale blocadei impuse de Antantă Rusiei Sovietice (1920) asupra economiei naționale”. Începând din 1918, Sovietul Comisarilor Poporului al R.S.F.S.R. a înființat mai multe instituții care s-au ocupat de depistarea

Grigori Iakovlevici Sokolnikov

documentelor doveditoare pentru pretențiile financiare sovietice față de România. Una dintre ele s-a numit „Secția pentru România a Direcției Principale a Aprovizionării din Străinătate (GLAVZAGRAN) de pe lângă Comisariatul Poporului pentru Afacerile Interne (NKVD)”. Într-o notă din 8 aprilie 1918 a GLAVZAGRAN către Biroul Român din Comisariatul Poporului pentru Afacerile Externe – notă înscrisă pe rola 221 de la Arhivele Naționale –, punctul de vedere sovietic în ceea ce privește retrocedarea Tezaurului este redat explicit,

nu a suferit modificări de-a lungul timpului și se reduce în esență la următoarele: „... după calcule aproximative, pentru întreaga perioadă a războiului România ne datorează în jur de 300 de milioane de ruble în contul diverselor materiale livrate de noi pentru aprovizionarea armatelor sale, uzinelor și populației... Totodată, până la clarificarea raporturilor financiare reciproce dintre Rusia și România din timpul vechiului regim în deplinătatea lor, *nu s-ar cuveni ca Rusia Sovietică să ridice sechestrul pus pe Fondul de aur al Guvernului român, [iar] retrocedarea lui ca atare să fie amânată, drept asigurare a plății de către România a datoriei sale.*”

Incheiem cu precizarea că aspectele relatate întregesc doar în linii mari tabloul documentelor existente la Arhivele Naționale cu privire la „Fondul de Aur” al României de la Moscova. Sunt informații care acoperă mai mult sau mai puțin istoricul problemei începând din vara lui 1916 și până în primii doi-trei ani ai puterii sovietice. Umplerea lacunelor, dar mai ales clarificările privind soarta aurului românesc în anii '20 vor depinde și de acum încolo de ritmul și profunzimea investigațiilor în arhivele și bibliotecile din Federația Rusă.

Dr. Cristian ANIȚA,
Directorul Arhivelor Naționale ale României,
Dr. Octavian DASCĂL,
Arhivele Naționale ale României

luate măsuri pentru transferarea aurului românesc în Rusia. Această ultimă măsură fusese ridicată de Stanislas Kozieff-Poklewski, cu ocazia semnării convenției militare. Brătianu, deși era în principiu de acord, socotea totuși această măsură ca fiind inoportună. Or, eu eram de părere că, dat fiind dezastrul în care se afla România, se impunea, fără întârziere, transferarea aurului românesc în Rusia, căci, într-un moment sau altul, convenția militară ar fi putut să fie anulată.”

Eventualitatea anulării condițiilor de angajare a Românicii în război, stabilite prin Tratatul de alianță și Convenția militară din august 1916, era vehiculată tot mai insistent la vârful puterii din Rusia. La 7 noiembrie 1916, a fost redactat „Raportul Polivanov”, publicat de bolșevici, în care s-a regăsit următoarea constatare: „Dacă lucrurile ar fi evoluat în așa mod, încât Înțelegerea politică și militară din 1916 cu România să fie în totul îndeplinită, un stat foarte puternic ar fi fost creat în Balcani, compus din Moldova, Valahia, Dobrogea (România de acum), din Transilvania, Banat și Bucovina (câștiguri în virtutea tratatului din 1916), cu o populație de aproape 13 milioane. În viitor, acest stat cu greu ar fi hrănit simțăminte amicale față de Rusia și ar fi avut drept ambiție să îndeplinească visurile naționale în Basarabia și în Balcani.” În pofida faptului că la prima apariție a acestui document, tradus în limba română, în 1921, s-a făcut precizarea că „el este semnat Polivanov, care nu pare a fi același cu generalul Polivanov, fost ministru de Război până în martie 1916, ci înalt funcționar al Ministerului Afacerilor Străine rusești”, în publicații recente ale autorilor români se insistă în atribuirea paternității acestui document lui Aleksei Aleksandrovici Polivanov, fost ministru de Război al Rusiei.

Documentele din arhivele Federației Ruse reflectă rolul important pe care l-a avut generalul Al. Mosolov în impunerea deciziei privind evacuarea Tezaurului românesc în Rusia. La 25 noiembrie/8 decembrie 1916, Stanislas Kozieff-Poklewski transmitea la Petrograd telegrama cu caracter secret nr. 719 prin care se comunică rugămintea ministrului român de Finanțe de a se asigura garnitura de tren necesară pentru transportarea Tezaurului la Moscova și asigurarea pazei transportului.

În condițiile în care prim-ministrul Ion I.C. Brătianu, regele și regina aveau mari îndoieli asupra oportunității expedierii Tezaurului la Moscova,

*Ion I.C. Brătianu (în centrul imaginii)
nu era deloc convins
de utilitatea trimerii Tezaurului la Moscova*

fapt confirmat și de Aleksandr A. Mosolov, apare firească întrebare: cine l-a mandatat pe Emil Costinescu, la doar câteva zile după sosirea Guvernului și a Curții regale la Iași, să adreseze trimisului rus această rugămintă? Să fi fost acest gest o inițiativă a ministrului Finanțelor fără știrea Guvernului și a regelui, mai ales solicitarea de trimitere de urgență a trenului? Pare puțin verosimil chiar în condițiile haosului și dezordinii provocate de retragerea precipitată. Nu mai puțin adevărat este că cererea lui Emil Costinescu, în formula respectivă, apare drept argument pe care se bazază telegrama lui Stanislas Kozieff-Poklewski și nu se cunoaște cu certitudine dacă ministrul român ar fi cerut expres cele transmise la Petrograd sau a fost doar o tatonare asupra eventualității evacuării Tezaurului, iar trimisul rus a forțat nota pentru a-i pune pe români în fața faptului împlinit. Partea rusă a mizat în acest caz pe situația disperată în care se afla conducerea politică a României și pe capacitatea de a se impune a generalului Aleksandr A. Mosolov.

După primirea la Petrograd a telegramelor lui Stanislas Kozieff-Poklewski, la 25 noiembrie/8 decembrie 1916, țarul a notat pe fila documentului: „Trebuie să acceptăm”, rezoluție care a declanșat, cu o rapiditate de invidiat în condițiile sistemului birocratic greoi al Rusiei, o acțiune pe mai multe paliere. Anatoli Neratov, ministrul interimar al Afacerilor Străine al Rusiei, a dispus în aceeași zi transmiterea textului telegramelor către Înaltul Comandament al armatei ruse, cu precizarea că „noi considerăm ca extrem de indicată satisfacerea demersului Guvernului român”. Ivan Pavlovici Șipov, președintele Consiliului Băncii de Stat, a confirmat a doua zi disponibilitatea de a găzdui Tezaurul românesc, solicitând informarea în timp util a momentului sosirii transportului la Moscova, greutatea acces-

dințată unui reprezentant de pe altă treaptă ierarhică a sistemului politico-militar țarist. A fost ales generalul Aleksandr A. Mosolov. Candidatul era familiarizat cu problemele românești și nu era străin de atmosfera zonei balcanice. Participant la războiul ruso-otoman din 1877 – 1878 și contaminat de tifos exantematic în Bulgaria, a urmat tratamentul la Spitalul Brâncovenesc, bucurându-se de asistență personală a principesei, viitoarea regină Elisabeta a României, a fost șeful escortei prințului Aleksandr de Battenberg al Bulgariei, pe care l-a însoțit de mai multe ori în

*Ultimul țar al Rusiei,
Nicolae al II-lea*

România. A făcut parte din suita țarului Nicolae al II-lea în timpul vizitei la Constanța în ziua de 1 iunie 1914, la bordul vasului „Standart”. Prima sa decorație străină a fost „Steaua României” în grad de comandor (1884), iar în 1889 a obținut „Steaua României” în grad de Mare Cruce.

Nu lipsit de interes este momentul audienței lui Al. Mosolov la țar, la Cartierul General de la Moghilev, în august 1916. Chiar dacă în memoriile sale, publicate la București în 1997 de Marin C. Stănescu, generalul Aleksandr A. Mosolov insistă că nu a bănuțat nimic despre intenția suveranului său de a-i încredința o misiune importantă în România, desemnarea respectivă l-a uns la suflet. Din relatările sale se poate conchide că țarul i-a acordat prerogative speciale, având misiunea de a înlătura animozitățile dintre generalii ruși Vladimir Viktorovici Saharov, comandant al Armatei ruse de la Dunăre, iar din 12 decembrie 1916, adjunct al regelui Ferdinand, Comandantul Suprem al trupelor de pe Frontul român, și Mihail Alekseevici Beliaev, delegat al armatei ruse pe lângă Marele Stat Major al armatei române, care în 3 ianuarie 1917 va fi desemnat în postul de ministru al armatei imperiale. Lui Al. Mosolov i-ar fi revenit sarcina de a reglementa raporturile între regele Ferdinand și comandamentul armatei ruse, de a acorda sprijin reginei Maria în activitatea de susținere a regelui Ferdinand, puternic marcat de războiul purtat împotriva conaționalilor săi germani. Nimic nu pomenește despre problema Tezaurului românesc în perioada de pregătire a sa pentru plecarea la post în România.

Faptul că la Ministerul Afacerilor Străine nu i-au fost oferite prea multe informații cu privire la viitoarea sa activitate, dar a fost dotat cu cifrul special de la Curtea Imperială pentru a transmite informații peste capul Ministerului Afacerilor Străine, reprezintă o dovadă certă că a avut și alte misiuni decât împăcarea generalilor sau atenuarea tensiunilor de la Curtea Regală a României, susținând pe verișoara primară a țarului, regina Maria. Realizarea obiectivelor nominalizate presupunea o activitate tenace în timp, pe când țarul, în cadrul audienței, l-a asigurat „că perioada cât vă

veți afla departe de mine va fi de scurtă durată”. Cele expuse mai sus permit să se tragă concluzia că Aleksandr A. Mosolov a fost trimis în România cu un obiectiv major precis și prioritar, pe care dânsul încearcă să-l dilueze în gama de probleme de care s-a ocupat în cele câteva luni de ședere la Iași. Nu este exclus ca gestul de transmitere la 15 martie 1938 a manuscrisului memoriilor sale lui Radu G. Cruțescu, ministrul plenipotențiar român la Sofia, să fi avut drept scop încercarea de a convinge opinia publică românească de faptul că Aleksandr A. Mosolov a fost doar un funcționar ocazional implicat în problema evacuării Tezaurului României la Moscova.

Probabil nu întâmplător, memoriile generalului Al. Mosolov, redactate cu mare grijă de a nu oferi nimic în plus, conțin o abundență de fapte, întâmplări, discuții, portrete ale unor personalități cunoscute, detalii până la cele mai mici amănunte, dar se remarcă prin refuzul vădit al autorului de datare a celor relatate. Este adevărat că la un moment dat i-a scăpat o precizare extrem de sugestivă: „După ce m-am întors la Iași [după întâlnirea cu generalii Saharov și Beliaev – V.V.], mi-am făcut bilanțul activității pe care o depusesem în ultimele zile. Puteam să consider că situația mea este bine stabilită, iar legătura între frontul rusesc și cel românesc este bine consolidată. Trebuia, așadar, să pornesc la treabă neîntârziat. Care erau însă primele măsuri pe care trebuia să le iau? În primul rând, trebuia luate măsuri pentru o mai bună organizare a transporturilor feroviare. În al doilea rând, trebuia

de temeii, deoarece Tezaurul a fost transportat la Iași și nu există niciun obstacol pentru trimiterea lui mai departe în Rusia.“

Generalul V.I. Gurko a considerat, probabil, insuficientă partea dactilografiată a mesajului său către Aleksandr A. Mosolov și a mai scris în continuare de mână: „Eu recunosc că abordarea acestei probleme delicate nu este simplă. Drept pretext ar putea servi faptul că este imposibil de a se ține în taină locul depozitării Tezaurului Românici, adus de curând la Iași, căutat de spioni și amenințat de un eventual atac al zepelinelor [germane]. Cred că am putea să-l expediem la Nikolaev și Odessa, cu asigurarea pazei. Dacă d-voastră apreciați că abordarea acestei probleme cu d-l Brătianu este incomodă, pentru noi este important să cunoaștem unde se păstrează Tezaurul românesc, ca în caz de necesitate să întreprindem măsurile cuvenite pentru asigurarea securității lui depline.“

Aleksandr A. Mosolov i-a răspuns generalului V.I. Gurko printr-o scrisoare din 11/24 decembrie 1916, în care a făcut următoarea precizare: „Fără îndoială că românii regretă acum decizia lor de a trimite Tezaurul în Rusia, deoarece acceptul privind încărcarea acestuia în vagoane a urmat numai grație scrisorii mele insistente și dure către Costinescu. Astăzi aici a fost format un nou guvern din care fac parte și capii partidului conservator, fapt extrem de dorit din partea noastră, iar discursul regelui a fost urmat de ample ovații la adresa regelui, a reprezentanților Puterilor Aliate, precum și de ovații separate la adresa Rusiei.“

Documentul respectiv reprezintă chintesența misiunii scurte a generalului A.I. Mosolov în România și modul cum a acționat el în condiții de forță majoră. Deși Aleksandr A. Mosolov pretinde că ar fi solicitat prin propria sa telegramă trimiterea garniturii pentru transportarea Tezaurului, trenul a sosit în seara zilei de 29 noiembrie/12 decembrie 1916 ca urmare a telegramei predecesorului său, Stanislas Koziel-Poklewski. Nu este exclus ca sosirea trenului de la Odessa la Iași să fi reprezentat un alt mijloc de presiune asupra părții române, sub pretextul că acesta nu putea fi ținut prea mult în gară și Tezaurul trebuia încărcat urgent. Oricum, disfuncționalitatea în acțiunile părții ruse a fost determinată de graba cu care s-a procedat. Cursul evenimentelor lasă impresia că semnalul dat prin telegrama lui Stanislas Koziel-Poklewski era așteptat cu nerăbdare la

Petrograd, acesta sosind în momentul când succesorul său se afla în drum spre Iași și aidoma unui arc încordat, în momentul când a fost eliberat, a pus în funcțiune un întreg mecanism în serviciul interesului suprem: crearea unei pârgii cu ajutorul căreia românii urma a fi încadrați în poziția dorită de Rusia, cu perspectiva revenirii asupra condițiilor Tratatului de alianță și a Convenției militare, încheiate în august 1916. Era mult mai ușor să dictezi condițiile unui partener decimat pe câmpul de luptă de inamic și, pe deasupra, lăsat lefter de aliatul său apropiat.

Aleksandr A. Mosolov a intrat din mers în vâltoarea evenimentelor, fără însă a reuși o performanță din start, deoarece predecesorul său plusase prea mult prin telegrama din 25 noiembrie/8 decembrie 1916, prezentând problema ca și soluționată definitiv. Factorii politici decizionali ai Rusiei își dădeau seama perfect de oportunitatea momentului pentru obținerea unei subordonări totale a Românici, obiectiv urmărit încă din perioada antebelică. Deloc întâmplătoare era aluzia din finalul scrisorii generalului V.I. Gurko care, admitând și varianta neevacuării Tezaurului, sugera obținerea de la premierul român Brătianu a unor detalii cu privire la locația și condițiile de păstrare a rezervei de aur românesc la Iași sub pretextul asigurării securității acestuia în caz de necesitate. Aleksandr A. Mosolov se afla între ciocan și nicovală, fiind pe deplin conștient că orice zi de întârziere era în detrimentul succesului operațiunii pentru care fusese trimis de țară în România. Abia la 11/24 decembrie 1916, ca urmare a insistenței sale în fața autorităților române, a putut să comunice la Petrograd: „Banca Națională [a Românici] solicită trimiterea unor funcționari care să preia aurul la Iași în lăzi sigilate, cu încheierea procesului-verbal. Odată ajunse la Moscova, acestea vor fi amplasate într-un spațiu separat, închis cu două chei, una pentru funcționarii noștri și alta pentru funcționarii români. Un al doilea proces-verbal va fi întocmit la Moscova. Este de dorit trimiterea neîntârziată a funcționarilor, a 18 vagoane cu o capacitate de 900 puduri fiecare [14.742 kg, întreaga capacitate a garniturii fiind de 265.356 kg] pentru stocul de aur, precum și vagoane pentru însoțitori și pază. Din partea română vor pleca opt persoane, reprezentanți ai Băncii.“

Dr. Vitalie VĂRATIC

tuia și numărul unităților de transport (camioane) necesare la gară pentru transportarea lăzilor la depozit. El a mai precizat că încă în ajun a dispus pregătirea spațiilor necesare amplasării Tezaurului românesc. Cu acea ocazie, a fost comunicată și adresa telegrafică a lui Vasilii Iakovlevici Kovalnițki, directorul sucursalei din Moscova a Băncii de Stat a Rusiei. Cancelaria Ministerului Afacerilor Străine a comunicat la data de 25 noiembrie/8 decembrie 1916 Legației ruse în România că „în zilele următoare va sosi la Iași garnitura de tren solicitată”.

În timp ce la Petrograd și Moscova au început pregătirile în regim de urgență pentru receptarea stocului metalic al Băncii Naționale a României, la Iași se desfășura o confruntare aprigă între partizanii și adversarii evacuării Tezaurului în Rusia. Această stare de lucruri din Capitala Moldovei confirmă ipoteza de mai sus că la nivelul conducerii politice a României nu a existat o unitate de opinii, iar Emil Costinescu a negociat cu Stanislav Kozieff-Poklewski doar condițiile unei eventuale evacuări, pe care ministrul plenipotențiar rus a prezentat-o guvernului său drept un fapt hotărât. Comportamentul lui Stanislav Kozieff-Poklewski în cazul dat era doar una dintre primele manifestări de exercitare a presiunilor de către partea rusă.

La 29 noiembrie/12 decembrie 1916, Șeful Direcției jandarmerie și poliție de la secția Odessa a Căilor Ferate Sud-Vest din Rusia, rotmistrul (căpitan la jandarmi) Belski, a primit ordin de echipare a unei garnituri cu 25 vagoane de marfă și câteva vagoane de pasageri, în funcție de numărul persoanelor care vor însoți trenul, precum și câteva vagoane pentru bagaje. Rotmistrul Belski era desemnat să însoțească trenul pe traseul Iași – Odessa – Znamenka – Kremenciug, până la Moscova, având în subordine compania 3 a batalionului 43 Etape, cu trei ofițeri și 200 soldați, pentru asigurarea pazei în timpul deplasării. Probabil că anumite rațiuni de securitate au determinat evitarea trecerii trenului prin Kiev. În plus, rotmistrul Belski a avut propria echipă de zece subofițeri de jandarmi care a supravegheat activitatea militarilor și civililor prezenți în tren

în drum spre Moscova. În aceeași zi, compania 3 Etape s-a deplasat cu un tren separat la Ungheni, iar de acolo, în marș, a plecat la Iași. Rotmistrul Belski cu oamenii săi a mers în trenul echipat pentru transportul Tezaurului românesc până la Iași. După trei zile, trenul cu echipa lui Belski a revenit la Odessa, motiv pentru care generalul Al. Mosolov a trebuit să dea explicații.

La 5/18 decembrie 1916, generalul Vasilii Iosifovici Gurko (fiul cunoscutului general rus Iosif Gurko din campania din 1877 – 1878 în Bulgaria), în calitate sa de șef interimar al Cartierului Înaltului Comandament (a suplinat această funcție în perioada 11 noiembrie 1916 – 17 februarie 1917, când generalul M.V. Alekseev s-a aflat în concediu pe caz de boală), i-a adresat lui Al. Mosolov următoarea scrisoare: „Cu referire la telegrama nr. 719 din 25 nov. a.c. a lui Poklewski, privind transportarea la Moscova a Tezaurului românesc, țin să informez de urgență pe Excelența Voastră că trenul solicitat de Guvernul român a sosit la timp în gara Iași. Din telegrama locotenent-colonelului Ostafiev, șeful serviciului de mișcare a trupelor de pe lângă Cartierul General rus din România, am aflat că Banca Națională a României, prin intermediul directorului său Boltianu [croare, poate Bibicescu, viceguvernator – V.V.] a comunicat respectivului ofițer că încărcătura nu este pregătită pentru transportare și din acest motiv trenul, împreună cu persoanele desemnate pentru a-l însoți, a revenit la Odessa. Consider că motivarea prin tergiversarea pregătirilor este doar un pretext și trag concluzia că românii se eschivează, probabil, de a da curs intenției lor inițiale și au decis să procedeze în acest caz fără participarea noastră sau poate nu în conformitate cu interesele noastre. Din rațiuni politice, consider necesar ca Tezaurul românesc

să fie trimis pentru păstrare la noi și orice modificare în acest sens a intențiilor Guvernului român ar fi nedorită și inacceptabilă. În consecință, rog cu insistență pe Excelența Voastră să interveniți în modul cel mai hotărât și energic pe lângă Guvernul român în favoarea necesității transportării de urgență a Tezaurului românesc în Rusia, precizând cu această ocazie că situația respectivă s-a creat din vina românilor, iar invocarea târâgănării pregătirilor este lipsită

tuiau Tezaurul B.N.R., cantitățile inventariate la cele două date sunt identice. Până în ianuarie 1920, Tezaurul B.N.R. nu a fost afectat.

In octombrie 1919, în momentul ofensivei lui Denikin, a început evacuarea din Moscova a unei părți din Tezaurul B.N.R.. Din rezerva de aur a României au fost trimise la Samara lirele engleze, lirele turcești, mărcile germane. Au rămas la Moscova francii francezi, lei românești și alte monete, în total echivalentul a 18,3 dintre cele 118 milioane de ruble aur. După readucerea la Moscova, în august 1921, a părții din Tezaurul bancar românesc evacuat la Samara și Perm, în toamna anului 1919, francii francezi, lirele engleze și mărcile germane au fost trimise aproape în totalitate și în diferite momente în străinătate, din dispoziția Comisariatului Poporului pentru Finanțe.

Atunci când i s-a propus lui Lenin ca să se transforme în monete rusești aurul conținut în ludovicii și sovereign-ii aflați în rezerva de aur a României, Lenin a respins ferm propunerea, cerând să nu se atingă nimeni nici măcar cu un deget de aurul românesc. El voia să utilizeze Tezaurul B.N.R. ca monedă de schimb pentru Basarabia.

După moartea lui Lenin însă, treptat, sovieticii au folosit rezerva de aur a B.N.R., în condițiile crizei economice și alimentare care a lovit Rusia.

În ianuarie 1925, ultimele 35 de milioane ruble aur, deci în jur de o treime din totalul Tezaurului evacuat, au fost vărsate pentru a mări capitalul de stat al Băncii Poporului.

Am încercat să aduc argumente din arhivele ruse privind și cealaltă componentă a Tezaurului României, cea documentară, cultural-artistică, bisericească și identitară. Cea mai amplă inventariere a acestui patrimoniu s-a făcut de comisia Șliapnikov, între iulie 1923 și iulie 1924. Am comparat datele cu restituirile din 1935 și 1956 și am constatat că din cele 6,9 kg de platină s-au restituit zero, din aur și platină numai 13,7%, din argint, 20,87%, deci a cincea parte, din briliante, 3,7%.

Am urmărit și destinul rușilor care au avut tangență cu Tezaurul, rezultând capitolul *Blestemul aurului românesc*. Am făcut și scurte prezentări ale acelor instituții, organisme, entități, ruse și sovietice, care au „vegheat” soarta Tezaurului nostru. În sfârșit, m-am ocupat și de miturile Tezaurului României: lucrurile care s-au spus de-a lungul timpului, mai mult de un secol, tendențios, fals, greșit, profund interesat, legat de componentele principale ale Tezaurului B.N.R., citând documentele din arhivele ruse care le contrazic.

Dr. Ilie SCHIPOR

CERCETĂRI PRIVIND ISTORIA B.N.R. ȘI A TEZAURULUI EVACUAT LA MOSCOVA

Conducerea Băncii Naționale a României a încurajat cercetarea privind istoria instituției, creând un departament de cercetare istorică care a publicat numeroase volume, abordând și subiecte care, înainte de 1989, erau evitate, ca, de exemplu, personalitatea lui Eugeniu Carada.

Prin relațiile sale, Eugeniu Carada a reușit să obțină de la Banca Franței hârtie și cerneluri tipografice speciale pentru a putea tipări primele bancnote românești. Banca Franței impusese un embargo asupra acestor produse, pentru ca alte bănci centrale care se creau

atunci să depindă de tipografiile Băncii Franței. Tot grație lui Carada, un inspector general de la Banca Franței a stat șase luni la București pentru a ajuta la punerea pe picioare a Băncii Naționale.

Departamentul de cercetări istorice a abordat și probleme privind Tezaurul Băncii Poloniei,

CERCETĂRI ÎN ARHIVELE RUSE PRIVIND TEZAURUL ROMÂNIEI

Am avut ocazia să caut în mai multe arhive ruse urme ale Tezaurului României ajuns în cele două tranșe în fosta Rusie țaristă. Poate că întrebarea cui i-a aparținut inițiativa își găsește în bună parte răspunsul în primele 25 de documente din volumul Destinul Tezaurului României. Argumente din arhivele ruse, pe care l-am publicat la Editura Oscar Print și a cărui lansare a avut loc de curând la Banca Națională a României. Ele permit urmărirea circuitului demersurilor părții ruse, începând cu data de 28 octombrie 1916.

Primul document este scrisoarea pe care ministrul de Finanțe Piotr Lvovici Bark o trimite la 25 octombrie, când la noi lucrurile erau departe de a fi decise, în legătură cu această inițiativă rusă. Eu nu mă feresc să spun că inițiativa a aparținut Rusiei prin toate procedeele posibile, că această operațiune a fost făcută mai ales prin intermediul generalilor, al militarilor, nu pe canale diplomatice, și acest lucru spune foarte mult. În documente veți găsi expresii care pot fi interpretate ca fiind presiuni asupra autorităților române care tergiversau adoptarea unei decizii. În volumul menționat veți identifica nu puține documente care dau răspunsuri certe legate de destinul Tezaurului B.N.R., până în anul 1925. Nu se pune nici într-un fel problema că aurul românesc a fost evacuat odată cu cel rusesc, evacuare care s-a făcut în primăvara lui 1918, și că ar fi avut destinul destul de întortocheat al fostului aur țarist, care a fost expediat întâi în zona Urali, apoi înspre Extremul Orient, o întreagă aventură prin care a trecut.

O parte din aurul rusesc a fost înșușit de albgardiști sau de voluntarii cehoslovaci, dar

nu este cazul și pentru destinul aurului românesc. Documentele arată că aurul B.N.R. nu a fost evacuat până în toamna lui 1919. El a rămas în Moscova, sub controlul bolșevicilor.

Am urmărit evoluția cantitativă a aurului B.N.R. La inventarierea din 14 august 1919, în comparație cu inventarierea făcută la predarea către ruși din 16 februarie 1917, întreaga cantitate de aur a Băncii Naționale era intactă și controlată de autoritățile ruse. Nu există nicio diferență, nici măcar de o centimă, nici la mărci, nici la coroane, lire, lei, franci, ruble. Nu sunt

evidențiate lingourile din aur și bijuteriile reginei Maria. Cele două casete cu bijuterii au fost scoase în februarie 1919 din „depozitul românesc” de la Palatul Armelor, ceea ce anulează teoria că ele au fost aduse în țară de colonelul Boyle sau de ministrul României la Petrograd, Diamandy.

Am făcut o comparație între situația de la inventarierea din februarie 1917 și o informare din 28 ianuarie 1920 care arată că, cu excepția lirelor engleze și turcești, unde există o diferență nesemnificativă, în cazul tuturor celorlalte monede care consti-

*Aleksandr Șliapnikov (stânga)
și Leonid Krasin
în fața Ambasadei sovietice
din Paris, 1924*

CONTENTS (Romanian History) V.P. Nicolau Radio to help with schooling during the Inter-war Period ● I.-A. Pop Medieval Dacia, a real concept even before Michael the Brave's "Restitutio Daciae" ● R. Varia How I overturned Ceaușescu's decision to forbid Romania from participating in the Edinburgh Festival of 1971 ● C. Nițulescu Romanian diplomats pursued by the Securitate ● V. Buga Behind the scenes of Soviet preparations to occupy Bessarabia ● E.H. Latham Jr. Kurt Hielscher, a photographer's journey through Interwar Romania ● S. Ionescu, A.-S. Ionescu Remembering the first radio audition in Berlin, with princess Ileana and actor Constantin Tănase ● Z.-K. Pinter A falx, the weapon of the Geto-Dacians, and a gladius, the weapon of the Romans, discovered side by side at Viscri ● G. Filitti Letters from former days: Transylvanian letters from after 1918 ● A. Spănu Smuggling over the Danube in 1943 ● G. Gîrmacea History as a game ● M. Vasileanu Father Mihail Avramescu and the Burning Bush ● Z. Mihail Anne-Marie Cassoly photographed with Romanian historians ● Romanian Documents at Hoover Institution (CLXXXV) ● The 29th Symposium of banking history and civilization „Cristian Popișteanu”: The National Bank of Romania 140 years ago. The events of 1881

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) В.П. Николау Радиоволны межвоенного периода для поддержки школы ● И.-А. Поп Средневековая Дакия, концептуальная реальность до плана „Restitutio Daciae” Михая Храброго ● Р. Вария Как я аннулировал решение Чаушеску о воспрещении участия Румынии на Единбургский Фестиваль в 1971 г. ● К. Ницулеску Румынские дипломаты, преследуемые Секуритате ● В. Буга За кулисами советских подготовок оккупирования Бессарабии ● Е.Х. Латэм мл. Курт Хилшер, фотограф межвоенной Румынии ● С. Ионеску, А.-С. Ионеску Воспоминания о первом радиовещании, а также, о принцессе Илэне и об актёре Константина Тэнасе в Берлине ● З.К. Пинтер Фалкс, дакийское оружие, и гладиус, римское оружие, найденные в том же месте, Вискри ● Дж. Филитти Когда-то люди посылали письма друг другу: трансильванские переписки после 1918 г. ● А. Спэну Контрабанда на Дунае в 1943 г. ● Г. Гырмача История в электронных играх ● М. Василяну Отец Михаил Аврамеску и Неопалимая Купина ● З. Михаил Анн-Мари Кассоли в снимке вместе с румынскими историками ● Румынские документы в Гуверском Институте (CLXXXV) ● XXIX-ый ежегодный Симпозиум по истории банковской цивилизации имени „Кристиана Попиштяну”: Нацбанк Румынии 140 лет тому назад. События 1881 г.

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali de la orașe și de la sate sau la redacție (pentru cititorii din București).

Cititorii din străinătate se pot abona direct la redacție, pe adresa Piața Valter Măărăcineanu, nr. 1 – 3, sector 1, PO Box 15 – 702, cod 010155, București, România; e-mail: mistoric@gmail.com sau mistoric1967@yahoo.com; cont bancar B.C.R., sucursala Unic, RO80RNCB0080005630130002 (USD) sau RO15RNCB0080005630130008 (EURO). Plata se poate face prin virament sau cec bancar. Prețul unui abonament pe un an este de 75 EURO sau 90 USD. Vă rugăm să indicați adresa poștală unde doriți să primiți revista și data de la care să înceapă abonamentul

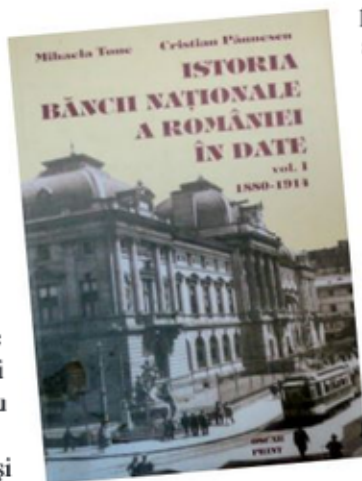

evacuat prin România în 1939, după ce această țară a fost atacată de Germania și U.R.S.S. Puțină lume știa și știe că România a permis ca tezaurul Bank Polski să tranziteze pe la noi, fiind imbarcat la Constanța, pentru ca după o peregrinare de câțiva ani să revină acasă. În 1947, B.N.R. a returnat cantitatea de 2,7 t aur fin, ce nu a mai apucat să fie evacuat în 1939 și pe care l-a păstrat, returnându-l Poloniei fără să solicite vreo taxă pentru perioada cât a avut grijă de el.

Departamentul a studiat și „Operațiunea Neptun”, prin care, în vara anului 1944 rezerva de aur a B.N.R. a fost evacuată și ascunsă la Mănăstirea Tismana, apoi într-o peșteră de lângă mănăstire. România avea atunci 244 t aur fin. Există pericolul ca trupele germane în retragere sau Armata Roșie în ofensivă să captureze aurul. A fost readus în București, în 1947.

Prin invitarea unor specialiști care să facă cunoscute rezultatele cercetărilor lor în arhivele din țară și din Federația Rusă, B.N.R. dorește să facă cunoscut opiniei publice, în primul rând, problematica Tezaurului. Demersul Băncii Naționale de a recupera aurul evacuat în timpul Primului Război Mondial la Moscova nu a încetat și va continua până când va înregistra rezultate concrete.

În cadrul „Comisiei comune româno-ruse pentru studierea problemelor izvorâte din istoria relațiilor bilaterale, inclusiv problema Tezaurului depus la Moscova în timpul Primului Război Mondial” – care a avut ca prim copreședinte din partea română pe profesorul Ioan Scurtu, urmat de academicianul Ioan-Aurel Pop și acum de prof. univ.dr. Ioan Bolovan, membru corespondent al Academiei Române – se discută de ani de zile problema Tezaurului Românici. Comisia se întâlnește din când în când. Copreședinte din partea rusă este academicianul Ciubarian, care are viza Kremlinului pentru această

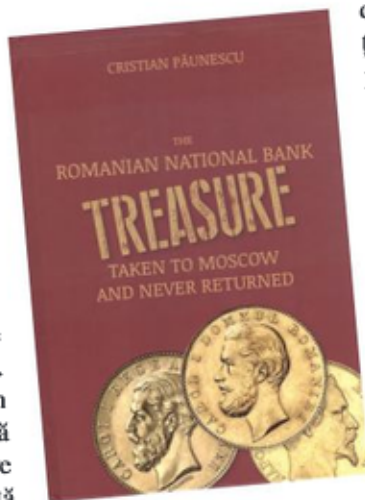

funcție și informează Administrația prezidențială rusă care sunt progresele și ce s-a discutat în comisie.

Mare parte a opiniei publice din România nu înțelege exact menirea Comisiei. Mulți cred că această comisie, formată din istorici, va aduce aurul românesc acasă. Comisia este doar primul nivel al unui proces mai complex. Comisia a înregistrat progrese certe. A prezentat, și partea rusă a acceptat, documentele, respectiv protocoalele de predare-primire a aurului Băncii Naționale de către partea rusă. Autenticitatea acestor documente nu a fost

contestată. Au promis că și dâșii vor căuta în arhive documentele omoloage. Până acum nu au găsit decât documente de importanță redusă. Volumul domnului colonel Ilie Schiporle va fi de mare ajutor. În final, Comisia va prezenta concluziile și documentele identificate etajului superior, cel al diplomației. Diplomații români și cei ruși vor negocia soluția politică, pe care o vor prezenta factorilor decidenți. Trebuie însă să ținem cont că Federația Rusă consideră România, alături de Statele Baltice și Polonia, ca state neprietene. Ceea ce înseamnă că o soluție politică nu se întrevide prea curând.

Conștientă de acest lucru, Banca Națională a înțeles că este nevoie ca problema Tezaurului evacuat la Moscova și neîntors acasă după mai bine de 100 de ani să fie cunoscută nu numai de opinia publică din România, ci și de cea din țările cu care România este astăzi parteneră și aliată. În discuțiile cu colegi din alte bănci centrale ne-am dat seama că mulți nu știu despre acest subiect. De aceea, publicarea unor lucrări în limba română și în limba engleză care să prezinte problema Tezaurului Românici, a Tezaurului B.N.R. unui public cât mai larg trebuie să continue.

Cristian PĂUNESCU,
Consilier
al guvernatorului B.N.R.

magazin istoric

5 948384 040081 21009